

ISZAAK BABEL

LOVASHADSEREG

SZÁZADUNK

MESTEREI

FORDÍTOTA
ELBERT JÁNOS
WESSELY LÁSZLÓ
AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT,
A BURKOLÓ ÉS A KOTÉSRAJZOT
KASS JÁNOS
KÉSZÍTETTE

ISZAAK BABEL

LOVASHADSEREG

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST, 1974

LOWASHADES

A 6. hadosztály parancsnoka bejelentette, hogy ma hajnalban elfoglaltuk Novograd-Volinszkot. A törzs kivonult Krapinovóból, és fogatolt vonatunk zajongó utóvédként húzódott végeláthatatlanul a brest-varsói országúton, amelyet I. Miklós cár épített az orosz muzsikok csontjain.

Bíborvörös pipacsmezők körös-körül, a szél játékosan borzolgatja a sárgálló rozsvetést, s a szemhátár peremén mint távoli kolostorfal emelkedik a szűzies hajdina. Kanyarog a csendes Volhin, elfordul a nyírfaligetek gyöngyházszínű kódébe, ott kúszik a virágos halmok között, és gyengülő karjai belevesznek a komló sűrűjébe. A narancsszínű nap mint valami levágott fej gördül alá a mennybolton, gyengéd fények ragyognak a fellegek rései között, az alkonyat zászlai lengenek a fejünk felett. Másnapos vér- és lóhullaszag csöpög az estbe hajló hűvösségbe. Sötéten zajong a Zbrucs, és örvénylik zuhogói tajtékos sarkai körül. A hidakat lerombolták, és gázlón keltünk át a folyón. A fenséges hold ott ringott a hullámokon. A lovak szügyön felül merülnek a vízbe, a zengzetes áradat ott folyik a sok száz pár lóláb között. Valaki elmerült, és ércesen káromolja a Szűzanyát. A folyót ellepi a szekerek négyszögű feketesége. A holdkígyókkal és ragyogó

gödrökkel behintett folyó tele zajjal, füttyel, dallal.

Késő éjszaka vonulunk be Novogradba. A kiutalt szállásomon egy állapotos asszony és két vékony nyakú veres zsidó fogad; a harmadik ott alszik a földön a falhoz simulva, betakarva a feje búbjáig. A kiutalt szobában feldúlt szekrények, a padlón női bunda kacatjai, emberi ürülék és a szent edények cserepei hevernek, amelyeket a zsidók évente csak egyszer – húsvétkor – használnak.

– Takarítson ki – szólok az asszonynak. – Hogy élhetnek ilyen piszokban, asszonyság...

A két zsidó felemelkedik. Nemeztalpú papucsban ugrándozva összesöprik a cseréptörmeléket, némán, majomszerűen ugrándoznak, akár a japán artisták, nyakuk kidagad, jobbra-balra forog. Szakadozott derékaljat terítenek a földre, és lefekszem a fal mellé, a harmadik, az alvó zsidó szomszédságába. A megszeppent nyomorúság bezárult fekhelyem fölött.

A csend mindent megölt, csak a hold átölelve két karjával kerek, csillogó, léha fejét, csak a hold kószál ott az ablak alatt.

Kinyújtom megdagadt, elgémberedett tagjaimat, s ott heverészek a szakadozott derékaljon, és már el is ragad az álom. A 6. hadosztály parancsnokáról álmodom. Ott száguld nehéz ménjén a dandárparancsnok nyomában, és két golyót röpít a szemébe. A golyók átütik a dandárparancsnok fejét, mindkét szeme a földre pottyán. „Miért fordítottad vissza a dandárt?” – ordít Szavickij, a 6. hadosztály pa-

rancsnoka a sebesültre. – S ekkor arra ébredek, hogy az állapotos asszony az arcomon motoszkál.

– Pane – szólongat –, nagyon kiabál álmában, meg hánykolódik. A másik sarokban ágyazok meg magának, mert itt lökdösi az apámat.

A padlóról felemeli sovány lábát, nehéz hasát, és lehúzza a takarót az alvó emberről. Halott aggasztóan pillantok meg hanyatt fekve, a torkát kiszakították, arcát szablya hasította ketté, a kékes vér mint valami ólomdarab tapadt oda a szakállához.

– Pane – kezdte a zsidóasszony, és felrázta a derékaljam –, a lengyelek lekaszabolták, pedig úgy könyörgött: a hátsó udvaron öljetek meg, ne itt a lányom szeme láttára kelljen meghalnom. De azt tették, amit jónak láttak, s apám itt halt meg a szobában. Utolsó gondolata is az enyém volt... S most azt szeretném tudni – folytatta az asszony hirtelen, szörnyű erővel –, most azt szeretném tudni, hol találok kerek e világban még egy ilyen apát, mint az én apám...

Novograd-Volinszke, 1920. július

Tegnap elmentem jelentéstételre a politikai biztoshoz, aki ott volt beszállásolva a megszökött plébános lakásán. A konyhában pani Eliza fogadott, a jezsuita páter gazdasszonya. Borostyánkőszínű teával és piskótával kínált. A piskótának szenteltvíz szaga volt. Gonosz nedűket meg a Vatikán áhítatos dühét rejtette magában.

A plébánia melletti templom harangja bömbölt, húzta a megháborodott sekrestyés. Júliusí csillagokkal tele este volt. A figyelmes pani Eliza ősz fürtjeit libegtetve teasüteményt szórt elém, és én élveztem a jezsuiták elemózsiáját.

Az idős lengyel nő „pan”-nak titulált, a küszöbön feszes tartású, megcsontosodott fülű, ősz öregek álltak, és valahol az álnok homályban meglibbent egy reverenda. A plébános megszökött, de hátrahagyta káplánját, pan Romualdot.

Az orrhagon éneklő óriás testű, herélt Romuald „elvtárs”-nak szólított. Sárga ujjá a térképet járva mutogatta a lengyel vereséget körös-körül. Szinte magával ragadta a rekedtes ujjongás, míg felsorolta a hazája testén esett sebeket. Hadd borítsa a szelíd feledés Romuald páter emlékét, aki minden megbánás nélkül árulónk lett, és akit csak úgy mellékesen agyonlovettünk. De azon az estén szűk reverendája

ellibeggett valamennyi ajtó előtt, duhodten soporté valamennyi utat, és mindenkihez, aki vodkát akart inni, volt egy kedves mosolya. Azon az estén a páter árnyéka hajthatatlanul mogém lopakodott. Ha nem lett volna kém, pan Romuald biztosan felvítte volna a puspokségig.

Elrumozgattam vele. Egy sose látott életforma levegője luktetett a plébánia romjai között, a pap behízeglő kísértése levett a lábamról. Ó, ti apró feszületek, pirinyók, mint a kurtizánok talizmánjai, ó, ti pápai bullák pergamenjei és atlaszra írott női levelek, amelyek ott enyésznek a mellények kék selymében! Mintha csak látnálak lila reverendádban, te hűtlen szerzetes, kezed puffedtségét, s lelkedet, a gyengéd és irtalmatlan macskalelkedet, s látom a te istened sebeit, amelyből csorog a mag meg a szuzeket elkábító áhítat mérge.

Szopogattuk a rumot, és vártuk a politikai biztost, de az sehogy sem akart megjönni a torzstól. Romuald leheveredett a sarokba, és elaludt. Ott aludt, teste meg-megremegett. Kunt a kertben a fasorok összefolytak az ég feketeségében. Zold vilámok lángoltak a templomkupolákon. Mezítelen holttest hevert a vasúti toltás alján, s a holdfény ott folydogált szétterpesztett lába között.

Íme, Lengyelország, íme, a Rzeczpospolita kevély gyásza! En, az erőszakos jovevény, leterítem a tetves szalmazsákot a papjaitól elhagyott templomban, fejem alá foliánsokat rakok, amelyekben hozsannák zengenek a nagyméltóságú és fenséges Josef Pilsudskihoz, a lengyel pánok vezéréhez.

Koldushordák ozonlenek ősi városaid felé, ó, Lengyelország, valamennyi zsellér egyesulését hirdető dal zeng felettük, jaj neked, Rzeczpospolita, jaj neked, Radziwill herceg, és neked is, Sapega herceg, aki az őrséget átvetted. . .

A politikai biztosom csak nem jön elő. Keresem a torzsnél, a kertben, a templomban. A templom kapuja tárva-nyitva, belépek, szemben velem két ezust koponya gyullad ki egy torott koporsó fedelén. Rémulten rohanok le a pincébe. Tolgyfa lépcső vezet fel innen az oltárhoz. Fenn a kupolánál sok-sok tuzet látok, ott futkároznak a magasban. Látom a politikai biztost, a különleges osztály parancsnokát és a kozákokat, valamennyiüknek gyertya a kezében. Gyenge kiáltozásomat meghallva értem jönnek, és kivezetnek a pincéből.

A koponyák – a templomi katafalk díszes faragványai – már nem rémítenek meg, s a többiekhez csatlakozva együttesen folytatjuk a házkutatást, mert hát házkutatás folyt itt, miután a volt plébános lakásán rengeteg katonai egyenruhát találtak.

Csillog a kabátujjakon felvarrt ezustos lófej, sutogva, sarkantyút pengetve ténfergünk a kongó épületben, kezünkben a viasztól csopogó gyertya. Drágakovekkel ékesített Szűzanyák rózsaszín egérpupillákkal követik lépteinket, a láng ujjunkat nyaldossa, és negyszogletes árnyak vetődnek Szent Péter, Szent Ferenc, Szent Vince szobrára, karminnal pirosított rózsás orcájára, gondor szakállára.

Járunk korbe, és keresünk. Ujjnyomásunkra felkattannak a csontbillentyűk, a szentképek kettévál-

nak, és feltárják a penészvirágos föld alatti barlang bejáratát. Az ősi templom tele van rejtéllyel. A fényes falak titokzatos járatokat, bemélyedéseket, rejtékhelyeket lepleznek, amelyek nesztelenül tárulnak-nyílnak.

Ó, együgyű pap, aki asszony híveid melltartóját a megváltó keresztjére aggattad! Az oltár mögött aranypénzzel teli bőrdöngőt találtunk, egy szattyánbőr tárcát bankjegyekkel és párizsi ékszerészek címét viselő tokokat smaragd gyűrűkkel.

Később a politikai biztos szobájában megolvastuk a pénzt. Aranyoszlopok, bankjegykötegek, a gyertya lángját csapkodó betörő szél, pani Eliza tébolyult hollószeme, pan Romuald harsogó kacagása és pan Robacki, a megháborodott sekrestyés húzta harangok véget nem érő zúgása.

„El innen – mondtam magamnak –, el ezektől a hunyorgó, katonákat bolondító madonnáktól.”

Íme egy hazaírt levél, amelyet expedíciónk küldöncé, a fiatal Kurgyukov diktált nekem. Megérdemli, hogy ne menjen feledésbe. Leírtam minden szépítés nélkül, s az igazsághoz híven, szó szerint adom tovább:

”Szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna. Levelem elején sietek tudatni, hogy Istennek hála élek, és egészséges vagyok. Ugyanezt szeretném hallani magukról is. Mélyen a nyirkos földig hajolva tiszteltetem magát, meg... (Itt a rokonok, keresztanyák, keresztapák felsorolása következik. Ezt elhagyjuk, s rátérünk a második bekezdésre.)

Szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna Kurgyukova. Sietek tudatni, hogy Bugyonnij elvtárs vorös lovashadseregében vagyok. Itt van a maga komája is, Nyikon Vasziljics, aki most igazán vörös hős. Ide vettek engem a politikai osztály expedíciójához, mi visszük szét az arcvonalba az irodalmat meg az újságokat, a moszkvai »Izvesztyija«-t, a »Pravda«-t meg a mi szívünkhöz nőtt, kérlelhetetlen »Vörös Lovas«-t, mert az arcvonalban minden egyes harcos ezt akarja olvasni, és olvasása után hős lélekkel szabdalja a lengyel slachtát, így nagyszerűen élek Nyikon Vasziljics mellett.

Szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna, küldjön min-

dent, amit csak lehet, ami csak erejéből telik. Kérem, ölesse le a tarka hízőt, s küldjön nekem csomagot Bugyonnij elvtárs politikai osztályára, Vaszilij Kurgjukov címére. Nap nap után ures gyomorral fekszem le aludni, s ruhám sincs, úgyhogy szoronyen fáxom. Írja meg, mi van Sztyopa lovammal, él-e még, vagy sem, arra kérem, gondozza, és írjon róla, biceg még, vagy abbahagyta? No meg rübes-e még a mellső lába, megpatkolták-e, vagy sem? Szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna, arra kérem, mindenképpen mossa meg gyakran a mellső lábát azzal a szappannal, amit otthagytam a szentképek mögött, s ha apám elhasználta volna a szappant, úgy Krasznodarban vegyen belőle, és Isten nem hagyja el. Azt is elmondhatom, hogy erre felé nagy a szegénység, a parasztok lovastól elbujdostak az erdőkbe a mi vörös vitézeink elől, s látszik, a búza kevés itt erre felé, ami van, az is apróra nő, úgyhogy nevetünk is rajta. A gazdák itt rozsot meg zabot vetnek. A komló itt karókon nő, úgyhogy igen rendes, s ebből itt házisert főznek.

Másodszorban sietek levelemben megírni, mi lett apámmal, s hogy már épp egy éve, hogy halálra kaszabolta édes öcsémet, Fjodor Tyimofejics Kurgjukovot. Pavlicsenko elvtárs vörös dandárja Rosztov ellen támadott, amikor sorainkban árulás ütött ki. Apám ebben az időben Gye nyikinnél volt századparancsnok. Azok, akik látták, azt mondták, hogy épp úgy viselte mellén az érmeiket, mint a régi világban. Hát abból az árulásból kifolyólag valamennyiünket elfogtak, és Fjodor Tyimofejics bátyám apám szeme elé került. Apám erre karddal nekirontott, és kiabálva, te aljas vörös kuttyája, kurafi és mindennek lehordva kaszabolta mindaddig, amíg Fjodor Tyimofejics

bátyám el nem pusztult. Akkor írtam is magának, hogy Fegyát eltemették, de ott fekszik kereszt nélkül. De apám elkapott a levéllel, és rám mordult: Ti az anyátok fiai vagytok, rája utóttetek, kurafik, éntőlem járt hasasan anyátok, és még meg is hasasítom, az életem úgys tonkrement, de az igazságért kiírtom a családot is, ha kell, és még sok ilyet mondott. Annyit szenvedtem tőle, mint Jézus Krisztus, a Megváltó. Csakhogy hamarosan megszoktem apámtól, és elvergődtem a csapatomhoz, Pavlicsenko elvtársához. A dandárunk parancsot kapott, hogy vonuljon Voronyezsbe, ott majd kiegészítik. Kaptunk is ott utánpótlást, meg lovakat, tarisznyát, pisztolyt és mindazt, ami jár. Voronyezsről megírhatom, szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna, hogy ez nagyon szép város, nagyobb, mint Krasznodar, igen szép emberek lakják, és a folyóban lehet fürdeni. Naponta két font kenyeret kaptunk, fél font húst és elegendő cukrot, úgyhogy reggelenként édesen ittuk a teát, vacsoránál is, és elfeledkeztünk az éhségről, délben pedig Szemjon Tyimofejics bátyjához mentünk palacsintát vagy sült libát enni, utána meg lefeküdtem pihenni. Abban az időben valamennyi ezred Szemjon Tyimofejicset akarta parancsnoknak, mert olyan elszánt ember volt. És Bugyonnij elvtárstól is megjött a parancs, adtak neki két lovat, jó ruhát, egy külön szekeret a holmijának, aztán a Vörös Zászló-rendjelet, engem meg úgy tekintettek, mint az occsét. Mostanság, ha valamelyik szomszéd bántaná, hát Szemjon Tyimofejics könnyen lekaszabolhatja. Aztán elkezdtuk hajkurászni Gye nyikin tábornokot, sok ezret lekaszabolunk belőlük, bekergettük a Fekete-tengerbe, de apámat sehol sem láttam, pedig Szemjon Tyimofejics keresett, kutatott utána min-

den állásban, mert hát nagyon sajnálta Fegyá bátyámat. De hát, szeretett anyám, jól ismeri apámat meg annak makacs természetét, s tudja, mit csinált – szemtelenul voros szakállát hollófeketére festette, s ott járt-kelt Majkop városában civil ruhában, úgyhogy a lakosok közül senki sem tudta, hogy ő börtönőr volt a régi rendszer idején. De hát az igazság csak kibújik a zsákból, s a maga komája, Nyikon Vasziljics véletlenül meglátta egyik lakos házában, és mindjárt levelet írt Szemjon Tyimofejicsnek. Lóra kaptunk, s megtettünk vagy kétszáz versztát, én, Szenyka bátyám meg a falunkbéli önkéntes fiúk.

S hát mit láttunk Majkop városában. Azt láttuk, hogy a hátország nem érez együtt a fronttal, koros-korúl árulás, tele zsidókkal, akár a régi rendszer idején. Szemjon Tyimofejics Majkop városában jól hajba kapott a zsidókkal, akik nem akarták kiadni apámat, és börtönbe csukták, lakat alá, mondván, hogy parancs jött arra, hogy a foglyokat nem szabad lekaszábolni, majd mi magunk elítéljük, ne féljete, megkapja a magáét. De hát Szemjon Tyimofejics nem hagyta a dolgot, megmutatta, hogy ezredparancsnok, és Bugyonnij elvtárstól kapta a Vörös Zászló-rendjeleket, fenyegetőzött, hogy mindenkit lekaszábol, aki elvitatja tőle apámat, és nem adja ki neki, s épp így fenyegetőztek a falumbéli fiúk is. Alighogy Szemjon Tyimofejics megkapta apát, nekiestek a korbáccsal, aztán felállították a harcosokat az udvaron hadirendbe, ahogy illik. Ekkor Szenyka apámnak, Tyimofej Rogyionicsnak vizet lötytyentett a szakállára, s a szakállról lecsurgott a festék. Szenyka megkérdezte apámat:

Jól érzi magát a kezeim között, apám?

– Nem – mondta apa –, biz ez keserves.

Ekkor Szenyka megkérdezte:

Hát Fegyának, amikor lekaszabolta, jó volt a maga kezei között?

– Nem – mondta apám –, keserves volt Fegyának.

Akkor Szenyka megkérdezte:

– Arra gondolt-e, apám, hogy magának is keserves lehet?

– Nem – felelte apám –, arra én nem gondoltam, hogy nekem is keserves lehet.

Ekkor Szenyka az emberek felé fordult, és így szólt:

– Azt hiszem, ha én az övéik kezébe kerülök, nem lesz irgalom számomra. Most pedig, apám, végzünk magával.

Apám, Tyimofej Rogyionics utolsó szavakkal lehordta Szenykát, nem áttallotta anyánkat meg a Szűzanyát trágár szavakkal emlegetni, Szenykát képen vágta, Szenyka pedig kiküldött az udvarról, úgyhogy szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna, nem írhatom le azt, hogyan végeztek apánkkal, mert hát kiküldtek az udvarról.

Ezután Novorosszjszk városába küldtek állomásozni. Erről a városról elmondhatom, hogy emögött nincs már semmilyen szárazfold, csak víz, a Fekete-tenger, és ott maradtunk egészen májusig, amikor elindultunk a lengyel frontra, és csépeljük a slachtát, ahol érjük...

Maradok szeretett fia, Vaszilij Tyimofejics Kurgynkov.

Anyám, gondozza jól Sztjopkát, az Isten majd megfizeti.”

- Kurgyukov – kérdeztem a fiút -, dühös természetű apád volt?

- Nagy kan volt az apám – válaszolt komoran.

- S anyád jobb?

- Anyám, az megjárja. Ha akarod, nézd, itt a családunk . . .

Egy töredezett fényképet nyújtott elém. Ott volt rajta Tyimofej Kurgyukov, vállas, egyensapkás börtönőr, fésült szakállal, merev, kiálló pofacsontokkal, színtelen és értelmetlen, szikrázó tekintettel. Mellette egy bambusznád székből ült egy apró parasztasszony ingvállban, betegesen átszellemült és félszeg arcvonásokkal. S a szálnalmas vidéki fénykép virágokkal és galambokkal díszített háttérében, a fal mellett ágaskodott két fiatal, szörnyű nagy testű, bamba, széles arcú, meredt szemű legény, ott álltak megkövesedve, mint a hadgyakorlaton, a két Kurgyukov-testvér, Fjodor és Szemjon.

A TARTALÉK LOÁLLOMÁNY PARANCSNOKA

Jajveszékel az egész falu. A lovasság' letapossa a gabonát, és lovakat cserél. A kozákok elcsigázott gebéi helyébe elszedik az igásállatot. De nincs kire haragudni. Ló nélkül nem lehet el a hadsereg. Hiába tudja ezt a paraszt, ettől azért még nem könnyebb. Az emberek ott tolonganak a törzs épülete előtt. Kotóféken vonszolják a gyengeségtől botladozó, vánszorgó, kimustrált méneket. A kenyéradó állattuktól megfosztott parasztok érzik, hogyan gyülemlik bennük a keserű bátorság, de tudják, hogy ez a bátorság rövid lélegzetű, s bár a beszéd is hasztalan, sietnek mégis, hogy odamondjanak a parancsnokoknak, az Istennek, no meg a nyomorúságos sorsnak.

Zs., a törzsparancsnok, ott áll teljes díszben a tornácon. Kezével elfedi gyulladt szemhéját, és látható figyelemmel hallgatja a parasztok panaszát. De ez a figyelem nem egyéb ügyes fogásnál. Mint minden fáradt vezetőember, aki kijárta a tapasztalat iskoláját, Zs.-ben is megvan az a képesség, hogy üres percekben teljesen kikapcsolja agyműködését. A gondolatmentes boldogság e röpke pillanataiban rázza fel elhasznált agymasináját.

Most is ezt teszi a parasztokkal.

Az összefüggéstelen és elkeseredett zajongás csil-

lapító muzsikájának kíséretére Zs. mintegy kívülről figyelő agya csendes mocorgását, a tiszta és erélyes gondolatok előhírnökét. A két zajhullám közti szélcsend alkalmas pillanatát megragadva még elkapja az utolsó parasztkönnycseppet, parancsnoki fölényvel hárít el mindent, aztán visszavonul a törzs helyiségébe, hogy folytassa munkáját.

De ez alkalommal az elhárításra nem került sor. Lángszínű angol-arab ménen Gyakov – valaha cirkuszi atléta, jelenleg pedig a tartalék lóállomány parancsnoka – ügetett a tornác elé. Pirospozsgás, deres bajuszú férfi, vállán fekete köpeny, lábán ezüstsávós, piros lovaglónadrág.

Főpapi áldásom a tisztességes szajhákra! kiáltotta, és lovát futtában lefékezte. Ebben a pillanatban egy vedlett lovacska – a kozákok által cserébe adott lovak egyike – ott rogyott össze a lába előtt.

- Itt van, la! parancsnok elvtárs! – visított a paraszt, és sopánkodva csapkodta a nadrágszárát. – Itt van, la! Milyen lovakat ad a magukfajta a mi fajtánknak! Látod, mit adnak? Hát aztán hogyan gazdálkodjunk egy ilyen lóval?

- Pedig ezért a lóért – szólt oda erre tagoltan, nyomatékkal Gyakov –, kedves komám, ezért a lóért megkaphatod a tizenötezer rubelt is a lótaralék csoportnál, de ha ez a ló egy kissé fürgébben szedné a lábát, ebben az esetben, édes komám, a húszezret is megkapnád. Az nem számít semmit, hogy a ló elesett. Ha egy ló elesik és feláll, az még mindig ló; de ha netalán nem állna fel, akkor már

nem ló. De mellékesen megjegyzem, hogy ez a jóvágású kanca szépen talpra áll!

– Ó, uram isten, mindenható Szűzanyám! – hadonászott a paraszt. – Már hogy állana fel ez a szegény jószág? Itt adja ki a páráját. . .

– Ne sértegesd a lovat, komám – szólt rá Gyakov mélységes meggyőződéssel –, hiszen ez már egyenesen istenkáromlás, amit művelsz, egykomám! Sudár atlétatermetét kiemelte a nyeregből, remekbe szabott lábát kiszabadította a kengyelből, kecses, fürge mozdulatokkal, mintha csak a cirkusz porondján libegne, körüllépdelte a páráját kiadni készülő állatot. A ló csüggedten emelte rá mélyen ülő, kerek szemét: Gyakov vörös tenyeréből mintegy titokzatos jeladás sugárzott; az ernyedt állat friss erőt érzett ömleni tagjaiba, amely ebből az egészségtől kicsattanó, deresedő, hetyke Rómeóból áradt. Fejét jobbra-balra ingatta, rogyadozó lábával ide-oda kaszált, de hasa alatt érezte az ostor parancsoló és elviselhetetlen csiklandozását, mire a gebe végül is lassan, óvatosan lábra állt. Valamennyien szemtanúi voltunk, hogyan simogatja végig a kabát bő ujjából előnyúló finom csukló a ló mocskos sörényét, hogyan simul nyögve a korbács vérző szügyéhez. Ott állt a saját lábán az egész testében remegő gebe, s le nem vette Gyakovról félénk, szerető, kutyahű szemét.

– Így hát, ló ez – szólt Gyakov a paraszthoz, és lágyabb hangon még hozzátette: –, te meg panaszkodsz itt, édes komám. . .

A tartalék lóállomány parancsnoka a kantárszárat

odadobta a lovásznak, egy ugrással fenn termett a négy lépcsőfokon, és palástszerű köpenyét meglibbentve, eltűnt a torzs helyiségében.

Belev, 1920. július

Pan Apolek gyönyörűséges és bölcs élete úgy a fejembe szállt, mint valami tüzes óbor. A sebtében lehengerelt Novograd-Volinszk városában, az összevissza torzult romok között, a sors lábam elé dobta a világ szeme elől elrejtett evangéliumot. A szentek glóriájának együgyű ragyogása közepette fogadalmat tettem akkor, hogy pan Apolek nyomdokában fogok járni. S mindent áldozatul dobtam új fogadalmamnak az álmaimban dédelgetett düh édes érzését, az emberképű ebek és disznók iránt érzett keserű megvetést, a bosszú néma és mámorító tüzét.

Az elmenekült novogradi plébános lakásán egy szentkép függött a falon, magasan fent. Alatta felírás: „A Keresztelő halála”. A Szent Jánost ábrázoló alakra pillantva habozás nélkül megesküdtem volna, hogy ezt az arcot már láttam valahol.

Úgy emlékszem, mintha ma történt volna: az egyenes, világos falak között a nyári reggel pókhálószerű csendje terült el. A nap a kép alsó peremére lövellte aranyos sugarát. A fénysugárban csillogó porszemek rajzottak. A fülke sötét üregéből Szent János hosszú alakja egyenesen felém tartott. A visszataszítóan sovány, megtörhetetlen testet ünnepe-

lyesen fedte be a fekete palást, melynek kerek kapcsain vércseppek csillogtak. János feje hiányzott a ferdén lenyisszantott nyakról. A fej ott feküdt egy cseréptálon, amelyet egy harcos tartott keményen, hosszú, sárga ujjai között. A halott arc ismerős volt. Titkok előszelét éreztem. A cseréptálon fekvő halott fejet pan Romualdról, a megszökött plébános káplánjáról mintázták. Vicsorító szájából egy pirinyó kígyó teste nyúlt ki, színes pikkelyeit csillogtatva. Gyengéd rózsaszín fejecskéjének lüktető élénksége erősen tompította a palást adta komor hátteret.

Csodálva bámultam a festő művészetét, komor ötletét. Annál jobban meglepődtem másnap annak a pirospozsgás Szűzanyának láttán, mely ott függött az öreg plébános gazdasszonyának, pani Elizának hitvesi nyoszolyája felett. Mindkét vászon egyazon kéztől származott. A Szűzanya húsos arca pani Eliza hasonmása volt. S csak ekkor jutottam közel a novogradi szentképek talányának megfejtéséhez. A megfejtés pani Eliza konyhájába vezetett, ahol az illatozó estidőben a régi jobbágyi Lengyelország árnyai gyülekeztek össze, élükön a megszállott szentképfestővel. De valóban megszállott volt-e pan Apolek, aki a környező falvakat angyalokkal népesítette be, sőt a sánta, kikeresztelkedett Janeket is szentté avatta?

Harminc esztendeje annak, hogy egy páratlanul szép nyári napon a városba érkezett a világtalan Gottfried társaságában. A két jó barát, Apolek meg Gottfried, a rovníói országútról jövet értek Smerel

kocsmájához, ami két versztányira fekszik a város határától. Apolek jobbában egy kis festékesdobozt tartott, bal kezével pedig a vak harmonikást vezette. Szöges talpú német bakancsuknak daloló üteme nyugalmat és reményt kopogott. Apolek vékony nyakát kanárisárga sál fedte, a világatlan tiroli kalapján három szál csokoládébarna tollacska lebegett.

A jövevények a kocsmá ablakpárkányára rakták a festékeket meg a harmonikát. A festő letekerte sálját, ami vég nélkülinek látszott, akár a vásári csepűrágók bűvös szalagja. Aztán kiment az udvarra, anyaszült meztelenre vetkőzött, és rózsaszín, keskeny, vézna testét jéghideg kútvízzel öblítette le. Smerelné mazsolás pálinkát meg egy tál húsgombócot tett a vendégek elé. Gottfried, miután jóllakott, szögletes térdére fektette harmonikáját. Mélyet sóhajtott, hátravetette fejét, és sovány ujjai játékosan megmozdultak. Heidelbergi dalok hangja töltötte be a zsidó kocsmá falait, Apolek reszkető hangon kísérté énekével a világatlan játékát. Úgy festett ez, mintha szent Indehilda templomából ide, Smerelhez hozták volna ki az orgonát, amely köré vattás, tarka sálas, szöges, német bakancsos műzsák telepedtek le.

A vendégek így énekelgettek napnyugtáig, ekkor a harmonikát berakták vászonhuzatába, eltették a festékeket, és pan Apolek mély meghajlások közepette egy papírlapot nyújtott át Brajnának, a kocsmáros feleségének:

– Kedves pani Brajna kezdte –, fogadja el a

keresztségben Apollináriusz nevet nyert vándor festőművésztől a saját arcképét, legyen ez alázatos, szolgai hálánk jele a maga fényűző vendéglátásának emlékére. Ha az Úr Jézus meghosszabbítja életem napjait, és gyarapítja művészetemet, egy szép napon ismét eljövök, és kiszínezem ezt a képet. A maga hajához jól illik majd a gyöngy, keblére pedig smaragd nyakéket festünk...

Az apró papírlapon agyagpuha piros ceruzával odavetett rajz ékeskedett, pani Brajna bronzvörös fürtökkel koszorúzott nevető arcát ábrázolta.

– Ezt adta pénz helyett? – ordított Smerel a felesége arcképe láttán. Husángot ragadott, és szaladt a vendégek nyomában. De útközben felbukkant emlékezetében Apolek csuromvizes rózsaszínű teste ott a napfényes udvaron, meg a harmonika lágy hangja. Valami felbolydult a kocsmáros lelkében, eldobta a husángot, és hazakocogott.

Másnap reggel Apolek ott állt a novogradi plébános előtt, megmutatta a müncheni festőakadémián szerzett diplomáját, és a szentek életét ábrázoló tizenkét képet teregetett ki eléje. Vékony, ciprusfa lemezre festett olajfestmények voltak. A páter izzó, bíbor palástokat, smaragd csillogású réteket és Palesztina síkságaira terülő virágtakarókat pillantott meg az asztalán.

Pan Apolek szentjei – az ujjongó és egyszerű, ezüst szakállas, pirosposzgás vének gyülekezete – selymek zuhatagába és fenséges estébe voltak burkolva.

Pan Apolek még aznap megbízást kapott az új

templom freskóinak megfestésére, s csendes likőrözgetés közben a páter így szólt a művészhez:

– Santa Maria, szeretett pan Apollináriusz – kezdte –, mily csodálatos vidékekről méltóztatott leereszkedni hozzánk áldásos tehetségével?

Apolek buzgón munkához látott, és alig egy hónap leforgása alatt az új templom telve volt bégető nyájakkal, aranyban lángoló alkonyatokkal és szalmasárga tehéntőgyekkel. Vedlett bőrű bivalyok feszültek a hámban, rózsaszín pofájú ebek futkároztak a juhnyájak előtt, és a pálmafák sudár törzsére függesztett bölcsőkben pufók csecsemők ringatóztak. A bölcsőt ferencrendi barátok barna csuhája vette körül. Csillogó kopaszságú és vérvörös, mély sebre emlékeztető ráncokkal barázdált arcú bölcsek tömegéből felvillant XIII. Leó pápa ravaszkásan mosolygó, öregedő arca, meg a novogradi plébános, aki egyik kezével rózsafüzért morzsol, a másik kezével az újszülött Jézust áldotta meg.

Pan Apolek öt álló hónapon át csúszkált hintaszerű faülőkéjéhez láncolva a falak és a kupola mentén meg a kórus karzatán.

– Úgy látom, különösen kedve telik abban, hogy az ismerősök arcát festegesse, kedves pan Apolek – jegyezte meg egy ízben a plébános, amikor az egyik bölcsben ráismert saját magára, Szent János levágott fejében pedig pan Romualdra. Az öreg páter elmosolyodott, s egy pohár konyakot küldött fel a művésznek, aki ott dolgozott a kupola alatt.

Röviddel ezután Apolek befejezte az „Utolsó vacsorá”-t meg a „Mária Magdolna megkövezése”-t

ábrázoló jelenetet, és egy szép vasárnap reggelen leleplezte a freskókat. A plébános által meghívott tekintélyes polgárok megrökönyödve ismerték fel Pál apostolban Janeket, a megtért sánta zsidót, és Mária Magdolnában Elkát, az ismeretlen szülőktől származó zsidólányt és ismeretlen apáktól származó többrendbéli fattyú gyerek anyját. A tekintélyes polgárok megparancsolták, hogy eme szentségtörő falfestményeket haladéktalanul rejtsek el a világ szeme elől. A plébános fenyegetőzött, s mindennek lehordta az istenkáromlót. De Apoleknek esze ágában sem volt, hogy elfedje festményeit.

Így kezdődött a hallatlan háborúskodás a hatalmas katolikus egyház és a gondtalan szentképfestő között. Három évtizeden át húzódott. Csupán a véletlenül múlt, hogy ez az eset a szelíd, bohém lelkületű festőt nem taszította egy új, eretnek vallás alapításába. Ez a festő volt a legfurfangosabb és a legmulatságosabb harcos mindazok közt, akiket a római szentegyház simulékony és lázongó történelme valaha is ismert, ez a harcos boldog mámorban élt a földön a keblén két fehéregérrel és egy köteg finom ecsettel a zsebében.

– Tizenöt zloty a „Szűzanya”, huszonöt zloty a „Szent Család”, ötven zloty az „Utolsó vacsora”, melyen a megrendelő valamennyi családtagja ábrázolva van. A megrendelő ellenségét iskarióti Júdás képében ábrázolhatom, s ezért csupán csak tíz zlotyval számítok többet – jelentette ki pan Apolek a környékbeli parasztoknak, miután kitették a szűrét az épülő templomból.

Megrendelésben nem is volt hiány. S mikor egy évvel később a novogradi plébános őrjöngő beadványaira megérkezett a városba a zsitomiri püspök által kiküldött bizottság, még a legrozogább és legbűzösebb parasztviskókban is ott találta e szörnyű szentségtörő, naiv, de festői családi képeket. Középen elválasztott, acélkéken csillogó hajú Józsefek, kipomádézott Jézusok, szétterpesztett térdű, sokgyermekes, falusi Máriák – ezek a szentképek függtek a papírvirágkoszorúval övezett házioltárok fölött.

– Hiszen ez az ember még életetekben szentté avatott benneteket! kiáltott a dubeni és novokonsztantynovi vikárius a tömegnek, amely védelmébe vette Apoleket. – A szentség kimondhatatlan jeleivel vett körül benneteket, titeket, akik háromszor is beleestetek az engedetlenség bűnébe, titeket, titkos pálinkafőzőket, titeket, irgalmatlan nyavalyásokat, titeket, hamis mértékkel mérőket, titeket, akik saját lányotok ártatlanságát is áruba bocsátjátok.

– Tisztelendő atyám – vágott a vikárius szavába a csámpás Witold, sírásó és orgazda egy személyben, hogyan látja az igazságot a mindenható Úristen, ki tudná ezt megmondani a tudatlan népnek? Vajon nincs-e több igazság Apolek képeiben, amelyek hízelegnek büszkeségünknek, mint tisztelendő atyánk káromlással és úri dölyffel teli szavaiban?

A zúgolódó tömeg megfutamította a vikáriust. A kültelki közhangulat fenyegette az egyház szolgáinak biztonságát. Az Apolek helyébe meghívott fes-

tőművész sehogy se szánta rá magát, hogy átfesse Janek meg Elka képét. Ma is ott láthatók a novogradi templom oldalhajójában: Janek – Pál apostol, félénk, sánta, fekete, gyapjas szakállú falusi hitehagyott, meg a másik: a magdalai törékeny testű örömlány, tébolyultan, vonagló testtel, becsett arccal.

Három álló évtizeden át húzódott a háború a plébánossal. S jött a kozák áradat, az öreg papot kiverte illatos kőfészkéből, és Apolek – ó, szeszélyes sors! – Apolek pedig immár ott ütött tanyát Eliza konyhájában. És én, a jöttment vendég, esténként ott szürcsölöm Apolek szavának borát.

Ugyan miről is beszél? A lengyel nemesség romantikus korszakáról, az elszánt asszonyi fanatizmusról. Luca della Robbia festőművésztől meg a betlehemi ács családjáról.

– Volna egypár szavam az írrok úrhoz – súgja oda nekem titokzatosan Apolek vacsora előtt.

– Jól van – felelem –, jól van, Apolek, csupa fül vagyok...

De pan Robaczki, a sekrestyés, ez a szigorú, száraz, csontos, éles fülű ember túl közel ül hozzánk. Szinte tüntetően teríti elénk a hallgatás és a megvetés fakó vásznát.

– Azt akarom mondani az úrnak – suttogja Apolek, és odább vezet –, hogy Jézus, Mária fia, feleségül vette Deborah-t, egy egyszerű családból származó jeruzsálemi leányzót...

– Ó, ez az ember – kiáltja felénk elkeseredetten

pan Robaczki –, ó, ez az ember nem hal meg a saját ágyában! Ezt az embert agyonverik!

– Majd vacsora után – zizeg Apolek fakuló hangja. – Vacsora után, ha az írnok úrnak kedve tartja...

Hogyne lenne kedvem! Apolek történetének már az eleje annyira felajzott, hogy a konyhában fel és alá járva várom a hõn óhajtott percet. Künt fekete oszlopként áll az éjszaka. Megdermedt az élénk, sötét kert. A holdfényben tejszerű csillogással ömlik az út a templom felé. A földet tompa ragyogása ötvözi, fénylõ gyümölcsök kõsöntyûje csüng a bokrokon. A liliom illata tiszta és erős, akár a szesze. Ez az üde méreg beszívódik a tűzhelylap zsíros, bugyborékoló szuszogásába, és elkergeti a konyhában szanaszét heverõ fenyõhasábok gyantás, fülledt illatát.

Apolek – mint valamilyen kecses és jóságos állat – rózsás nyakkendővel és rózsaszín, kopott nadrágban serénykedik az egyik sarokban. Asztala csupa csiriz, csupa festék. Az öreg apró és gyors mozdulatokkal dolgozik. A vén Gottfried reszketõ ujjai dobognak. A világtalan mozdulatlanul üldögél a lámpa olajsárga fényében. Kopasz homlokát félrebillentve hallgatja vaksága végtelen muzsikáját meg örök barátja, Apolek dűnnyögését:

– ... Amit a papok meg Márk és Máté evangélisták mondanak az úrnak, abból egy szó sem igaz... De az igazságot feltárhatom én az írnok úrnak, sőt ötven zlotyért megfestem Szent Ferencnek, zöld mezõvel és kék éggel a háttérben... Pan Ferenc igen egyszerű szent volt. S ha az írnok úrnak van

menyasszonya Oroszországban. . . Mert hát az asszonyok szeretik Szent Ferencet, bár nem mindegyik asszony, uram. . .

A fenyőfaillatú sarokban így kezdődött Jézus és Deborah házasságának története. Apolek szavai szerint Deborah menyasszony volt, vőlegénye, egy fiatal izraelita, elefántcsonttal kereskedett. Deborah nászéjszakája kimagyarázhatatlan félreértésekkel és könnyek áradatával végződött. Mikor a férjét közeledni látta a nyoszolyájához, az asszonyt elfogta a félelem. Torkát csuklás fojtogatta, és kihányta az egész lakodalmas vacsorát. Szégyen szállott Deborah-ra, apjára, anyjára és egész nemzetségére. Az újdonsült férj hozzá sem nyúlt, csak csúfolta, aztán behívta valamennyi vendégét. Ekkor Jézus meglátta az asszony szenvedését, merthogy epekedett a férje után, meg félt is tőle. Fogta, s magára vette a vőlegény menyegzői köntösét, és kegyes szánlomtól hajtva egyesült a hányadékában fetrengő Deborah-val. Miután ez megtörtént, az asszony kiment vendégeihez, zajos győzelmi mámorban, mint aki büszkén ünnepli bukását.

Jézus ott állt félrehúzódva. Testén halálos verejték gyöngyözött végig, a fájdalom méhének fullánkja szívébe hatolt. Sietve hagyta el a lakodalmas termet, anélkül, hogy bárki is észrevette volna, és megindult a sivatagok földjére, amely ott fekszik Júdeától keletre, és ahol János már várt rá. És Deborah fiút szült. . .

- S hol ez a fiú? – kiáltottam fel.

- A papok eldugták – jelentette ki Apolek fontos-

kodva, s könnyed, törékeny ujját borvirágos orrához emelte.

Művész úr kiáltott fel váratlanul Robaczki, előbukkanva a homályból, szürke füle csak úgy mozgott, mit beszél itt összevissza? Hisz ez képtelenség!

– Pedig így van ez, uraim – berzenkedett Apolek, és vállon ragadta Gottfriedet. Így van, ahogy mondom...

A vakot a kijárat felé vonszolta, de a küszöbnél lelassította lépteit, és odaintett magához.

Szent Ferenc – suttogta hunyorogva – madárral, galambbal vagy tengelicével a karján, ahogy az írnok úr óhajtja...

S világtalan örök barátjával eltűnt a homályban.
– Örület! – szólalt meg ekkor pan Robaczki, a sekrestyés – ez az ember nem hal meg a saját ágyában!

Pan Robaczki szélesre nyitotta a száját, nagyot ásított, mint egy macska. Búcsút vettem, és hazamentem aludni toprongyos zsidóim közé.

A városban ott kószált a hajléktalan hold, és én együtt ballagtam vele, valóra nem vált álmok és suta dalok melengettek.

Tegnap megint ott üldögéltem pani Eliza nappali szobájában a zöld fenyőágakból font meleg koszorúk alatt. Ott üldögéltem a meleg, élénk, doromboló kályha mellett, és késő éjszaka lett, mire hazamentem. Lent a mélyben a nesztelen Zbrucs hömpölygette üveges, sötét hullámaait.

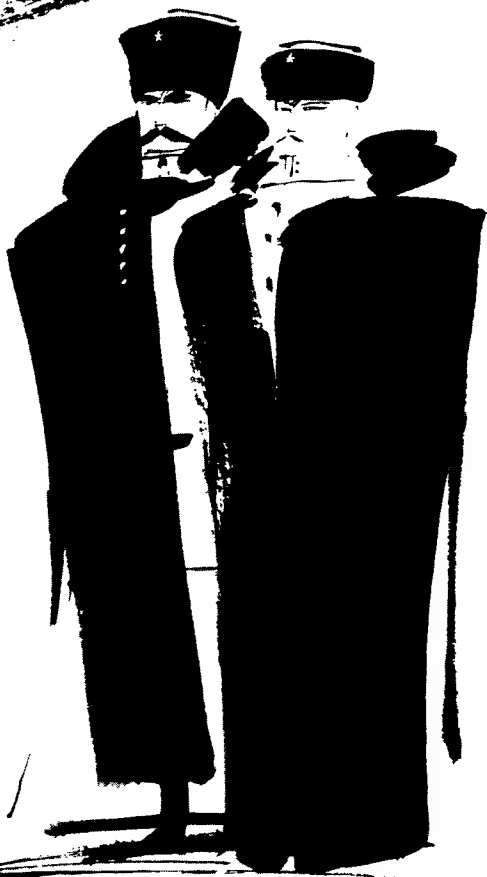
Úgy rémlett, hogy a felperzselt város – a derékba tört oszlopok és a földbe vájt gonosz vénaszonykarmok – a levegőbe libeg kényelmesen, hihetetlenül, akár egy álomban. A hold pucér fénye kiapadhatatlan erővel ömlött a városra. A romok nyirkos penésze virágzott, akár egy operai díszletpad márványa. Felzaklatott szívvel vártam, mikor lép a színre Rómeó a fellegek mögül, egy csupa atlasz Rómeó, aki a szerelemről énekel, mialatt a kulisszák mögött az elszontyolodott világosító ujjá ott babrál a hold villanykapcsolóján.

Égszínű utak folydogáltak el mellettem, mint sok-sok emlőből kicsurranó tejsugár. Hazafelé menet már előre féltem a szobatársammal, Szidorovval való találkozástól, aki éjjelenként rám nehezíti bánatának szőrös mancsát. Szerencsére ezen a *tejtől* megtépázott holdas éjszakán Szidorov egy szót sem szólt, könyveibe merülve írdogált. Az asztalon lekókadtt gyertya – az álmodozók baljóslatú máglyája

füstölgött. Félrehúzódtam egy sarokba, elbóbiskoltam, az álmok úgy ugrándoztak körül, mint a macskakölykök. Már késő éjjelre járt, mikor felébresztett a törzs küldönce. Szidorovért jött. Együtt el is távoztak. Az asztalhoz ugrottam, ahol Szidorov írdogált, és lapozgatni kezdtem a könyvben. Magántanulásra való olasz nyelvkönyv volt a római Fórummal meg Róma város térképével díszítve. A térkép tömve volt keresztekkel meg pontokkal. A teleírt lap fölé hajoltam, és ujjaimat tördelve elhaló szívvel olvastam az idegen levelet. Szidorov, ez az unatkozó gyilkos, foszlányokra tépte képzeletem rózsaszín vattáját, és magával ragadott józan eszű szertelenségének útjába. A levél a második oldalnál volt nyitva, ahhoz már nem volt merszem, hogy az eleje után is kutassak.

„... átlőtték a tüdöm, és egy kissé megzavarodtam, vagy ahogy Szergej mondja, elvesztettem az eszem. Hát már hogyan veszítené el az ember azt az ostoba eszét. De félre a tréfával, és húzzuk be a farkunk... Térjünk vissza a napirendre, Viktória barátnőm...

Végigcsináltam a Mahno-féle háromhónapos hadjáratot fárasztó, kimerítő személyvesztés, semmi egyéb... S csak Volin maradt meg náluk. Volin apostoli köntösben tetszeleg, és szeretne felkapaszkodni az anarchizmus Leninjévé. Szörnyű. Mahno meg hallgat rá, simogatja porlepte, drótszerű üstökét, és korbadt foga közül kivigyorogtatja paraszti mosolyát. Még ma sem tudnám megmondani, hogy ez valóban nem egyéb-e az anarchizmus zsiszikes magjánál, és nem töröljük-e még a maguk nemes kis tősgyö-

keres fővárosában a made in Harkov tősgyökeres bolsevik központi bizottság tősgyökeres bolsevik orrát. Mert hát azok a fickók, akik most kezes báránnyá vedlettek ott maguknál, nem szívesen emlékeznek vissza anarchista ifjúságuk bűneire, és bölcs államférfiúi magaslatokról nevetgélnek rajtuk - de hát fenébe velük...

Azután Moszkvába kerültem. Hogyan kerültem oda? Hát az úgy volt, a fiúk a rekreációsoknál meg egyebeknél egy kis túlkapásra ragadtatták magukat egyesekkel szemben. Én pedig kiálltam ez ellen. Jól el is látták a bajom mondhatom, meg is érdekelttem.

A sebem jelentéktelen volt, de Moszkvában, ó, Viktória, ott Moszkvában elakadt a szavam is a szenvedéstől. A kórházi ápolónők mindennap behoztak egy kis adag extra kását nekem. Nagy tálcán pöffeszkedő ábitattal hozták eléem, és én meggyűlöltem ezt az élmunkás kását, ezt a terven felüli kosztot, és meggyűlöltem a tervgazdálkodásba begyömöszölt Moszkvát. A tanácsnál később találkoztam egy maroknyi anarchistával. Ezek vagy jampecek vagy pedig félbolond vénemberek. Valahogy bejutottam a Kremlbe egy igazi munkatervvel. Meg is simogatták a fejem búbját, és megígérték, ha megjavulok, kineveznek helyettes népbiztosnak. Nem javultam meg. Hogy azután mi történt? Azután újra jött a harctér. A Lovashadsereg és a friss vértől meg emberi hulláktól bűzös bakavilág.

Mentsen meg, Viktória. Az államférfiúi bölcsesség elveszi az eszem, az unalom elbódít. Ha nem segít, itt doglom meg minden tervszerűség nélkül. Vajon ki óhajtaná, hogy egy politikai munkás csak úgy tervszerűtlenül megdögölgjön. Maga semmi esetre se, Viktória, hisz maga

a menyasszonyom, bár sose lesz a feleségem. No de hát az anyja micsodájába ezzel az érzélgősséggel...

Most már beszéljünk komolyan. A hadsereget unom: sebeim miatt nem ülhetek lóra, így hát nem is verekedhetem. Vesse latba a befolyását, Viktória – küldessen ki Olaszországba. Már tanulom a nyelvet, és két hónap múlva jól beszélek olaszul. Olaszországban már izzik a talaj. Már sok minden készen áll. Még egynéhány pisztolylövés hiányzik. Az egyiket én adom le. A királyt el kell küldeni ősapáihoz. Ez rém fontos. Az olasz király kedélyes bácsika, népszerűsége törekszik, és együtt fényképezteti le magát a szelídített szocialistákkal a képes családi hetilapok számára.

A Kozponti Bizottságnál meg a Külügyi Népbizottságnál nehogy említést tegyen a pisztolylövésről meg a királyokról. Erre megsimogatnák, rebesgetvén: „romantikus lélek”. Egyszerűen jelentse ki: beteg, megveszekedett, eleped a vágytól. Itália kék egére és banánra van szüksége. Azt hiszem, ennyit megérdemlek, vagy nem? Gyógyulás kell – és kész. Ha ez nem megy, akkor vezényeljenek el az odesszai Csekához... Ott ismerik a dorgést és...

Mily ostobán, mily méltánytalanul és ostobán írok, kedves Viktória.

Itália, mint valami bűvös ígézet belopakodott a szívembe. Ennek a sose látott országnak a gondolata is oly kedves nekem, mint egy női név, mint a maga neve, Viktória...

Végigolvastam a levelet, lefeküdtem piszkos, összegyűrt fekhelyemre, de az álom elkerült. A másik szobában szívből jövően sírdogált a terhes zsi-

dóasszony, nyakigláb férje nyögdécselő dünyögéssel csitítgatta. Az elrabolt holmijaikat emlegették, és egymást okolták a rájuk szakadt bajért. Aztán, még hajnal előtt, megjött Szidorov. Az asztalon fuldokolva kapkodott levegő után az elhamvadó gyertya.

Szidorov egy másik gyertyacsonkot húzott elő a csizmaszárából, és szokatlan töprengő képpel nyomta rá az olvadó gyertya belére. Sötét, komor szobánkat éjjeli nyirkosság töltötte be, csak a holdfényben fürdő ablak ragyogott üdvozítóen.

A fárasztó szomszédom elrejtette a levelet, meggörnyedve az asztalhoz ült, és kinyitotta Róma albumát. A pompás, füstarannyal befuttatott könyv ott feküdt olajbarna, kifejezéstelen arca előtt. A királyi család fényképe oda volt bedugva a nagy, fényes lapok közé. Egy naptárból kitépett papírlapon ott díszelgett a nyájas, vézna Viktor Emánuel király, a fekete hajú felesége meg Umberto trónorokos egy csapat főhercegi poronty társaságában.

... S így dereng előttem a távoli és nyomasztó zajokkal teli éjjel, a fénynégyszög a nyirkos homályban s benne Szidorov élettelen arca, dermedt maszkja a gyertya sárga lángja felett.

Szombat előestéjén az emlékek sűrű bánata kínoz. Valaha ezeken az estéken öregapám Ibn-Ezra kötelei felett simogatta sárgás szakállát. A csipkefőkötős öreganyám csomós ujjaival bűbájoskodott a szombati gyertyák felett, és édesen sírdogált. Ezeken az estéken gyermeki szívem úgy ringatózott, akár egy pirinyó hajó az elvarázsolt vizeken. Oh, gyermekkorom enyésző Talmudjai! Oh, emlékek sűrű bánata!

Ott bolyongok Zsitomir utcáin, és egy félénk csillagot keresek. Az ősi zsinagóga megsárgult, közböcs falai előtt öreg zsidók meszet, kékítőt meg lámpabelet árusítanak – prófétaszakállú zsidók, a szenvedély koptatta rongyokkal horpadt mellükön...

Íme, itt van előttem a piac, itt van előttem a piac halála. A bőség zsíros szellemét megölték. Néma lakatok lógnak a bódékon, s a kocs út gránitkockája ragyog, akár a halott tar koponyája. A félénk csillag pislog és kihuny...

A szerencse később látogatott meg, később, közvetlenül napnyugta előtt. Gedali boltja ott bújt meg a bezárt kereskedősorban. Hol járt az árnyékok, Dickens, azon az estén? Ebben az ócskásboltban aranyozott papucsokat meg hajókötelet, ódon

iránytűket meg kitömött sást, „1810”-es évszámmal vésett winchester vadászpuskát és törött fazekakat pillanthattál volna meg.

Az öreg Gedali ott jár-kel kincsei között az este rózsaszín pusztaságában. Füstös szemüvegű, apró kis boltos, földig érő zöld kabátban. Dörzsölgeti fehér kezét. Meg-megcibálja gyér szakállát, és fejét féloldalt billentve hallgatja a feléje szálló láthatatlan hangokat.

A bolt olyan, akár egy nyílt eszű, érdeklődő kisfiú doboza, akiből botanikustanár válik. Ebben a boltban találhatóak gombok és halott pillangók. A bolt apró gazdáját Gedalinak hívják. A piacot mindenki elhagyta, Gedali maradt. Ott tekereg a földgömbök, koponyák és a halott virágok labirintusában. Tarka kis tollseprőjét lebegtetve takarítja le a port a halott virágokról.

Ott ülünk a söröshordókon. Gedali felgöngyöli, majd kisimítja keskeny szakállát. Cilindere fekete bástyá gyanánt bólongat felettünk. Meleg levegő áramlik mellettünk. Az ég színt változtat. Gyengéd vér ömlik szét odafent a kiborult üvegből, engem elringat az enyészet könnyed illata.

– A forradalom... hát „igen”-t mondunk neki, de vajon a szombatnak „nem”-et mondjunk-e? – így kezdi Gedali, és körülfon ködös szemének selyem szíjaival. – Igen, kiáltom én a forradalomnak, igen, kiáltom én neki, de ő elbújik Gedali elől, és csupán a puskaropogást küldi feléje...

– A lehunytt szembe nem jut el a nap – válaszolom az öregnek –, de mi felhasítjuk a lezárt szemeket...

- A lengyel zárta be a szemem – suttogta az öreg alig hallhatóan. – A lengyel: veszett kutya, megragadja a zsidót, és kicibálja a szakállát, eh, a kutya! S most őt verik, a veszett kutyát. Ez nagyszerű, ez a forradalom! De jön az, aki a lengyelen elverte a port, és így szólt hozzám: – „Add csak ide a gramofonodat, Gedali.” – Én is szeretem a muzsikát, pan – válaszolom a forradalomnak. – „Nem tudod te, hogy mit szeretsz, Gedali, de majd ha beléd lovok, akkor megtudod, és nekem lőnom kell, mert én a forradalom vagyok...”

- Nekí lőnie kell, Gedali – mondom az öregnek –, mert ő a forradalom.

- De a lengyel is lőtt, szerelmetes uram, mert ő az ellenforradalom. Maguk meg lőnek, mert maguk a forradalom. A forradalom pedig kellemes dolog. De a kellemesség nem szereti az árvákat a háznál. A jó dolgokat jó emberek csinálják. A forradalom a jó emberek jó dolga. De jó emberek nem olnek. Így hát a forradalmat gonosz emberek csinálják. De a lengyelek szintén gonosz emberek. Vajon ki mondja meg Gedalinak, hogy hol a forradalom és hol az ellenforradalom? Valaha tanultam a Talmudot, szerettem Rasi magyarázatait és Majmonides konyveit. De Zsitomirban van még sok értelmes ember, és íme, mi valamennyien tudós férfiak arcra borulunk, és egy hangon kiáltjuk: Jaj nekünk, hol van a gyengéd forradalom?

Az öreg elhallgatott. És megpillantottuk az első csillagot, amely most tört ki a tejút peremén

Beköszöntött a szombat – jelentette ki méltósággal Gedali –, a zsidóknak a zsinagógában van a helyük. . . Elvtárs úr – mondotta, felállt, s cilindre fekete bástya gyanánt bólogatott a fején –, hozzanak ide Zsitomirba egy kevés jó embert. Jaj, mennyire hiányzik ez a városunkból, jaj, de mennyire hiányzik! Hozzanak ide jó embereket, és valamenyi gramofont odaadjuk nekik. Nem vagyunk mi műveletlenek. Az Internacionálé? Jól tudjuk, hogy mi az Internacionálé, én a jó emberek Internacionáléját akarom, azt akarom, hogy minden lelket számba vegyenek, és első osztályú ellátásban részesítsenek. Na, lelkem, nesze: az élet nevében egyél annyit, amennyi csak beléd fér. Meg tudná-e mondani, elvtárs úr, mivel is eszik az Internacionálét?

– Puskaporral – válaszoltam az öregnek –, és a legjobb vérrel fűszerezik. . .

S a sötétkék homályból a fiatal szombat bevonult a karosszékébe.

– Gedali – mondtam –, ma péntek van, már beállt az este. Hol lelhetek zsidó mézeskalácsot, egy csésze zsidó teát és egy keveset abból, a nyugalmazott istenből a csésze tea mellé?

– Nincs – válaszolja Gedali, és lelakatolja kis dobozát –, nincs. Itt volt egy vendéglő mellettünk. Jó emberek kereskedtek benne, de ott már nem esznek többé, ott sírnak. . .

Begombolja zöld kabátjának három csontgombját. Tollseprűjével leporolta magát, puha tenyerébe vizet csöppentett, és aprón, magányosan, ábrándoz-

va, fekete cylinderben, nagy imakönyvvvel a hóna alatt eltávozott.

Bekoszon a szombat. Gedali a mesebeli Internacionálé megalapítója – elment a zsinagógába imádkozni

Szavickij, a 6. hadosztály parancsnoka felállt, amikor megpillantott, és én bámulva néztem hatalmas, szép alakját. Felállt, s bíborvörös lovaglónadrágjában, félrechapott, bordó kozák sapkájával, mellét borító érdemrendekkel úgy szelte ketté a szobát, mint a lobogó a mennyboltot. Kölnivíz és szappan édeskés, hús illata áradt felőle. Hosszú lába olyan volt, mint a vállig ragyogó lovaglócsizmába bújtatott gyermeklány.

Rám mosolygott, lovaglóostorával az asztalra csapott, és magához húzta a hadparancsot, amelyet a törzsparancsnok az imént diktált le. A parancs utasította Csesznokovot, hogy ezredével azonnal induljon el Csugunov-Dobrivodka irányába, ütközzön meg az ellenséggel, és semmisítse meg...

„... Az ellenség megsemmisítéséért – írta tovább a hadosztályparancsnok, összekelve a papírlapot – a felelősséget Csesznokovra bízom, halálbüntetés terbe mellett, amelyet helyben végre is hajtok, amiben Csesznokov elvtárs semmiképpen sem kételkedhet, hiszen nem az első hónapja működik velem együtt a harctéren...”

Szavickij a parancs alá kanyarította kacskaringós aláírását, a kész parancsot odadobta a segédtsztnak,

és rám emelte szürke szemét, amelyben pajzán jókedv táncolt.

Átnyújtottam neki a hadosztálytörzshöz való ki-nevezésemről szóló írást.

– Parancsba venni! – szólt a hadosztályparancsnok. Parancsba venni, és vegyék fel teljes ellátmányba, lássák el mindennel, nőket kivéve. Iskolázott ember vagy?

– Igen – feleltem, s irigyeltem acélos, virágzó ifjúságát –, a pétervári egyetem jogszigorlója...

– Látom, a kinderbalzsamok fajtájából vagy – kiáltott nevetve –, s méghozzá pápaszemmel az orrodon. Nyamvadt fickó lehetsz! Ide küldenek anélkül, hogy tudnák, mi vár a magad fajtájára, a pápaszemeseket itt kardélre hányják. Megszoksz itt nálunk, vagy megszöksz?

– Megszokok – feleltem, s megindultam a szállásmesterrel, hogy éjjeli szállás után nézzek a faluban.

Ládámat a szállásmester cipelte a vállán. A falusi utca sárgán, gömbölydeden terült el előttünk, mint a sütőtök, az elszunnyadó nap rózsaszín sugarakat fröccsentett az égre.

Odaértünk egy festett virágfüzérékkel díszített házhoz, a szállásmester megállt, s büntudatos mosollyal az arcán váratlanul így szólt:

– Sok kalamajka akadt nálunk a pápaszem miatt, s ez ellen semmit sem lehet tenni. A tudálékosabb embereknek itt kiszekírozzák a lelkét is. De ha egy ilyen megerőszakol egy nőt, lehetőleg minél szemrevalóbbat, akkor aztán lesz becsülete a harcosok között.

Ott topogott ládámmal a vállán, egész közel lépett hozzám, aztán elkeseredetten félreugrott, és befutott az első udvarba.

Kozákok üldögéltek szanaszét a szénán, és borotválták egymást.

– Hát fiúk – kezdte a szállásmester, és ládámot letette a földre. – Szavickij elvtárs parancsára ezt az embert be kell fogadnunk a szállásunkra, de minden ostobáskodás nélkül, mert ez az ember megszenvedett a tudománya miatt. . .

A szállásmester elvörösödött, sarkon fordult, és elment. Sapkaellenzőmhöz emeltem kezem, és tisztelegtem a kozákoknak. Egy lenszőke, hosszú fűrtű, remek fiatal kozák odalépett a ládához, fogta és kihajította az utcára, aztán hátat fordított, s figyelemre méltó ügyességgel illetlen hangokat eregetett felém.

– 0—0 számú löveg – kiáltott rá egy idősebb kozák nevetve –, tüzelj a menekülőkre. . .

A legény együgyű tudománya kimerült, és odábbállt. Ekkor ide-oda kúszva kezdtem összeszedni a ládából kihullott kéziratokat meg rongyos cókmókomat. Összeszedtem, és odavittem az udvar legtávolabbi sarkába.

A ház előtt téglatűzhelyen egy üst rotyogott, disznóhús főtt benne, a szabad tűzhely úgy füstölgött, ahogy a távolban füstölög a szülői ház a faluban, s felkavarta bennem az éhséggel párosult szörnyű magányosságot. Az összetört ládát letakartam szénával, hogy legyen mit a fejem alá tenni, lefeküdtem a földre, s belefogtam Leninnek a Komintern

II. kongresszusán elmondott beszéde olvasásába. A csipkézett dombvonulat mögül rám tűzött a nap, a kozákok ott ténferegtek lábamat taposva, s a legény fáradhatatlanul gúnyolódott rajtam, a betűsorok tüskével kirakott úton jöttek felém, és nem értek el hozzám. Félretettem hát az újságot, és oda mentem a háziasszonyhoz, aki a hámistrángot szá-
rítgatta a tornácon.

– Gazdasszony – szóltam –, enni kéne. . .

Az öregasszony rám emelte vaksi szemének szét-
folyó fehérjét, majd újra a földre nézett.

– Elvtárs – szólalt meg rövid hallgatás után –, ezek a dolgok már annyira a begyemben vannak, hogy legszívesebben felkötném magam. . .

– Hej, az anyja keserves istenit a lelkének – morogtam bosszúsan, s mellbe löktem a vénasszonyt –, tán azt hiszi, hogy vesztegetem itt a szót. . .

Megfordultam, s nem messze megpillantottam egy gazdátlanul heverő kardot. Egy jól megtermett liba ténfergett békésen az udvaron tollát tisztogatva. Elkaptam, a földhöz nyomtam; a liba feje meg-
reccsent a csizmám sarka alatt, megreccsent és szét-
loccsant. Fehér nyaka elnyúlt a trágyalében, és szár-
nya odaszorult holt teste alá.

– Hej, az anyja keserves istenit a lelkének! – mondtam, s a kardot a libába szúrtam. – Süsd meg ezt nekem, asszonyság!

Az öregasszony vaksi szeme felém villogott a szemüveg mögül, felemelte a libát, kötényébe csavarta, és bevitte a konyhába.

– Elvtárs – szólalt meg rövid hallgatás után –,

legszívesebben felkötném magam – s magára zárta az ajtót.

Kint az udvaron a kozákok letelepedtek az üst köré. Ott ültek mozdulatlanul, mint valami ősi szertartás papjai, s rá se hederítettek a libára.

– Úgy látszik, közébünk való ez a legény – mondta az egyikük rólam beszélve, s kanalazni kezdte a levest.

A kozákok az egymást megbecsülő emberek, a parasztok méltóságos tartózkodásával hozzáláttak a vacsorához, én pedig megtöröltem homokkal a kardot, kimentem az utcára, majd sóváran újra befordultam az udvarra. A hold mint valami silány vásári fülbevaló lógott felettünk.

– Hé, öcskös – szólt hozzám váratlanul Szurov-kov, a legidősebb kozák –, ülj csak le, egyél velünk, amíg a libád elkészül.

A csizmaszárból előhúzta tartalék kanalát, és a kezembe nyomta. Kanalaztuk a maguk főzte levest, és disznóhúst ettünk hozzá.

– Mit írnak az újságok? – kérdezte a lenhajú legény, és helyet szorított nekem.

– Az újságban Lenin azt írja – mondtam, és előhúztam a *Pravda*-t –, Lenin azt írja, hogy mindenben szükségét szenvedünk...

Hangosan, mint egy győzedelmeskedő süket ember felolvastam Lenin beszédét a kozákoknak.

Az éjjel bebugyolált alkonyati leplének éltető nedvébe, az est tüzes homlokomhoz nyomta anyás tenyerét.

Olvastam és ujjongtam, s ujjongva követtem az egyenes lenini vonal titokzatos görbéjét.

Az igazság mindig kibújik a zsákból – szólalt meg Szurovkov, mikor befejeztem –, ahogy kibújik onnan, azonnal le is csap, akár a tyúk a magra...

Szurovkov, a törzsszázad szakaszvezetője ezt Leninről mondta, aztán aludni tértünk a szénapadlásra. Hatan aludtunk ott, a rongyos, csillagokat láttató tető alatt, egymásba gubancolódott lábbal, egymást melengetve.

Álmokat láttam, álmomban nőket, és csak a gyilkosságtól bíborvörös szívem, csak a szívem mállott szét csikorogva.

– Minden halandó. Az öröklét csak az anyáknak adatott meg. S mikor az anyák már nincsenek az élők sorában, olyan emléket hagynak maguk után, amelyet még senki sem mert meggyalázni. Az anya emléke táplálja bennük a részvétet, akár az óceán, a véghetetlen óceán táplálja a világmindenséget átszelő folyókat.

Gedali szavai voltak ezek. Méltósággal ejtette ki őket. A kihunyó est bánata rózsás párával vette körül. Az oreg így beszélt:

– A hasszidizmus szenvedélyes épületének kitor-ték ajtait, ablakait, de halhatatlan, akár az anyák lelke... A hasszidizmus kifolyt szemüregével még mindig ott emelkedett a történelem szélviharos keresztútján.

Így beszélt Gedali, s miután kiájtatoskodta magát a zsinagógában, elvitt Motale rabbihoz, a Csernobili-dinasztia utolsó rabbijához.

Kettesben Gedalival felkapaszkodtunk a főutcán. A távolban katolikus templomok csillogtak fehéren, akár a hajdinamezők. A sarkon túl megcsíksordult egy ágyúkerék. Két állapotos ukrán menyecske totyogott ki az egyik kapuból, nyakukban megcsor-rent az aranypénzfűzér, s leultek a ház előtti lócára. Egy félénk csillag gyulladt ki az alkonyat narancs-

színű vergődésében, s a nyugalom, a szombati nyugalom rátelepedett a zsitomiri gettó gorbe háztetőire.

– Itt – suttogta Gedali, és hosszú, romos homlokzatú házra mutatott.

Beléptünk a koves és sivár, hullaházra emlékeztető szobába. Rabbi Motale ott ult az asztalnál, ordongos és hazudozó emberektől korulvéve. Cobolyprem sapka és zsineggel övezett, fehér kontos volt rajta. A rabbi lehunyta szemmel üldögélt, és sovány ujjá szakállá sárga pihéjében turkált.

– Honnan érkeztél, zsidó? – kérdezte, és felemelte szemhéját.

– Odesszából – feleltem én.

– Jámbor, ájtatos város – szólalt meg a rabbi –, száműzetésünk csillaga, megpróbáltatásaink akaratlan kútja! Mivel foglalkozol, zsidó?

Versbe szedem az osztropoli Gers kalandos viszontagságait.

– Nagy munka – suttogta a rabbi, és szemhéja lezárult. – A sakál felvonyít, ha éhes, minden ostobának elég sok ostoba oka van a csüggedésre, de csak a bolcs nevetése libbent fel a lét függönyét. . . Mit tanultál, zsidó?

A bibliát.

Mit keresel, zsidó?

– Vidámságot.

Reb Mordhe – mondta a csodarabbi, és megrázta szakállát –, a fiatalember hadd foglaljon helyet az asztal mellett, hadd egyen ezen a szombati estén együtt a többi zsidóval, hadd oruljon annak, hogy

él és nem halott, hadd tapsoljon, mikor szomszédai táncolnak, hadd igyon bort, ha adnak neki. . .

És Reb Mordhe, az örök bohóc, aki természetesen nem volt nagyobb egy tízéves fiúcskánál, odaugrott hozzám kifordult szemhéjával, öregén, púposan.

- Ó, kedves, ó, milyen fiatal ember - mondta a toprongyos Reb Mordhe, és rám kacsintott. Mily sok gazdag ostobát ismertem Odesszában, mily sok bölcs koldust ismertem Odesszában! Üljön az asztalhoz, fiatalember, és igyon bort, amit senki sem ád magának. . .

Helyet foglaltunk mind egymás mellett az ördögösök, a hazudozók és a széltolók. A sarokban öles vállú, halászokra meg az apostolokra emlékeztető zsidók nyögdécseltek az imakönyv felett. Gedali zöld kabátjában ott bóbiskolt a fal mellett, mint egy tarka kis madár. S ekkor egy ifjút pillantottam meg Gedali mögött, Spinoza hatalmas homlokával megáldott ifjút, fonnyadt szerzetesarccal. Dohányzott, és úgy rángatózott, mint a szökevény, akit hosszú hajsza után a börtönbe kísérnek vissza. A toprongyos Mordhe a háta mögé somfordált, kirántotta szájából a cigarettát, és odafutott hozzám.

- Ez a rabbi fia, Ilja - hörögte Mordhe, és felém tolt a véraláfutásos, nyers húshoz hasonló, kifordult szemhéját. - Átkozott fiú, az utolsó fiú, az engedetlen fiú. . .

Mordhe öklével megfenyegette a fiatalembert, és arcába köpött.

- Áldott legyen az úr - hallatszott ekkor a rabbi, Motale Braclavszkij hangja, és szerzetesujjaival

megtörte a kenyeret. – Áldott legyen Izrael istene, amiért valamennyi nép közül minket választott ki...

A rabbi megáldotta az ételt, és asztalhoz ültünk. Kint az utcán lovak nyerítettek, kozákok kiáltoztak. A háború pásztasága ott ásított az ablak előtt. A csend és ájtatoskodás közepette a rabbi fia egyik cigarettát a másik után szívta. A vacsora véget ért, s elsőnek én álltam fel.

– Kedves és milyen fiatal ember – dünnyögött Mordhe a hátam mögött, és megrántotta a derékszíjamat. – Ha a földön gonosz gazdagokon és csavargó koldusokon kívül senki sem lenne, miből élnének akkor a szent emberek?

Pénzt nyomtam az öreg markába, és kimentem. Elváltunk Gedalitól, én a pályaudvarra mentem, a szállásomra. Ott az Első Lovashadsereg agitációs szerelvényén már várt rám száz meg száz tűz ragyogása, a rádióállomás varázslatos fénye, a nyomdagépek makacs rohanása és a *Vörös lovas* című újság félig megírt cikke.

Bánkódom a méhek miatt. Az ellenséges hadseregek kiirtották őket. Volhíniában nincs többé méh.

Meggyaláztuk a kaptárakat. Kénnel kifüstöltük, és puskaporral felrobbantottuk őket. A füstölgő rongyok szörnyű bűzt árasztottak a méhek szent köztársaságában. Haldoklás közben lassan repdestek, és alig hallhatóan zsongtak. Kenyér híján kardal vetettük magunkat a mézre. Volhíniában nincs többé méh.

A hétköznapi gáztettek sorozata úgy szorongat szakadatlanul, mint egy súlyos szívbaj. Tegnap volt az első nagy méészárlás napja Brodi alatt. Nekem meg barátomnak, Afonyka Bidának, sejtelmünk se volt róla, eltévedtünk a kék földön. A lovak már kora reggel megkapták az abrakot. A rozs magasan állt, a nap pompázott, és a lélek, amely nem érdemelte meg ezt a ragyogó, tovaszálló égboltot, lassú fájdalmakra szomjúhozott.

– Otthon a falvakban a kozákasszonyok sok mindenfélét tudnak a méhekről meg a méhek lelkéről – kezdte barátom, a szakaszvezető. – Azt mesélik: megbántották-e az emberek Krisztust avagy sem, ez majd kiderül az idők leteltével. De – mondogatják a kozákasszonyok – elszontyolodott Krisztus a keresztfán. S odarepült hozzá sokféle szúnyog,

hogy kínozza. Krisztus rájuk emeli szemét, és szíve elcsügged. Oly tenger sok a szűnyog, Krisztus szeme sem látszik tőlük. S egy méhecske is ott röpdös Krisztus körül. „Csípd meg – kiáltja a szűnyog a méhnek –, csípd meg a mi felelősségünkre!” – „Nem tehetem – mondja a méh, s szárnyát Krisztus felé emeli –, nem tehetem, hiszen ő is ácsnemzetségből való...” A méhet meg kell ám érteni – fejezte be Afonyka, a szakaszvezető. A méh is csak elviseli valahogy... Hiszen érte is kínlódunk...

Afonyka legyintett, és nótára gyújtott. A szürke pej lóról szólt a dal. S a nyolc kozák – Afonyka szakasza – rákontrázott.

– Dzsigit névre hallgatott a kozákhadnagy szürke pej lova, s gazdája jól leitta magát aznap, amikor lenyisszantották a fejét. – Így dalolt Afonyka, hangját megfeszítve, mint a húrt, de szeme majd lera-
gadt. – Hűséges ló volt a Dzsigit, de ünnepnapokon a hadnagy zabolátlanul szabadjára engedte vágyait. Aznap, mikor lenyisszantották a fejét, öt palack vodkája volt. A negyedik palack után a hadnagy lóra pattant, és megindult a mennyországba. Sokáig tartott az út, de a Dzsigit hűséges ló volt. Meg is érkeztek a mennyek országába, s ott a hadnagy nyúlt is már az ötödik palack után. Az ám, de ez az utolsó palack – lent maradt a Földön. Tehetetlenségében a hadnagy sírva fakadt. Folytak a könnyei, és a Dzsigit fülét hegyezve nézte a gazdáját...

Így dalolt Afonyka ásítózva, leragadó szemmel. A dal bodrozva kanyargott, mint a füst. S mi szembe kocogtunk az alkonyattal. Az esthajnal forró

patakjai szétömlöttek a parasztföldek hímzett keszkenőjén. A csend rózsaszínbe olvadt. A föld úgy terült el ott, mint a gabonakalászhok csillogó prémjével benőtt macska háta. A szemben levő dombon ott lapult a festői Klekotov falucska. Túl a hágón már várt ránk a halott és csipkés Brodi látomása. De Klekotovnál lövés dordult az arcunkba. Az egyik viskó mögött két lengyel katona állt lesben. Lovuk az oszlophoz volt kötve. A dombtetőt az ellenség könnyű tüzérsége szállta meg. A golyók cérnaszálként húzódtak végig az úton.

Vágtába! – mordult fel Afonyka.

S megfutamodtunk.

Ó, Brodi! Legyűrhetetlen méregként lüktettek felém agyonnyomorított szenvedélyed múmiái. Szinte éreztem a megjegesedett könnyekkel teli szemüregok halálos hidegét. S lám, a testet rázó ügetés egyre távolabb ragad zsinagógáid csorba köveitől.

Brodi, 1920. augusztus

A törzstől kocsist, vagy ahogy nálunk mondják, szekereset küldtek ki hozzám. Griscsuk a neve. Harminckilenc éves.

Öt évig volt német fogságban, néhány hónappal ezelőtt megszökött, bejárta Litvániát, Oroszország északnyugati részét, eljutott Volhíniáig, s Belevben elkapta a világ legügyefogyottabb sorozóbizottsága, és tüstént bevonultatta katonai szolgálatra. Szülőföldjétől, a kremenyci járástól ötven verszta választotta csak el. A kremenyci járásban van a felesége, ott vannak a gyerekei. Öt esztendeje meg két hónapja annak, hogy utoljára otthon járt. S most a sorozóbizottság jóvoltából hozzám került szekeresnek, s ezzel megszűntem pária lenni a kozákok között.

Van tacsankám és saját kocsisom. Tacsanka! Ez a szó lett annak a háromszögnek az alapja, melyen egész életünk nyugszik: Kaszabolás tacsanka – vér...

A testvérháború szeszélye folytán a pópai meghivatalnoki közönséges bricska fenyegető és mozgékony harceszközzé lépett elő, új hadászatot és harcászatot teremtett, eltorzította a háború megszokott ábrázatát, megszülte a tacsanka hőseit és a ta-

csanka lángelméit, olyanokat, mint Mahno, aki a tacsankát tette meg titokzatos és furfangos stratégiája tengelyének, megszüntetvén a gyalogságot, a tűzértséget, sőt a lovasságot is, és ezek helyett az ormótlan és nehézkes fegyvernemek helyett háromszáz géppuskát erősített a bricskákra. Ilyen fickó ez a Mahno, sokoldalú, akár a természet. Csatarendbe felfejlődő szénásszekerek városokat vesznek be. A járási végrehajtó bizottsághoz tartó lakodalmas szekérmenet hirtelen összpontosított tüzet nyit, s az anarchizmus fekete zászlaját lengető nyápic pópa követeli, hogy a helyi hatalom adja ki a burzsujokat, adja ki a proletárokat, adjon bort, és szolgáltasson muzsikát.

A tacsankából álló hadsereg hallatlanul mozgékony.

Bugyonnij ezt éppoly jól bebizonyította, akár Mahno. Egy ilyen hadsereget nehéz lekaszabolni, elfogni pedig képtelenség. A szénaboglyába eldugott géppuska, a paraszti szérűre beállított tacsanka – megszűnik mint harci egység. Ezek csupán meglopuló harci pontok, amelyek együttes csatarendbe összesítve feltételelezhető, de pontosan fel nem becsülhető, nekidühödt, lázongó és mohó erőt képviselnek, mint nemrégiben az a bizonyos ukrán falu. A szétszórt zugokban elrejtett lőszerekkel Mahno egy órán belül csatasorba állítja hadseregét, de ennek leszereléséhez még ennyi idő sem kell.

Nálunk, Bugyonnij reguláris lovasságánál, a tacsanka nem foglal el ilyen kizárólagos uralkodó

helyet. De valamennyi géppuskás osztagunk tacsankán száguldoz. A kozák elképzelés a tacsanka két fajtáját különbözteti meg: a telepés szekeret és a hivatalnoki bricskát. De ez nem pusztán elképzelés, hanem a valóban meglevő állapot szerinti megkülönböztetés.

A hivatalnoki bricskán, ezen a rozoga, minden lélek és leleményesség nélkül összeeszkábált kocsin döcögtek a kubáni búzatermő sztyeppéken át a vörös orrú, cifra nyomorú állami hivatalnok urak, ezek a soha ki nem aludt emberek, akik vagy boncolásra, vagy árverésre siettek. A telepés szekerek viszont a szamarai és uráli dús termésű Volga-vidékről kerültek hozzánk, a német telepések bővérű vidékéről. A telepés tacsanka széles tölgyfa támlája telehintve házi festménnyel – a rózsás, német virágok pufók füzéreivel. A szilárd szekéralja vaspántos. A tengelyek felejthetetlen rugókon nyugszanak. Sok nemzedék tűzét érzem ezekben a rugókban, melyek most itt vergődnek Volhínia feltúrt országútjain.

Szinte feszít az újdonsült birtoklás öröme. Minden áldott nap befogunk ebéd után. Griscsuk elővezeti a lovakat az istállóból. Az állatok napról napra gyarapodnak. Büszke örömmel fedezem fel a homályos csillogást csutakolt szügyükön. Megdörzsöljük a lovak puffedt lábát, megnyírjuk sörényét, hátukra dobjuk a kozák hámistrángot – vékony szíjából font, összegabalyodott, kiszáradt hálót –, és ügetve gördülünk ki az udvarból. Griscsuk félol-

dalt ül a bakon; az ülésem illatot és nyugalmat árasztó szénával, a széna színes szőttésével van beborítva. A magas kerek megcsikordulnak a szemcsés, fehér homokban. Négyszögletes pipacstáblák díszítik a mezőt, a dombokon lerombolt templomok fénylenek. Magasan az országút felett ágyúgolyóktól roncsolt fülkében emelkedik Szent Orsolya szobra, gömbölyű, meztelen karjával. Keskeny, ósdi betűk egyenetlen láncra húzódik a megfeketedett aranyfüst-homlokzaton Jézus és az Istenanya dicsőségére...

Egy élettelen, kis zsidó falu tapad a lengyel főúri vár lábához. A kőkerítésen felvillan egy páva, szenvtelen látomás az égszínkék távlatokban. Szétszórt viskók fedik el az ínséges földre telepedett, világtalan, ütött-kopott zsinagógát, amely kerek, mint a galíciai fejfedő. Az utcakereszteződéseknél bánatos, keskeny vállú zsidók lézengenek. Az emlékekben felparázslík a délvidéki zsidók alakja: kedélyesek, pocakosak, pezsdülők, akár az olcsó bor. Szinte lehetetlen összehasonlítanom őket a csontos, hosszú háta keserű göggyével, ezekkel a sárga, szomorú szakállakkal. Ezeken a gyötrődés mintázta, szenvedélyes arcokon nyoma sincs a zsírnak, sem a vér meleg lüktetésének. A galíciai és volhíniai zsidók mozdulata szertelen, fesztelen, sérti a jó ízlést, de mélységes bánatuk ereje telve van komor nagysággal, és a lengyel nemesurak iránti titkolt megvetésük nem ismer határt. Ahogy elnéztem őket, megértettem eme vidék maró történetét. Meg-

értettem a kocsmát bérlő talmudistákról meg az
uzsorával foglalkozó rabbikról szóló történeteket,
meg mindazokét a zsidó lányokét, akiket a lengyel
zsoldosok megerőszakoltak, vagy akikért a lengyel
nemesurak keltek párbajra.

Az ütközet fátyla tovahúzódott a város felé. Dél tájt fekete kozákszűrben Korocsajev, a magányos és halált kereső harcos, a 4. hadtest parancsnoka vágta-tott el mellettünk. Futtában még odakiáltott felénk:

– A közlekedésünket elvágták, Radzivillov és Brodi lángban áll! – S repült tovább libegő szűrrel, feketén, parázsló szemgolyókkal.

A deszkasíma síkságon átcsoportosították a dandárokat. A nap bíborvörös porban bukott alá. Az árkokban sebesültek falatoztak, egészségügyi nővérek heverésztek a fűben dúdolgatva. Afonyka felderítői poroszkáltak a mezőn, halottakat és felszerelést kerestek. Afonyka alig két lépésnyire tőlem lovagolt el, és odaszólt anélkül, hogy fejét megfordította volna:

– Jól beverték a pofánkat. Ez már szent igaz. Azt rebesgetik a hadosztályparancsnokról: leváltják. A fiúk nem nagyon bíznak...

A lengyelek elérték az erdőt, három versztányira tőlünk, és valahol egész közel felállították a géppuskákat. A golyók vinnyognak, szűkülnek. Jajpanaszuk elviselhetetlenné válik. A golyók átütik a földet, és türelmetlen remegéssel turkálnak benne. Vityagajcsenko, az ezredparancsnok, ott horkolt a napon, álmában kiabált, s ettől felébredt. Lóra ült,

és az első századhoz ügetett. A kényelmetlen alvás vörös rovátkákat gyűrt arcára, zsebe szilvától duzzadt.

– A kutyafáját – szólalt meg haragosan, és kiköpte a szilvamagokat. – Micsoda ucsmány kalamajka. Tyimoska, húzd elő a zászlót!

– Indulunk talán? – kérdezte Tyimoska, és a kengyel mellől előhúzta a kurta rudat, kibontotta a zászlót, amelyre ötágú csillag volt festve, meg valami a III. Internacionáléről.

– Majd meglátjuk – vetette oda Vityagajcsenko, aztán hirtelen vadul felordított:

– Hé, lányok, lóra! Századparancsnokok, sorakozót!

A kürtösök riadót fújtak. A századok felsorakoztak. Az árokból kimászott az egyik sebesült, és arcát eltakarva Vityagajcsenkóhoz fordult:

– Tarasz Grigorjevics, én olyan bizalmiféle vagyok. Úgy látszik, mi már itt maradunk...

– Kivágjátok magatokat – dünnyögött Vityagajcsenko, és felágaskodott lovával.

– Mi meg úgy véljük, hogy nem vágjuk át magunkat – szólt utána a sebesült.

– Ha el nem pusztulok – fordult vissza Vityagajcsenko –, majd meglátod, nem hagylak itt benneteket – s indulást parancsolt.

S tüstént felharsant Afonyka Bida barátom sírós, női hangja:

– Ne fogj mindjárt vágtaiba az induláskor, Tarasz Grigorjevics, hiszen öt verszta áll előttünk. Hogy fogsz kaszabolni majd elcsigázott lovakkal... Ne

kapkodj, ráérsz még a Szűzanya kertjében ténfereg-
ni. . .

– Lépésbe! – adta ki a parancsot Vityagajcsenko,
anélkül, hogy felnézett volna.

Az ezred megindult.

Ha igaz, amit a hadosztályparancsnokról rebes-
getnek – suttogta Afonyka hátramaradva –, ha le-
váltják, akkor szedhetjük a sátorfánkat. Befelleg-
zett.

Szeméből csorogtak a könnyek. Meghökkenve
néztem Afonykára. Barátom megperdült, mint egy
motolla, sapkájához kapott, felhördült, és nagyot
kurjantva elvágatott.

Sottmaradtunk magunkban, Griscsuk, az ostoba
tacsankájával, meg én, és késő estig ténferegtünk
a fegyvertűzet okádó falak között. A hadosztály-
törzs eltűnt. Az idegen csapategységek nem fogad-
tak be. Az ezredek benyomultak Brodiba, de az
ellentámadás kiverte őket onnan. Odaértünk a vá-
rosi temetőhöz. A sírok mögül egy lengyel járőr
bukkant elő, a puskát lekapva tüzet nyitott ránk.
Griscsuk megfordult, a tacsanka négy kereke felvi-
sított.

· Griscsuk – ordítottam a fütyülő szélben.

· Jó kis móka – jegyezte meg szomorúan.

· Elvesztünk – kiáltottam, s a pusztulás ujjongá-
sa magával ragadott – elvesztünk, öreg!

– Miért is vajúdnak a szülő asszonyok – felelte
mélabúsan –, mi a fenének ülnek eljegyzést meg
menyegzőt, mi a fenének is mulatozik a násznép
a lagzin. . .

Az égen felragyogott egy rózsás csík, és kihunyt. A csillagok között elővillant a tejút.

- Nevethetnékem van - mondta Griscsuk keserűen, és ostorával egy emberre mutatott, aki ott ült az út szélén. - Nevethetnékem van, ha arra gondolok, miért is vajúdnak az anyák. . .

Az út szélén ülő ember Dolgusov volt, a híradós. Lábát szétvetve nézett ránk, mereven.

- Aszondom - szólalt meg Dolgusov, mikor odaértünk hozzá -, végem van. . . Érted?

- Értem - válaszolt Griscsuk, és megállította a lovakat.

- Ne sajnáljatok tőlem egy golyót - mondta Dolgusov.

Ott ült, hátát egy fának vetve. Két, csizmába bújtatott lába szétterpesztve, szemét le nem vette rólam, s óvatosan felhúzta az ingét. A hasa kiszakítva, a belei egész a térdéig kúsztak, látszott szíve lüktetése.

- Ha itt talál a lengyel, meggyaláz. Fogd az irataim, küldd el anyámnak, írd meg neki, hogy s mint. . .

- Nem - feleltem, s megsarkantyúztam a lovam.

Dolgusov szétterpesztette a földön szederjes tenyerét, és kétkedve bámulgatta.

- Megszöksz - motyogta kúsza -, hát csak fuss, te nyomorult. . .

Verejték öntötte el a testem. A géppuskák egyre szaporábban, hisztérikus makacssággal kattogtak. Az alkonyat dicsfényétől övezve Afonyka Bida lovagolt felém.

Lassacskán mégiscsak megadjuk a lengyeleknek – kiáltott felém vidáman. Hát itt meg mi van, zsibvásár?

Oda mutattam Dolgusovra, és továbblovagoltam.

A beszélgetésük kurta lehetett, a szavakat nem is hallottam. Dolgusov átnyújtotta iratait a szakaszvezetőnek. Afonyka csizmaszárába dugta, és aztán szájba lőtte Dolgusovot.

Afonyka – szóltam szánalmas mosollyal, s a kozákhoz lovagoltam. – Látod, én képtelen voltam.

Pusztulj innét – sziszegte sápadozva –, megöllek! A pápaszemeselek! Úgy sajnáltok ti bennünket, mint macska az egeret. . .

S felhúzta a kakast.

Megindultam lépésben, hátra sem fordultam. Háttamon éreztem a fagyos halált.

– Eriggy – kiáltott fel mögötte Griscsuk –, elment az eszed? – s megragadta Afonyka kezét.

Szolgalelek! – förmedt rá Afonyka. – A kezemtől az úgysem menekül. . .

Griscsuk a kanyarban ért utol. Afonyka eltűnt. Másfelé vette útját.

– Látod, Griscsuk – mondtam –, most elvesztettem Afonykát, a legjobb barátomat. . .

Griscsuk egy fonnyadt almát húzott elő a bakalól.

Egyél – szólt rám –, edd csak meg. . .

Brodi, 1920. augusztus

Bugyonnij ezüstsávós vörös nadrágban ott állt a fánál. A 2. dandár parancsnoka az imént esett el. A hadseregparancsnok Kolesznyikovot nevezte ki helyébe.

Egy órával azelőtt Kolesznyikov ezredparancsnok volt.

Az újdonsült dandárparancsnokot odarendelték Bugyonnijhoz. A hadseregparancsnok ott várta állva a fa mellett. Kolesznyikov Almazovval, a politikai biztosával érkezett.

- Szorongat bennünket a nyomorult – mondta a hadseregparancsnok vakító mosolyával. – Vagy győzünk, vagy megdöglünk. Másképpen nem lehet. Megértetted?

- Megértettem – válaszolt Kolesznyikov, és szeme kidülledt.

- Ha pedig megfutamodsz, golyót kapsz – szólt a hadseregparancsnok, és mosolyogva fordította tekintetét a különleges osztály parancsnoka felé.

- Igenis – szólalt meg a különleges osztály parancsnoka.

- Gördülj, Kerék!¹ – kiáltott fel élénken az egyik kozák a sorból.

1. Kolesznyikov: kerekés. (A fordító)

Bugyonnij gyorsan megperdült a sarkán, és tisztelgett az új dandárparancsnoknak. Az pedig ellenzőjéhez emelte ifjasan rózsaszín öt szétterpesztett ujját, s verejtékezve megindult a felszántott mezsgyén. A lovak ott vártak rá, alig száz ölnyire.

Lehorgasztott fővel haladt, kínos lassúsággal emelgette hosszú, gacsos lábát. A bíborvörös, természetfeletti esthajnalpír úgy ömlött végig alakján, mint a közeledő halál.

S a szétterülő földön, a pucéron sárgálló, feltúrt mezőkön hirtelen nem láttunk egyebet, mint Kolesznyikov keskeny hátát, himbálódzó karját és szürke sisakos, lehorgasztott fejét.

A küldönc elővezette lovát.

Nyeregbe pattant, és dandárjához ügetett, anélkül, hogy hátrafordult volna. A lovasszázadok ott vártak a Brodiba vezető országútnál.

A szélben sóhajszerű hurrá!-k foszlányai jutottak el hozzánk.

Szememhez emeltem a távcsövem, és megpillantottam a dandárparancsnokot, sűrű porfelhőben forgolódott a lován.

Kolesznyikov támadásba vitte a dandárt jelentette a megfigyelő a fa tetejéről, a fejünk felett.

- Jól van - válaszolta Bugyonnij, rágyújtott, és lehunyta szemét.

A hurrá! elhalt. Az ágyúzás elfulladt. Egy eltévedt srapel pukkadt szét az erdő felett. S meghalottuk a néma, nagy kaszabolást.

Lelkemre való legény szólalt meg a hadsereg-

parancsnok, és felállt. – Keresi a dicsőséget. Feltehető, kiránt bennünket.

Bugyonnij kérte a lovát, és megindult az ütközet színhelyére. A törzs nyomába eredt.

Kolesznyikovot még aznap este sikerült meglátnom, egy órával azután, hogy megsemmisítette a lengyeleket. Ott lovagolt a dandárja élén, magányosan, fakó ménjén bóbiskolva. Jobb keze felkötve csüngött. Mögötte tíz lépéssel egy lovas kozák vitte a lobogó zászlót. Az I. század lomha vontatottsággal énekelt egy trágár nótát. A porlepte dandár ott húzódott végeláthatatlanul, mint a vásárra induló parasztszekerek sora. Valahol az oszlop végén pihegtek a fáradt rezesbandák.

Azon az estén Kolesznyikov tartásából értettem meg a tatár kánok uralkodó közönyét, ráismertem benne a híres Knyiga, az önfejű Pavlicsenko és a lebilincselő Szavickij tanítványára.

Brodi, 1920. augusztus

Szaskának hívták, de szelídségeért ráragadt a Krisztus név. Községi pásztor volt, s tizennégy éves kora óta nem végzett nehéz munkát, azóta, amióta megkapta a csúnya betegséget. Ez pedig így történt:

Egy télen Szaska mostohaapja, Tarakanics, a városba ment, Groznijba, és bandában munkát vállalt. A banda ügyes rjazanyi emberekből tevődött össze, Tarakanics végezte az ácsmunkát, és lassacskán gyarapította a pénzt. Egyedül nehezen győzte a dolgot, és magához hívta a fiút, hadd inaskodjék mellette: télvíz idején a falu meglesz nélküle is. Szaska egy hete dolgozott mostohaapjával, aztán eljött a szombat, jócskán belaktak, s leültek teázni. Október volt, de enyhe idők jártak. Kinyitották hát az ablakot, és másodszor is alágyújtották a szamovárt. Az ablak előtt egy koldusasszony ácsorgott. Megkocogtatta az ablakráját, és beszólt:

– Adj isten, látom, nem idevalósiak vagytok, legyetek rám tekintettel . . .

– Mit tekingessünk? – felelte Tarakanics – térülj csak beljebb, te szegény nyomorult.

A kéregető asszony ott mocorgott egy darabig a fal mellett, aztán betoppant a szobába. Odalépett az asztalhoz, és mélyen meghajolt. Tarakanics lekapta a fejkendőjét, és ujját az asszony hajába túrta.

A kéregető asszony szürke, ősz haja borzas volt, tele porral.

– Tyűh, de hepciáskodó vagy, te szép szál ember – szólalt meg az asszony –, cirkuszt csinálsz az ember lányából... Kérlek, ne vess meg, amiért öreg vagyok – suttogta sebesen, és felkapaszkodott a hálópolicra...

Tarakanics lefeküdt melléje. Az asszony ide-oda dobálta a fejét, és vihogott.

– Permetezd csak meg öreg húsomat – nevetett –, kétszáz pud termést adok egy hektárról...

Alighogy kimondta, észrevette Szaskát, aki ott ült az asztalnál, teáját szürcsölve, és a világért se emelte volna fel a szemét.

– A te fiad? – kérdezte Tarakanicstól.

– Ahogy vesszük – felelte –, a feleségemé.

– Egyem a kis kölykét, majd kiugrik a szeme – mondta az asszony. – Na, gyere te is ide.

Szaska is melléfeküdt, és megkapta a csúnya betegséget. De abban az órában még egyikük sem gondolt a betegségre. Tarakanics odaadta az asszonynak az ebédmaradékot meg egy fényes, ezüst ötrubelest nyomott a markába.

– Homokkal dörzsölgesd, ájtatos lelkem – mondta Tarakanics –, akkor még mutatósabb lesz. Ha sötét az éjszaka, add kölcsön az Úristennek, világít majd ez a hold helyett is...

A koldusasszony bekötötte a fejét, összeszedte az ételmaradékot, és továbbállt. Eltelt két hét, s a két férfi előtt minden világos lett. Sokat szenvedtek a csúnya betegségtől. Átkínlódták a telet, és

füvekkel gyógyították magukat. Tavasszal visszamentek a faluba paraszti munkájukhoz.

A falu kilenc versztányira fekudt a vasútállomástól. Tarakanics meg Szaska a mezőkon át mentek. A föld ott fekudt áprilisi nyirkosságában, fekete godrokben smaragdok csillogtak, a zold sarjak furfangos oltésekkel hímezték ki a mezőt, a foldból savanykás, áporodott szag áradt, akár a hadiasszonyokból hajnal felé. A kunhalomról nyájak ereszkedtek alá, csikók játszadoztak a szemhatár kék messzeségében. Tarakanics meg Szaska alig látható osvényeken lépdelt.

– Tarakanics, engedj el, elszegődöm kozségi pásztornak – szólalt meg Szaska

– Mi jut eszedbe?

– Nem bírom ki másképp, a pasztornak arany élete van.

– Ebbe nem megyek bele.

– Engedj el, az isten szerelmére, Tarakanics – hajtogatta Szaska –, hiszen a szentek is mind pásztorokból lettek.

– Szent Szaska – kacagott fel mostohaapja –, a szent szűztől bekapta a szifiliszt.

Már túljártak a Voros hídi kanyarnál, a kiserdő meg a kozségi legelő is mogottuk maradt, és megpillantották a keresztet a falu templomtornán.

A veteményes kertekben még surgolódtak az aszszonyok, a kozákok meg az orgonabokrok hűségében uldogéltek notázva, poharazgatva. Tarakanics portájáig már csak egy fél verszta maradt hátra.

– Adja isten, hogy baj ne várjon – szólalt meg az ember, s keresztet vetett.

Odaértek a házhoz, bekukkantottak az ablakon. A házban sehol egy teremtet lélek. Szaska anyja kint volt az istállóban, a tehenet fejte. A két ember nesztelenül egész közel sompolygott hozzá, Tarakanics felnevetett, és elkiáltotta magát a felesége háta mögött:

– Motya, nemzetes asszony, készíts vacsorát a vendégeknek...

Az asszony megfordult, egész testében megremegett, kirohant az istállóból, azt sem tudta, hová legyen, majd visszatért a helyére, Tarakanics keblére omlott, szinte belebújt.

– Ej, de lefogytál, de rossz bőrben vagy – szólt rá Tarakanics, és gyengéden lefejtette magáról. – Mutasd a gyermeket.

– Nincs többé gyerek a háznál – mondta az asszony elfehéredve, ismét kifutott az udvarra, és lerogyott a földre. – Jaj, Aljosa – kiáltott fel vadul, koporsóban vitték el mindkét gyermekünk...

Tarakanics legyintett, s ment a szomszédokhoz. Azok elmondták, hogy a múlt héten a jó Isten magához vette a kisfiút meg a kislányt, tifusznak volt. Motya megírta, de úgy látszik, a levél már nem érte ott. Mire Tarakanics hazavetődött, az asszony már befűtötte a kemencét.

– Odalett mindenünk, Motya – sóhajtott fel Tarakanics –, szíjat kellene hasítanom a hátadból.

Asztalhoz ült, és bűnük eresztette a fejét, ott kesergett, míg el nem nyomta az álom. Evett, itta

a vodkát, még a gazdaságát sem járta be. Ott horkolt az asztal mellett. Fel-felriadt, majd ismét horkolásba kezdett. Motya megvetette az ágyat az urának meg magának, Szaskának pedig a sarokban ágyazott meg. Elfújta a lámpát, és lefeküdt az ura mellé. Szaska meg csak forgolódott a szénán. Szeme tárva-nyitva, nem alszik, de mintha álmában látná a házat, a csillagokat az ablakban, az asztal csücskét meg a hámot az anyja ágya alatt. Legyőzték az erőszakolt látomások, átengedte magát az álmodozásának, örült éber álmainak. Úgy rémlett, hogy az égből két ezüsthonal lóg alá vastag zsineggé sodorva, rózsafából készült kipingált hinta van a zsinegre kötve. Magasan himbálódzik a föld felett, messze az égtől, és az ezüst zsineg pereg és csillog. Szaska a hintába fekszik, lágy szellő simogatja. Muzsikásan zengő levegő száll a végtelen mezők felől, szivárvány tündöklük a zöld gabonatóblákon.

Szaska örült az éber álmának, és lehuntya szemét, hogy ne zavarja a hám látása az anyja ágya alatt. Szuszogást hallott az ágy felől, és azt hitte, Tarakanics gyömöszöli az anyját.

Tarakanics – szólt oda jó hangosan –, fontos dolgom van veled. . .

– Miféle dolgod lehet éjnek idején? – hallatszott Tarakanics bosszús hangja. – Aludj, te nyavalyás. . .

– A keresztre esküszöm, fontos dolog – felelte Szaska –, gyere ki. . .

Kint az udvaron, a hunyorgó csillagok alatt, Szaska így szólt mostohaapjához:

- Ne nyúlj anyámhoz, Tarakanics, hisz beteg vagy.

- Úgy látszik, nem ismered a természetem – mordult fel Tarakanics.

- Jól ismerem a természeted, de hát láttad az anyámat, láttad a testét. Tiszta a lába, tiszta a melle. Ne bánts, Tarakanics, ne nyúlj hozzá. Mi betegek vagyunk.

- Kedves öcsém – válaszolt a mostohaapa –, állj odább innét meg a természetemtől. Fogd, itt van húsz kopejka, aludj egyet, és józanodj ki.

- Mi hasznom a pénzből – dünnyögte Szaska –, engedj elszegődnöm pásztornak.

- Ebbe én nem megyek bele – szólt Tarakanics.

- Engedj elszegődnöm – mormolta Szaska –, mert ha nem, elmondom anyámnak, hogy miféle nyavalyánk van. Miért szenvedjen ő is ilyen testtel...

Tarakanics elfordult, bement a fészerbe, és egy fejszével tért vissza.

- Te szent ember – suttogta –, egykettőre az lehetsz. Agyonváglak, Szaska...

- Egy asszony miatt nem vágsz agyon – szólt a fiú alig hallhatóan, és mostohaapjához hajolt. – Hiszen sajnálsz, engedj el pásztornak...

- Vigyen a fene – szólalt meg Tarakanics, és elhajította a fejszét –, szegődj el pásztornak.

Bement a házba, és a feleségéhez feküdt.

Szaska még aznap reggel elment a kozákokhoz, és elszegődött, azóta is községi pásztor. Jámbor természetének híre hamarosan bejárta az egész kör-

nyéket, s a falubéliek ráaggatták a Krisztus-Szaska nevet; és egyfolytában pásztorkodott, mindaddig, amíg be nem hívták katonának. Az öregek, főleg az egyszerűbbek, eljártak hozzá a legelőre egy kis tereferére, az asszonyok meg hozzá futottak, hogy elfelejtsék mellette az uruk féktelen bánásmódját, és szívesen vették Szaska szeretetét, még a betegséget sem bánták. Szaska a háború első évében vonult be. Négy esztendőt töltött el a háborúskodással, és akkor érkezett haza a faluba, amikor ott a fehérek önkényeskedtek. Szaskának valaki megsúgta, hogy Platovszkoje faluban csapatot szerveznek a fehérek ellen, oda menjen. Egy kiszolgált őrmester, Szemjon Mihajlovics Bugyonnij a csapat szíve-lelke, s vele van még három öccse is, Jemeljan, Lukjan és Gyenisz. Szaska el is ment Platovszkojéba, és ezzel eldőlt a sorsa. Bugyonnij ezredes lett, majd dandár-, hadosztályparancsnok, végül pedig az Első Lovashadsereg parancsnoka. Szaska végig vele volt. Ott járt a hősiés Caricin felszabadításánál, ott volt, amikor egyesültek Vorosilov 10. hadseregével, verekedett Voronyezsnél, Kasztornajánál meg a Generális hídnál, a Donyecnél. A lengyel hadjárat alatt Szaska megsebesült, és mint rokkant a fogatolt vonathoz került.

Hát így esett mindeme dolog. Nemrégiben ismerkedtem meg Krisztus-Szaskával, és katonaládám átraktam a szekérére. A hajnalpír gyakorta lepett meg ébren bennünket, gyakorta kísértük együtt nyugovóra a napot. S mikor a harc önkényes szeszélye

összesodort bennünket, leültünk valamelyik fehérre meszelt ház tövében, vagy az egyik erdei tisztáson, és teát főztünk a kormos csajkában, s ott aludtunk egymás mellett a letarolt mezőn, éhes lovainkat a bokánkhoz pányvázva.

PAVLICSENKO MATVEJ ROGYIONICS ÉLETE

Földieim, elvtársak, édes kenyerespajtások! Az egész emberiség nevében ismerjétek meg Matvej Pavlicsenko vörösgenerális életét. Kanász volt ez a generális, kanász a Nyikityinszkij uraság ligyinói birtokán, az uraság disznait legeltette, mindaddig, míg az Isten egy ranggal feljebb nem vitte a dolgát, és ez a Matvej szarvasmarhát kezdett legeltetni. S ki tudja, ha a mi Matvej Rogyionicsunk netalán Ausztráliában születik, ki tudja, barátaim, talán az elefántig is felvitte volna, és Matvej elefántot legeltetett volna, de hát nem az én bajom, hogy a mi sztavropoli vidékünkön nem tenyészik az elefánt. Mert hát az igazat megvallva, ezen a mi fene nagy sztavropoli vidékünkön a bivalynál nagyobb állatot keresve sem talál az ember. De a földhözragadt szegény árváknak ló kell, lovat adj, örök kárhozat-ra, hogy agyongyötörhessük a mezsgyén, az igában...

Így hát legeltetem én a szarvasmarháimat, ki sem látszom a sok tehén közül, szinte elsodor a tejáradat, bűzlök, akár egy felhasított tehéntőgy, borjak is jócskán baktatnak körülöttem, bégetnek a szürke kis bikaborjak. Szabadon nyúlik el körülöttem a széles határ, csak úgy ropog a zamatos fű, az Isten kék ege széttárul felettem, mint a sok billentyűs

harmonika, pedig hát, fiúk, a sztavropoli kormányzószágban nagyon kék ám az ég. Legeltetek, legeltetek, legeltetek, és unalmamban a széllel versenyezve fújom a tilinkóm, míg csak el nem jön a falu egyik véne, és így nem szól hozzám:

– Matvej, járulj csak Nasztya elé – mondja.

– Minek? – kérdezem. – Avagy tán gúnyt űzöl itt belőlem, öregapám?

– Járulj csak eléje – hajtogatja –, a lány ezt kívánja.

Eléje járultam hát.

– Nasztya – mondom, és úgy fejembe tódul a vér, hogy szinte belefeketedem. – Nasztya – mondom –, avagy tán gúnyt űz belőlem?

De Nasztya meg sem hallgat, elszalad tőlem, fut inaszakadtából, én meg utána, mígnem halálos fáradtan, kipirulva, fuldokolva kiérünk a legelőre.

– Matvej – szólal meg ottan Nasztya –, harmadik vasárnapja, mikoron a tavaszi olvadás megindult, és a halászok a folyóparthoz mentek, maga is velük ballagott, és lelógatta a fejét. Miért lógatta a fejét, Matvej, csak tán nem kínozza valami a szívét, erre válaszoljon nekem.

Én pedig felelem neki:

– Nasztya, nincs mit válaszoljak, nem puska az én fejem, nincs azon célgömb, se irányzék, a szívemet pedig már ismeri. Üres az én szívem, Nasztya, csak tej van benne. Rémes dolog ez, búzlók a tejtől.

S látom, Nasztya valahogy összeszedi magát a szavaimtól.

· Megesküdnék a szent keresztre – kezdte, és

hosszasan nevet torka szakadtából, dobpergésszerű nevetése betölti a sztyeppét –, megesküdnék a szent keresztre, hogy maga kisasszonykákkal incselkedik.

Egy darabig mindenféle butaságokat mondtunk egymásnak, aztán hamarosan összeházasodtunk. Utána meg éltünk együtt, ahogy tudtunk, tudni pedig tudtunk. Egész álló éjjel melegünk volt, még télen is, az egész hosszú éjszakán át pucérok voltunk, és majd lenyúztuk egymás bőrét. Így éldegéltünk szépen mindaddig, míg a falu véne másodszor be nem toppant hozzám:

– Matvej – mondja –, a minap a földesúr megfogdosta a feleséged minden porcikáját, meg is kapja majd a földesúr.

Én pedig:

– Nem – mondom –, ezt már nem, és megkövetem öregapám, de hát agyonverem ezen a helyen.

S a falu véne úgy elillant, mintha ott sem lett volna, én meg nyakamba szedtem a lábam, és még aznap lekutyagoltam húsz versztát, jó darab földet bejártam aznap, és estére ott álltam a ligyinói udvarházban, az én pajkos kedvű Nyikityinszkij földesuramnál. A vénséges vén ember ott ült a szobában, és három nyeret: egy angolt, egy dragonyost meg egy kozák nyeret szedett széjjel, én meg ott álltam a küszöbén, olyan voltam ott, mint a lapu, ott ágaskodtam egy álló óra hosszát anélkül, hogy rámhederített volna. De aztán mégis rám emelte szemét:

– Mit kívánsz? veti oda.

– Kívánom a béremet.

– Bajod van velem?

– Nincs bajom, de hát ez a kívánságom.

Elfordította erre a szemét, forgatta ide-oda, a padlóra terítette a nyeregtakarókat, rájuk állt a kis-öreg, és kakaskodva rikácsolta:

– Szabad vagy, mehatsz – mondotta berzenkedve –, az anyátokat, valamennyiőtökét én gyömöszöltem meg. Ti jó keresztények, pravoszlávok, a béredet kiadhatom, de ha jól emlékszem, barátocskám: valami kis tartozásod is van nálam, ugyebár?

– Hahaha – nevetek –, mókás ember az úr, isten igazában mókás egy ember! A vérrel-verejtékkel szerzett bérem jár nekem.

– A béred – rikácsolta a gazdám, térdre kényszerített, aztán rúgott, ütött, ahol ért, a fülem tövén táncoltatta el a hétszentséget. – A verejtékkel szerzett béred kell, hát a jármot már elfelejtetted, a múlt esztendőben eltörtél egy jármot az ökörfogatból. Hol van az a járom?

– A jármot megkapod – mondom a földesúrnak, s ráemelem szemem, ott térdelek előtte, mélyebben megalázva, mint a földi féreg –, a jármot megkapod, de ne szorongass az adóssággal, adj haladékot.

És ezután, tudjátok meg, ti sztavropoli fiúk, földieim, elvtársak, édes egy testvérek, ezután öt évig várt a földesúr az adóssággal. Öt elveszett esztendőn át elvesztem én, míg végre hozzám, az elveszethez, meg nem érkezett az 1918-as esztendő. Vidám ménen jött meg kabardini lován. Ej, te szerezett 1918-as esztendő! Vajon mulatozunk-e még egyszer veled, te 18-as esztendő. . .

Eltékozoltuk dalaidat, elittuk borodat, kihirdet-

tük az igazságot, és nem marad meg egyéb belőled, csak az aktatologató firkászok. Ej, én szerelmes 18-as esztendőm! Pedig azokban a napokban nem a firkászok vágtattak végig a kubáni földön, hogy a tábornokok lelkét egy lépés távolságból megszabadítsák porhüvelyüktől; ezekben a napokban Matvej Rogyionics ott feküdt vérben Prikumszk előtt, és a ligyinói udvarháztól alig öt verszta választotta el, az utolsó öt verszta. Egyedül, a csapat nélkül lovagoltam oda, és csendben léptem be a szobába. Éppen a földosztó bizottság üldögélt ott, Nyikityinszkij teával kínálgatott mindenkit, kedveskedett az embereknek, de ahogy meglátott, arca színt váltott, én pedig levettem előtte a sipkám.

– Jó napot – köszöntem az egybegyűlteknél –, jó napot kívánok. Vendégségbe jöttem az úrhoz, remélem, szívesen fogad; avagy tán nem?

– Szívesen, hogyne, mert mi rendet, békét akarunk – jegyzi meg felém az egyik földmérő, szavából érzem a feddést. – Rendet, békét akarunk, de te, Pavlicsenko elvtárs, látszik, nagyon messziről vágtattál. A képedet eltorzítja a pizok. Mi, a földosztó hatóság, irtózunk az ilyen képektől, hát ez meg mitől van?

– Hát ez attól van – felelem –, hidegvérű földosztó bizottság, attól van, hogy orcám képében ott tüzel öt teljes esztendő, ott tüzel a lövészárók, ott tüzel a hadjárat, no meg az asszony is tüzel, és tüzelni fog az utolsó ítélet napján is. Az utolsó ítélet napján – mondom, és Nyikityinszkijre tekintek, mintha jó kedvemben tenném, annak pedig

már majdnem fennakad a szeme, csak a két szemgolyó mered ki arcából, mint két kigurult gömb a homloka alatt, s a két üveges golyó mintha nem is pislogna olyan vidáman, inkább retteg.

– Matvejkám – mondja nekem –, valaha jó ismerősök voltunk, a feleségem Nagyezsda Vasziljevna a mostani idők miatt eszét vesztette, pedig milyen jó volt hozzád, te pedig, Matvejkám, mindenkinél jobban tiszteld őt, hát valóban nem óhajtod látni most, hogy eszét vesztette?

– Lehet – mondom, s kettesben átmegyünk a másik szobába, ott megragadja a kezem, előbb a jobbát, aztán a balt.

– Matvejkám – mondja –, csak tán nem azért jöttél, hogy a végzetem legyél?

– Nem – mondom –, hagyd ezeket a szavakat. Az Isten hátat fordított nekünk, kódisoknak; a sorsunk állati, életünk garast sem ér, hagyd ezeket a szavakat, de ha már úgy tetszik, hallgasd meg Lenin levelét. . .

– Nekem küldött levelet, nekem, Nyikityinszkijnek?

Neked – s kihúzom a parancskönyvet, felütöm, és olvasom, habár a lelkem mélyéig írástudatlan vagyok. „A nép nevében – olvasom – meg a fényes jövő élet megalapozásáért ezennel megparancsolom Pavlicsenko Matvej Rogyionicsnak, hogy különféle embereket fosszon meg életüktől a legjobb belátása szerint. . .” Íme – mondom –, ez Lenin levele hozzád. . .

Ő pedig nemet mond.

– Nem – mondja. – Matvejkám, bár életünk rosszabb, mint a pokolban, és a vér is olcsó portéka lett az apostoli, nagy orosz birodalomban, de te úgyis szerezhetsz annyi vért, amennyi beléd fér, és elfelejted halálos tekintetemet, azt hiszem, jobb lenne, ha megmutatnám neked a pincémet.

– Mutasd – mondom –, lehet, hogy jobb lesz.

Végigmentünk vele a szobákon, míg végül leértünk a borospincébe. Ott elmozdított egy téglát a falból, és egy szelencét vett elő a téglá mögül. A szelencében gyűrűk, nyakékek, érdemrendek meg gyönggyel kirakott szentségek voltak. Mindezt odadobta nekem, és megdermedt.

– Fogd – mondja –, a tied a Nyikityinszkijek szentséges vagyona, és ezzel menj utadra Matvej, térj vissza a prikumszki odúba...

Erre elkaptam a derekát, a torkát, üstökön ragadtam.

– Az orcámmal mitévő legyek – mondom –, az orcámmal hová legyek, hé, emberek-testvérek?

Erre túl hangosan elnevette magát, csak úgy magától, de meg sem próbált kiszabadulni a kezemből.

– Sakálbecsületed van – mondja, s nem mozdul –, úgy beszélek veled, mint az orosz birodalom tisztjével, pedig hát ti, büdös parasztok, úgy látszik, farkastejen nevelkedtetek... Lőj le, te kurafi.

De nem lőttem le, az agyonlövéshez sehogyan sem volt jussa, így hát felvonszoltam a nagy szobába. A teljesen esztét vesztett Nagyezsda Vasziljevnát ott találtuk. Egy mezítelen szablyát tartott a kezében, fel s alá járkált, s nézegette magát a tükörben.

Mikor Nyikityinszkijt bevonszoltam a terembe, a megháborodott asszony a karosszékhez futott, beleült, fején bársonykorona tollakkal, fürgén helyet foglalt, és a szablyával tisztelgett felém. Ekkor tiporni kezdtem Nyikityinszkij földesurat, a volt gazdámát. Tapostam, rúgtam egy óra hosszat, vagy tán még annál is tovább, és ezalatt volt elég ideje, hogy megismerje az életet a maga teljességében. Kereken megmondom, az agyonlövással csak egyszerűen lerázunk magunkról egy embert – az agyonlövés neki kegyelem, nekünk meg aljas könnyebbség, az agyonlövással nem hatolsz be oda a mélyre, ahol az ember lelke fészkel, és így meg sem mutatkozhatik igaz mivoltában. De hát bizony megesik, hogy én magamat sem kímélem, megesik, hogy egy álló óra hosszán át vagy még tovább tiprom-tapostom az ellenséget, mert hát szeretném megtudni, vajon milyen is az élet itt minálunk . . .

Lesnyuvba igyekszem a hadosztálytörzshöz. Útitársam most is Priscsepa, ez a fáradhatatlan kópé, volt párttag, jövődő rongyszedő, huncutkodó vérba-jos, lomhán füllentgető, fiatal kubáni kozák. Sötét-vörös, finom gyapjú cserkeszzubbonyt visel, helycsuklyája a hátára vetve. Útközben magáról beszél...

Éppen egy esztendeje annak, hogy Priscsepa megszökött a fehérektől. A fehérek bosszúból elhurcolták szüleit, és a kémelhárítóknál halálra kínozták őket. A holmijaikat pedig szétlopkodták a falubeliek. Mikor a fehéreket kiverték Kubánból, Priscsepa hazament a szülőfalujába.

Kora reggel volt, a paraszti álom még ott szuszogott az áporodott fülleltségben. Priscsepa befogott egy kincstári szekérbe, és járta a falut, hogy összeszedje a gramofonját, káposztáshordóját és anyja hímzett törülközőit. Fekete kozák szűrben lépett ki az utcára, övében görbe tőr, a szekér ott döcögött mögötte. Priscsepa egyik szomszédától a másikig ment, útját csizmájának véres nyoma mutatta. Amelyik portán anyja holmiját vagy apja csibukját megtalálta, ott lekaszabolt öregasszonyok, kútágásra felakasztott kutyák, trágyával berondított szentképek maradtak utána. A falusiak komor ábrázattal

pőfékelve követték útját. A kozákok fiatalabbjai szétszéledtek a sztyeppén, és számadást csináltak. A számadásnak nem volt se vége, se hossza, a falu pedig hallgatott. Mikor Priscsepa befejezte, visszament az elárvult atyai házba, a visszaszerzett bútort szép sorjában elrendezte, helyére tette úgy, ahogy az gyermekkor óta emlékezetébe vésődött, és vodkát hozatott. Bezárkózott a házba, és két álló nap szünet nélkül ivott, énekelt, sírt és vágta-szabdalta kardjával az asztalokat.

Harmadnap éjszaka a falubeliek meglátták a füstöt Priscsepa háza felett. Megpörkölt, szakadozott gúnyában, tántorgó, botladozó lábbal vezette ki Priscsepa a tehenet az istállóból, szájába dugta pisztolyát, és elsütötte. A föld füstölgött körülötte, keskes lángkarikák csaptak ki a kéményből, és foszlottak szét, az istállóban felbőgött az árván maradt borjú. A tűz ünnepi fényben ragyogott. Priscsepa elkötötte lovát, a nyeregbe ugrott, egy hajfürtjét bedobta a lángokba, és elvágtatott.

Annak idején Szavickij, a hadosztályparancsnok elvett egy fehér mént Hlebnyikovtól, az első század parancsnokától. Pompás külsejű ló volt ez, de egy kissé darabos idomokkal, úgyhogy én nehézkesnek láttam. Hlebnyikov cserébe egy hollófekete, telivér, sima járású kancát kapott, de rosszul bánt a kancával, bosszúra szomjazott, várta, hogy üssön az ő órája, és ki is várta.

A kudarcba fulladt júliusi ütközetek után, mikor Szavickijt leváltották, és elvezényelték a hadtápkiegészítő parancsnoksághoz, Hlebnyikov kérvénnyel fordult a hadseregtörzshöz, hogy adják vissza a lovát. A törzsparancsnok a kérvényre rá is írta a határozatot: „A szóban forgó mént visszajuttatni eredeti tulajdonosához.” Hlebnyikov ujjongva vágatott száz versztát, hogy megtalálja Szavickijt, aki akkoriban Radzivillovban, ebben a feldúlt, toprongyos koldusasszonyhoz hasonló kis városkában álmásozott. A leváltott hadosztályparancsnok magányosan élt, a törzs talpnyalói nem ismerték többé. A törzs talpnyalói a hadseregpáncsnok mosolyánál sütögették a maguk pecsenyéjét, és szolgálalkúen hátat fordítottak a sok dicsőséget szerzett hadosztályparancsnoknak.

Illatszerrel mosdottan, a Nagy Péterhez hasonló

termetű, kegyvesztett Szavickij ott élt egy Paula nevű kozáklánnyal, akit egy zsidó géhás kezéről ütött le; ott volt vele még vagy húsz telivér ló, s ezeket mindenki az ő jogos tulajdonának tekintette. A nap megfeszülve és epekedve vakított sugarai-val az udvarban, ahol a kis csikók nagy hevesen szívták az anyjuk emlőjét, ahol a verejtékező hátú lovászok tisztogatták a zabot a napszitta szelelőrostákon. Az igazság sebeitől vérző és a bosszútól vezérelt Hlebnyikov egyenesen berontott az elbarikádózott udvarba.

– Azt hiszem, jól ismer engem? – kérdezte Szavickijtől, aki ott hevert a szénán.

– Mintha már láttalak volna – vetette oda Szavickij ásítva.

– Akkor fogja, itt a törzsparancsnok határozata – mondta Hlebnyikov –, s arra kérem a tartalékos elvtársat, szíveskedjék hivatalos formában beszélni velem. . .

– Ezt lehet – motyogta békéltető hangon Szavickij, felállt, elvette az írást, szökatlan hosszú ideig olvasta. Aztán magához intette a kozáklányt, aki ott sűrűzte a haját az árnyékban, a fészer alatt.

– Paula – szólt rá –, hála az Istennek, már reggel óta fésülködsz. . . Jobban tennéd, ha alágyújtanál a szamovárnak.

A kozáklány félretette a fésűt, marokra fogta a haját, és a hátára vetette.

– Ejnye, Konsztantyin Vasziljevics, ma egész nap belém akaszzkodsz – mondta lomhán, egy uralkodó nő mosolyával –, hol ez kell, hol az. . .

S megindult Szavickij felé magas sarkú cipőjében, mellét emelve, amely úgy mozgott, mint egy zsákba szorult állat.

– Egész nap belém akaszkodszt – ismételte a lány, arca ragyogott, odament, és begombolta az inget Szavickij mellén.

– Hol ezt add nekem, hol azt add nekem – nevetett fel a volt hadosztályparancsnok, s átölelte Paula hozzá simuló vállát, majd hirtelen Hlebnyikovhoz fordult, akinek szinte holtá vált az arca:

– Még élek, Hlebnyikov – dörögte, és magához szorította a kozáklányt –, lábam még mozog, a lovam még ugrik, a kezem még elér, és a pisztolyom is itt melengetem a testemen.

Meztelen hasáról előhúzta a pisztolyt, és odalépett az első század parancsnokához.

Hlebnyikov sarkon fordult, sarkantyúja szinte feljajdult, úgy hagyta el az udvart, mint egy sürgős üzenettel megbízott küldönc, és ismét lóhalálban megtett száz versztát, hogy egyenesen a törzsparancsnokhoz menjen, de az elhessegette magától:

– Az ügyedet elintéztam – jelentette ki. – Én visszaítéltem a méned, eriggy, nélküled is épp elég a gondom...

Meg sem hallgatta Hlebnyikovot, s visszaadta az első századnak elszökött parancsnokát. Hlebnyikov egy egész hetet volt távol. Ezalatt századát átdobták a dubnói erdőbe, és ott állomásozott. Felütöttük a sátrakat, és kellemesen éldegéltünk. Jól emlékszem, Hlebnyikov tizenkettedikén, egy vasárnap reggel érkezett vissza. Tíz ív papírt és tintát

kért tőlem. A kozákokkal simára gyalultatott magának egy fatönköt, aztán rárakta a pisztolyát meg a papirost, és addig írt, míg be nem esteledett, egyik lapot a másik után firkálta tele.

Kiköpött Karl Marx – mondta neki este a század politikai megbízottja. – Mi a csudát írdogálsz, a fene vinne el?

– Különböző gondolatokat vetek papírra, a katonai eskühöz híven – válaszolt Hlebnyikov, és a politikai biztosnak egy beadványt nyújtott át, amelyben az állt, hogy kilép a bolsevikok kommunista pártjából:

„A kommunista pártot – állt ebben a beadványban – úgy hiszem, az emberek örömeire és a határtalan kemény igazság érdekében alapították, s éppen ezért a pártnak tekintettel kell lennie a kisemberekre is. Most pedig rátérek a fehér ménre, amelyet az egyik legkonokabb ellenforradalmár paraszttól szedtem el, a ló csont és bőr volt, és a bajtársak közül sokan egész fesztelenül mulattak is rajtam, de bennem volt erő, s álltam a csipkedő nevetésüket, és a közös ügy érdekében, összeszorított foggal, addig ápoltam a mént, amíg a kívánt változást el nem értem, mert hát, elvtársak, nagy kedvelője vagyok a szürke lovaknak, s nem is kíméltem azt a kevés erőmet, amit az imperialista meg a polgárháború még megbagyott, de az ilyen lovak megérzik a kezem, és én is megérezem szavak nélkül is, hogy mi a baja és mi kell a lónak, de ennek az undok, hollófekete kancának semmi haszna számomra, nem értem meg, ki nem állhatom, amit bizonyíthatnak a barátaim is valamennyien, s végül még bajt hoz a fejemre.

S minthogy a párt nem tud érvényt szerezni a határozatnak, nem képes visszajuttatni nekem az én jogos jussom, nincs egyéb választásom, mint hogy könnyes szemmel megírjam ezt a beadványt, pedig ez katonához nem is illik, de hát a könnyem szakadatlanul ömlik, a szívem is majd megszakad, véresre szakad a szívem..."

Ez állt Hlebnyikov beadványában, meg sok egyéb ehhez hasonló. Egész nap ezt írta, és jó hosszúra nyúlt. Több mint egy óra hosszát böngésztük a politikai biztossal, míg a végére jártunk.

– Nagy marha vagy – mordult rá a politikai biztos, és darabokra tépte a papirost –, vacsora után gyere el hozzám, beszédem lesz veled.

– Nem kell nekem a beszéded – berzenkedett Hlebnyikov –, elvesztettél engem, politikai biztos.

Ott állt egy helyben, kezét a nadrágvarráson tartva, egész testében remegett, körös-körül nézett, mintha azt méregetné, merre meneküljön. A politikai biztos egész közel lépett hozzá, de elvétette a lépést, Hlebnyikov ugrott egyet, és teljes erőből futásnak eredt.

– Eljátszottál! – ordított fel vadul, felugrott a fatönkre, leszaggatta magáról a zubbonyt, és körmével a mellébe vágta.

– Üss, Szavickij! – kiáltotta földre rogyva. – Üss, ahol érsz!

Becipeltük a sátrába, a kozákok segítettek. Teát főztünk neki, cigarettát sodortunk. Egyiket a másik után szívta, és egyre csak reszketett. Csak estefelé csillapodott le a parancsnokunk. Többé szóba se

hozta hóbertos beadványát, de egy hét múlva elutazott Rovnóba, orvosi felülvizsgálatra jelentkezett, és mint hatszor sebesült rokkantat leszerelték.

Így vesztettük el Hlebnyikovot. Az eset nagyon elszomorított, mert Hlebnyikov csendes ember volt, természete hasonlított az enyémre. Az egész században egyedül neki volt szamovárja. A nyugodt napokban forró teát iszogattunk kettesben. Azonos szenvedélyek háborgattak mindkettőnket. A világot mindketten egy nagy májusi rétnek tekintettük, egy rétnek, ahol csak asszonyok meg lovak járnak.

Aprítottuk a lengyelt Belaja-Cerkov környékén. Úgy aprítottuk, hogy azt jobban nem is lehet, még az útszéli fák is belegörnyedtek. Reggel új lovat kaptam, de sikerült egy jó fajtát szereznem. Emlékszem: a nap már az estbe hajolt, rég elszakadtam a dandárparancsnoktól, én meg a hozzám csatlakozott öt kozák képviselte a proletariátust. Körös-körül kaszabolták-vagdalták egymást, úgy estek egymásnak, mint pópa meg a pópáné, a virtus lassan elszállingózott belőlem, a lovamból is dőlt a vér... Egyszóval...

Szpirka Zabutij meg én valahogy elsodródtunk a kis erdőtől, és látjuk, egész jó helyre jutottunk. Tőlünk vagy ötszáz méternyire – több nem lehetett – füstölgött a törzs vagy a fogatolt vonat. A törzs jó, de a fogatolt vonat még jobb. A fiúkról már rég leszakadt a gúnya, az ingük olyan, hogy még a férfiaságukat sem takarja többé.

Zabutij – szólok oda Szpírkának –, az anyád erre meg arra, átadom neked a szót, most rajtad a sor, most vonul el a lengyelek törzse...

A törzs az jó préda – mondja Szpirka –, csak-hogy azok ott nyolcan vannak, mi meg ketten.

– Rajta, Szpirka – mondom –, akárhogy is, de

ma még osszekenem a reverendájukat. . . meghalunk egy fabatkáért meg a világforradalomért.

És nekik estünk. Nyolcan voltak, lovasok. Kettőt puskával szedünk le. A harmadikat, látom, Szpirka már vezeti is a mi torzsunkhoz, hadd vizsgálják meg ott az iratait. Én meg a főemberüket veszem uldozóbe. Olyan volt az, fiúk, akár a voros király. Lánca meg aranyórája is volt. Beszorítottam egy tanyára. A tanya csupa alma- meg cseresznyefa. Az én főemberem alatt pompás lovacska, olyan, akár egy kupeclány, de elcsigázott. A tábornok úr eldobja ám a kantárt, rám emeli a pisztolyát, és lyukat fúr a lábamba.

„Jól van – gondolom –, úgyis az enyém leszel, úgyis kinyújtod a lábad.”

Megnyomom a ravaszt, és két golyót eresztek a ménbe. Kár volt a lóért. Bolsevik mén volt, telivér bolsevik. Voros szőrű, csillogott, mint a rézpénz, a farka ívelt, a lába, mint a húr. Gondoltam, ha élve elkapom, elviszem Leninnek, de hát nem sikerült. Megoltem a lovat. Úgy rogyott le, mint egy menyasszony, az én főemberem pedig kikecmergett a nyeregből. Félreugrott, még egyszer célzott, és még egyszer átlyukasztott, de ez alkalommal az arcomat lőtte keresztul. Így hát már három dicső lyukat szereztem a harc mezején.

„A Jézusát – gondoltam –, ha így megy, hát a végén még úgy véletlenül meg is ol.”

Odavágtattam hozzá, ekkorára már kihúzta a szablyát, de arcán csorogtak a konnyek, kovér, fehér konnyek, hitvány emberi tejcseppek.

– Rajta, Vörös Zászló-rend! – ordítottam. – Add meg magad, fenséges úr, amíg életben látsz!

– Nem tehetem, pan – mondja –, úgyis felkoncolsz!

Ekkor Szpirka toppant elém, mint levél a fűszál elé. Csupa tajték, szeme szinte kiugrik, alig egy hajszál tartja a pofájához.

– Vaszja – kiáltja –, szörnyű, mennyi emberrel végeztem! De nini, hiszen ez egy tábornok itt, még a sávok is rajta vannak, szeretnék végezni vele.

– Menj, amíg jó dolgod van – szólok rá Zabutijra dühösen. – Ezek a sávok a vérembe kerültek.

Kancámmal beszorítom a tábornokot egy pajtába, széna volt ott, vagy mifene. Csönd, homály és hűvösség.

– Pan – mondom neki –, ha békés öregséget akarsz megélni, az isten szerelmére, add meg magad, hadd pihenjük ki magunkat, pan.

A melle nehezen fújtatott a fal mellett, s vörös ujjával törli homloka verejtékét.

– Nem tehetem – mondja –, te felkoncolsz, egyedül Bugyonnijnak adom át a kardot.

Honnan szedjem elő neki Bugyonnijt?! Tyűh, a keservit! Látom már – vége az öregnek.

– Pan – kiáltom sírva, s fogam csikorog –, proletár becsületszóra, én vagyok itt a legnagyobb parancsnok. Az aranysávokat ne keresd rajtam, de a titulusom az megvan. Hogy mi a titulusom: excentrikus zenész és szalon hasbeszélő Nyizsnyijból... Nyizsnyij városából, a Volga partján...

Megszállott az ördög. A tábornok szeme úgy

piszláskolt előttem, mint valami lampion. Kitárult előttem a Vörös-tenger. Látom, nem hisz nekem az apó, s ez a sértés úgy marta a sebeim, mint a só. Befogtam hát a számat, fiúk, behúztam a hasam, teleszívtam magam levegővel, és rákezdtem úgy a régi módin, úgy a mi nyelvünkön, úgy bakásan, úgy nyizsnyij-novgorodiasan, hadd hallja a lengyel a hasbeszélő tudományomat.

Az öreg belesápadt, a szívéhez kapott, és leült a földre.

– Hiszel most már Vaszkának, az artistának, a verhetetlen harmadik dandár politikai biztosának?

– Politikai biztos? – kiáltja ő.

– Az, biztos! – mondom én.

– Kommunista? – kiáltja ő.

– Az, kommunista – mondom én.

– Halálos órámon – kiáltja ő –, most, mikor kiadom utolsó leheletem, mondd meg, barátom, te kozák, valóban kommunista vagy te, vagy csak hazudtad?

– Kommunista – mondom én.

Elterül a földön az apó, valamilyen amulettet vesz elő, azt csókolgatja, kettétöri a kardját, és szemében kigyullad két mécses, mint két lámpás a sötét sztyeppe felett.

– Bocsáss meg – mondja –, kommunistának nem adhatom meg magam – és kezét fog velem. – Bocsáss meg – mondja –, kaszabolj le amúgy katonásan...

Ezt a történetet Konkin, az N...i lovasdandár Vörös Zászló-rendjellel háromszorosán kitüntetett

politikai biztosa mesélte el egy ízben két ütközet közti pihenő idején, a maga szokott, tréfás modorában.

– Nos, Vaszka, aztán mégis miben egyeztek meg a pannal?

– Lehetett is azzal megegyezni? Túl sok volt benne az önérzet. Pedig ismételten könyörögtem neki, de az csak megmakacsolta magát. Elszedtük az okmányait, a pisztolyát meg nyergét a vén bolondjának, még most is az van alattam. Látom ám, hogy a vérem egyre szaporábban csurog belőlem, szörnyű látomás környékez, a csizmám már tele lett vérrel, már nem az öregre volt gondom.

– Mégis, könnyítettél rajta?

– Igen, ez már az én lelke men szárad.

Hotintól Beresztecskóig le se szálltunk a lóról. A lovasok bóbiskolva ültek a magas nyeregben. A dal csurdogált, mint egy sekély patak. Megcsontkított hullák heverték az évezredes kunhalmokon. Fehér inges parasztok morzsolgatták a süvegüket előttünk. Pavlicsenko hadosztályparancsnok kozák szüre úgy lebegett a törzs felett, mint egy gyászlobogó, pehelycsuklyája a hátára vetve, görbe szabályája az oldalán lógott.

Ős kozák sírhalmok meg Bogdan Hmelnyickij emlékműve mellett húztunk el. A síremlék mögül egy bandurás csoszogott elő, és a kozák múlt dicsőségéről énekelt gyermeki hangon. Némán hallgattuk a dalt, aztán kibontottuk a lobogókat, és harsonázó induló hangjai mellett bevonultunk Beresztecskóba. A lakosság vasrudakkal lezárt ablakredőnyökkel fogadott, és a csend, a mindenható csend, elfoglalta kisvárosi trónját.

Egy vörös hajú özvegyasszonyhoz szállásoltak be, akiből csak úgy áradt az özvegyi bánat. Lemosztam magamról az út porát, és kimentem az utcára. Az oszlopokon plakátok hirdették, hogy Vinogradov hadosztálybiztos ma este előadást tart a Komintern második kongresszusáról. Az ablakom előtt egy kozákosztag éppen kivégzésre készült: egy

ezüstös szakállú, öreg zsidót készültek agyonlőni kémkedésért. Az öreg síkoltozva tépte ki magát. Ekkor Kudrja a géppuskás osztagból elcsípte, fejét a hóna alá szorította. A zsidó elcsitult, és szétterpesztette lábát. Kudrja jobb kezével kihúzta törét, és óvatosan, nehogy lefröccsentse a vér, leszúrta az öreget. Aztán bekopogott a lezárt ablakon:

– Akinek kedve van hozzá – kiáltotta –, elviheti innen. Ez meg van engedve.

S a kozákok befordultak a sarkon. Nyomukba eredtem, és tovább csellengtem Beresztecsko utcáin. A lakosság többsége zsidó, de a külvárosokban orosz iparosok, főleg tímárok laknak. Fehér, takaros házaik vannak, zöldre festett ablakokkal. A tímárok vodka helyett árpa- meg méhsert isznak, házi kertjükben dohányt termelnek, amit hosszú szárú csibukokból szívnak, akárcsak a galíciai parasztok. Három fürge és szorgos nép szomszédsága félébresztette bennük a makacs munkaszeretetet, amely az orosz emberben ott szunnyadt azokból az időkből, amikor még nem tetvesedett el, nem keseredett neki, és nem süllyedt az iszákosságba.

A hagyományok akárhogy is szellőztek is Beresztecskóban, mégis mély gyökereket eresztettek. A sarjak, amelyek három évszázadot is megéltek, még mindig zölden pompáztak Volhíniában az ódonság áporodott melegében. A zsidók haszonlése volt az a szál, amely itt összefűzte a lengyel földesurakat az orosz paraszttal, a cseh telepeseket meg a lódzi gyárakkal. Az itteni zsidók voltak a határvidék legügyesebb csempészei meg a hitük

legbuzgóbb harcosai. Ezt a kocsmárosokból, házalókból és ügynökökből összeverődött fürge népséget a hasszidizmus tartotta fojtogató rabságában. A kerek sapkás, pajeszos fiúcskák továbbra is az ortodox héberhez vezető évszázados ösvényt taposták, s a vénasszonyok is éppúgy vitték a menyasszonyokat a csodarabbihoz, mint annak előtte, s hevesen imádkoztak fajuk termékenységeért.

A zsidók itt tágas, fehérre meg vízenyős kékre meszelt házakban laknak. Ennek az építkezési módnak hagyományos silánysága sok száz évre tekint vissza. A ház mögött egy-kétemeletes pajta húzódik, ahová a nap sose hatol be. Ezek a véghetetlen komor épületek helyettesítik náluk az udvart. Titokzatos utak vezetnek a pincékbe meg az istállókba. Háborúk idején ezekben a katakombákban húzódnak meg a golyók és a fosztogatók elől. Napokon át gyülemlik fel itt az emberi ürülék meg az állati trágya. A csüggesztő rémület maró bűzzel meg a trágya zápos savanyúságával tölti be ezeket a katakombákat.

Beresztecsko rendületlenül bűzlik mind a mai napig, s valamennyi lakosa rothadt heringszagot áraszt. A kisváros bűzlik az új korszakra várva, s emberek helyett a határvidék borzalmainak fakó árnyai járnak az utcán. Estefelé mindebből túlságosan elegendem lett, kimentem a városka határába, felkapaszkodtam a dombra, és betértem a Raciborski grófok, Beresztecsko tegnapi urainak elhagyott kastélyába.

A nyugodt naplemente égkékre festette a kastély körüli pázsitot. A tó felett felkúszott a hold, zölden, akár a gyík. Az ablakból jól látom Raciborskiék birtokát – az alkonyat selyem fátylával leplezett réteket, a komlóföldeket.

A kastélyt nemrégiben még a kilencvenesztendő, megháborodott grófnő lakta a fiával. Haragudott a fiára, mivel nem gondoskodott utódokról a kihaló nemzetségüknek, és – a parasztok azt beszélték nekem – a grófnő korbáccsal verte a fiát.

Lent a téren már összeverődött a népgyűlés. Eljöttek a parasztok, a zsidók meg a külvárosi orosz tímárok. A tömeg felett felharsant Vinogradov ujjongó hangja sarkantyúpengetéstől kísérve. A Komintern második kongresszusáról beszélt, én meg ott kószáltam a kastély falai között, s elnéztem a freskókon a kiszúrt szemű nimfák különös körtancát. Az egyik zugban, az összetaposott padlón megsárgult levélfoszlányt találtam. Színehagyott tintával ez állt rajta:

*„Berestetchko, 1820. Paul, mon bien aimé, on dit que l'empereur Napoleon est mort, est-ce vrai? Moi, je me sens bien, les couches ont été faciles, notre petit héros achève sept semaines. . .”*¹

1 „Beresztécsko, 1820. Szeretett Paulom, azt mondják, hogy Napoleon császár meghalt, igaz ez? Én jól érzem magam, a szülés egész könnyen folyt le, a mi kis hősrünk most lesz héthetes. . .”

Lent a téren fáradhatatlanul zeng a politikai biztos hangja. A gondterhes kispolgároknak meg a kifosztott zsidóknak szenvedélyesen magyarázza:

– A hatalom: ti vagytok. Minden, ami itt van, a tietek. Nincsenek többé földesurak. Hozzáfogunk a Forradalmi Bizottság megválasztásához...

„Kedves Szerkesztő elvtárs. Azokról az öntudat híján való asszonyokról akarok írni, akik ártalmunkra vannak. Abban reménykedünk, hogy a polgárháború frontját járva, amelyekről olyan szépen írt, nem kerülte el a tősgyökeres Fasztov vasútállomást, amely innen hetedhét országon túlra, a sose látott birodalomban, az ismeretlen messzeségben fekszik, én ott persze jártam, ettem-ittam, lakomáztam, sose meg nem bántam. Hát erről a fent említett vasútállomásról volna egy-két szó mondánivalóm, de ahogy az egyszerű nép között mondani szokás: az Úristen minden szemetét úgysem lehet elhordani. Éppen ezért csak azt írom le, amit a szemeim saját kezűleg láttak.

Hét nappal ezelőtt, csendes, fájintos éjszaka volt, amikor a Lovashadsereg sok érdemet szerzett, harcosokkal teli szerelvénye befutott arra az állomásra. Valamennyiünket fűtött a vágy, hogy hasznára legyünk a közös ügynek, és Berdicsev volt az irány. Egyszer csak azon vesszük magunkat észre, hogy a szerelvény sehogy se mozdul a helyéből. Nem forog a kerék. A harcosokat kétkedés fogta el, és hangosan találgatták is, mi okból rostokolunk itt. Amint aztán kiderült, volt is oka annak, mégpedig nem is kicsi, mert hát a batyuzók, ezek a dühödt

ellenségek, akik között a női nemnek se szeri se száma, a legpimaszabbul kitoltak a vasúti hatósággal. Semmitől sem félve kapaszkodtak fel a kocsikra, nyargalásztak tetőkön, sűrögtek-forogtak és mindegyikőjük kezében ott leledzett a már híressé vált só, olyik-másik zsák öt pudot is nyomhatott. De hát a batyuzó tőke diadala nem volt hosszú életű. A kocsikból előjött katonák hamarosan könnyed lélegzethez juttatták a meggyalázott vasúti hatóságot. A szerelvény környékén csak a női nem maradt a batyuival, mert hát sajnos akadnak még vöröskatonák, akik az asszonyokat beengedik a kocsijukba, így hát a mi vagonunkban, a második szakaszhoz is bekerült két fehércseléd, és az első csengetés után odajött még hozzánk egy szemreváló, csinos asszony, gyerekekkel a karján, és rákezdi:

– Kedves kozákok, engedjenek fel, már hetek óta a pályaudvarokat járom ezzel a szopós gyerekekkel a karomon, ni. Az uramhoz mennék, látni szeretném, de hát a vasút miatt ez szinte lehetetlen, legalább maguk, kozákok szánjanak meg.

– Ide figyeljen, asszonyság – mondom neki –, a sorsa a szakasz akaratától függ. – Aztán a szakaszomhoz fordultam, és elmondtam, hogy egy olyan rendes képű asszony kéredzskedik fel hozzánk, az urához szeretne utazni, a gyereke is vele van, így hát azt kérdem, mit határoztok. Engedjük-e be, vagy sem.

– Hadd gyűjjön – kiáltják a fiúk –, miutánunk úgyse kell neki már az ura!

– Azt már nem – mondom csendesen a fiúknak

, erre esküszöm; de mégis meglep, fiúk, hogy ilyen kanoskodást hallok tőletek. Gondoljatok a saját életekre, gondoljatok arra, hogy ti is voltatok szopós gyerekek az anyátok karján, így hát nem nagyon illendő a beszéd, amit mondtok:

A kozákok meghányták-vetették egymás közt, hogy milyen ember is lett ez a Balmasov, mármint én, de a végén betessékelték az asszonyt a kocsiba, aki nagy hálálkodva fel is mászott. Úgy látszik, a szavaim az elevenükre tapintottak, mert ahányan csak voltak, mind helyet kínáltak az asszonynak, és egymás szavába vágva biztatgatták:

Üljön csak ide, asszonyság, ide a sarokba, ringassa a gyerekét, úgy érkezik az urához, hogy egy ujjal sem bántjuk, aztán reméljük, hogy jó sok gyereket nevel még fel, akik a helyünkbe lépnek, mert hát az öregek kiöregednek, gyereket meg alig-alig látunk. Sok viszontagságot megéltünk mi már, asszonyság, a nagy háborúban, meg ebben is itt, fojtogatott az éhség, mart a hideg, üljön csak le, asszonyság, ne féljen. . .

A harmadik csöngetés után a szerelvény megindult. A fájintós éjszaka szétterítette sátrát, és ebben a sátorban ragyogtak a csillagmécsesek. A kozákok meg a kubáni éjszakákra, a zöldes fényű kubáni csillagokra emlékeztek. A gondolat tovaszállt, mint a madár. A kerekek meg kattogtak, kattogtak. . .

S az idő haladtával, mikor eljött az éjszaka őrsváltása, s a vörösdobosok hajnalt peregettettek vörös dobjaikon, akkor a kozákok látva, hogy engem ke-

rül az álom, és megvesz az unalom, odasündörögtek hozzám:

- Balmasov – mondják a kozákok –, miért vagy ilyen komor, és miért ülsz itt álmatlanul?

- Mély tiszteletem nektek, katonák, megkövetlek benneteket, de engedjétek, hadd mondjak egy-pár szót ennek a polgártársnőnek.

Egész testemben reszketve felemelkedtem fekhelyemről, amelytől úgy menekült az álom, mint farkas a vérebek falkájától, odamegyek az asszonyhoz, kiveszem kezéből a gyereket, lerántom a pólyát, és mit látok? A pólya alatt egy jó pudnyi só van. . .

- Emmár döfi, egy ilyen gyerek cicit se kér, penkába se piszkít, még az emberfia éjjeli álmát se zavarja.

- Már bocsássanak meg, kedves kozákok – vág a szavamba az asszonyság a legnagyobb nyugalommal –, nem én szedtem rá magukat, a sors szedett rá engem.

- Balmasov megbocsát a sorsodnak – válaszolok az asszonynak –, Balmasovnak mi sem könnyebb ennél. Balmasov annyiért adja, amennyiért vette, a kozákoktól kérdezd, azoktól, akik úgy becsültek meg, mint dolgozó anyát, no meg ettől a két lánytól kérdezd, akik most itt sírnak mindattól, amit az éjjel átszenvedtek, a búzatermő Kubánban maradt asszonyainktól kérdezd, akik ember nélkül morzsolják asszonyi erejüket, és ott magányosan a gonosz kényszer alatt minden jöttment megtiprója lehet ifjú lányságuknak. Téged egy ujjal sem bántottak, bár az ilyen magadfajta egyebet sem érdemelne.

Ne tőlem, hanem az ezer sebből vérző, lesújtott Oroszországtól kérdezd.

Az asszony meg nekem ront.

A sóm már odavan, de az igazat nem félek kimondani: nem Oroszországra van nektek gondotok, a zsidókat véditek.

Nem a zsidókról van most szó, kártékony asszonyosság. Semmi köze ennek a zsidókhoz, de maga alattomos perszóna, maga nagyobb ellenforradalmár annál a fehérgenerálisnál is, aki éles karddal fenyeget bennünket a magas ló hátáról. Az ilyen generális már messziről látszik, s a dolgozóknak csak az a gondja, álma, hogy lekaszabolják, de magát, beste perszóna, a maga kacifántos magzatjával, amelyik enni se kér, s akit a szellőtől se kell óvni, magát éppoly nehéz észrevenni, akár a bolhát, pedig csíp, csíp, csíp. . .

Bevallom, ezt a polgártársnőt valóban kipenderítettem a mozgó vonatból, de a goromba néemberje csak a fenekére huppant, aztán felállt, megrázta a szoknyáját, megindult, és ment tovább a bectelen útján. Ahogy elnéztem ezt a sérthetetlen asszonyt, meg ezt a kimondhatatlan nagy Oroszországot körülötte, ahogy elnéztem a kalásztalan paraszti földet, a meggyalázott szüzeket meg a bajtársakat, akik tömegével vonulnak a harctérre, de csak egyesével térnek onnan vissza, hát ahogy mindezt elnéztem, bizony kedvem kerekedett, hogy magam is kiugorjak a kocsiból, hogy végezzek magammal, vagy végezzek vele. De a kozákok megsajnáltak, és így szóltak:

– Puffantsd le!

A hűséges puskámat le is akasztottam, s ezt a szégyenfoltot le is mostam a dolgozó föld és a köz-társaság arcáról.

S mi, a második szakasz katonái esküszünk magá-nak, kedves Szerkesztő elvtárs, és maguknak is, kedves szerkesztőségi elvtársak, hogy kíméletlenül elbánunk mindazokkal az árulókkal, mindazokkal, akik verembe taszítanak minket, akik vissza akarják fordítani a víz folyását, és Oroszországot holttes-tekkel meg döglött fűvel akarják befedni.

A második szakasz valamennyi harcosa nevében – Ny_kita Balmasov, a forradalom katonája.”

Ó, te Orosz Kommunista Párt Szervezeti Szabályzata! Messze törő vágányokat fektettél le az orosz sorsok kovászos téstáján keresztül. A rjazanyi Jézusok szenvedélyével teli három sóvár, orosz szívet a *Vörös lovasság* íródiákjává változtattad, elvarázsolta őket, csak hogy nap mint nap megírassák a bátorsággal és nyers jó kedvvel teli hetyke-harcos újságot.

A hályogos szemű Galin, a heptikás Szlinkin és a beteg, kimart belű Szicsov mintegy lázálomban járnak a hadtáp meddő porában, és lapjukkal viszik szét a lázadás tüzét a pihenő szilaj kozákok meg a lengyel tolmácsként szereplő hétpróbás csirkefogók soraiban, meg azok közt a lányok közt, akiket Moszkvából küldtek ide a politikai osztályhoz, hogy átneveljék őket.

Az újság – ez a hadsereg alá helyezett dinamitos gyújtózsinór – éjnek idején készül. Az égen kihunyt a vidéki nap bandzsa lámpása, de a nyomda fényei szikrázva repdesnek, zabolátlanul, akár a gépek szenvedélye. S ilyenkor éjfél tájt Galin kilép a kocsiból, hogy megborzongassák Irina, a mosónőnk iránt táplált viszonzatlan szerelmének marásai.

– Legutóbb – kezdi a keskeny vállú, sápadt, vaksi Galin –, legutóbb a Véreskezű Miklós cár kivégzé-

séről beszéltünk, Irina, arról, akit a jekatyerinburgi proletariátus agyonlövetett. Most térjünk rá a többi döghalállal kimúlt zsarnokra. Harmadik Pétert a felesége szeretője, Orlov fojtotta meg. Pált az udvaroncok meg saját fia koncolták fel. Miklós, a Vascár, öngyilkos lett, a fia március elsején pusztult el, unokáját meg az iszákosság vitte sírba... Ezt magának tudnia kell, Irina.

Galin a mosónőnkre emeli imádattal teli, hályogos szemét, és az elhalt cárok kriptáit háborgatja fáradhatatlanul. Görnyedt alakját előnti a hold, amely mint valami kihívó tüske ágaskodik ott fenn az égen, nem messze csattognak a nyomdagépek, és tiszta fényben fürdik a rádióállomás. Irina odasimul Vaszilij, a szakács vállához, és úgy hallgatja a szerelem tompa, gügye suttogását, felette az ég fekete sűrűjében csillagok botorkálnak. Irina elbóbiskol, összeszorítja duzzadt ajkát, és tágult szemmel nézi-nézi Galint.

Irina mellett ásítózik a széles képű Vaszilij, aki, mint minden szakács, lenézi az emberiséget. A szakácsoknak többnyire halott állatok húásával meg az élő emberek mohóságával van dolguk, és éppen ezért a szakácsok a politikában mindig azt keresik, amihez semmi közük. Vaszilij is így van ezzel. Nadragját felhúzza egész a mellbimbójáig, és Galintól az iránt érdeklődik, mennyire rúg a különféle királyok civillistája meg a királylányok hozománya, aztán ásítva így szól:

– Éjjel van már, Irina, holnap is van egy nap. Gyerünk, etessük a bolhákat.

S magukra csukják a konyhaajtót, otthagytva Galint a holddal, amely mint valami kihívó tuske ágaszkodik ott fenn az égen. A toltésen, a szendergőtő partján, szemben a holddal uldogéltem én, szemuvegesen, kelésekkel a nyakamon és sebesult, bepólyált labbal. Zavaros, poétikus agyam az osztályharc emésztésével foglalkozott, amikor Galin odalépett hozzám fénylő hályogával.

Galin mondtam a szánalomtól és a magánytól legyűrten. Beteg vagyok, érzem, itt a vég, már nem bírom tovább itt az életet a Lovashadseregnél.

– Nyálasok vagytok – mordult fel Galin, sovány csukloján a karóra éjjel egy órát mutatott. – Nyálasok vagytok, de nekünk rendeltetett, hogy tőrjünk benneteket, nyálasokat. Hogy mi szedjük ki a tűzből nektek a forró gesztenyét. Eltelik egy rövid idő, s megpillantjátok ezt a megtisztított ropogós gesztenyét, erre aztán kihúzzátok az orrotokból az ujjatok, és csodálatos prózában megénekelitek majd az új életet, de addig, addig uljeteek veszteg, ti nyálasok, és ne nyavalyogjatok itt a lábunk alatt.

Odault közel mellém, megigazította a kötést, amely félrecsúszott ruhmartá fekélyeimről, s azután horpadt csirkemellére horgasztotta fejet. Bánatunkat az éjszaka vigasztalta, a szél korullebegett, mint anyánk szoknyája, és lábunk előtt udén, nedvdúsan csillogott a fű.

A vonatnyomdában zakatoló gépek csikorogva elcsendesultek, a föld peremén a hajnalpír meghúzta a vonalat, a konyhaajtó megreccsent, és kinyílt. Négy, megszarusodott sarkú láb bukkant ki a friss

levegőre, s megláttuk Irina szerelmes vádlóját meg Vaszilij fekete, gorbe kórommel fedett lába nagyujját.

– Vaszilek – suttogta a lány visszafojtott, elhaló hangon. Menjen már az ágyamról, ne dévajkodjon.

Vaszilijnak csak a sarka rándult egyet, s közelebb csúszott Irinához.

– A Lovashadsereg – mondta ekkor hozzám fordulva Galin –, a Lovashadsereg pártunk Központi Bizottsága által megteremtett társadalmi gócpont. A forradalom gorbéje az előítéletek tomegével átítatott kozák szabadcsapatokat vette be az első sorba, de a Központi Bizottság ügyes taktikával fogja őket vaskefével megtépázni.

És Galin az Első Lovashadsereg politikai neveléséről kezdett beszélni. Sokáig beszélt, tompán, világos érthetőséggel. Szemhéja meg-megrándult a hályogos szemén.

Kovel, 1920

Lesnyuv környékén csatáztunk. Az ellenséges lovasság minden oldalról falként vett körül bennünket. A megerősödött lengyel hadászat rugója baljós-latú sziszegéssel feszült meg. Szorongattak bennünket. A hadjárat kezdete óta most először éreztük a saját hátunkon a szárnyakról meg a hátulról jövő csapások pokoli élet, ugyanannak a taktikának a marásait, amely oly szerencsével szolgált nekünk.

Lesnyuv előtt az arcvonalat a gyalogság tartotta. A girbe-görbén kiásott lövészárkokban véges-végig lenhajú, mezítlábas volhíniai parasztok húzódtak meg. Ezt a gyalogságot tegnap emelték el az eke szarvától, hogy megteremtsük a Lovashadsereg gyalogos tartalékát. A parasztok szíves-örömet álltak be katonának, és nagy igyekezettel verekedtek. Alamuszi, elszánt paraszti kegyetlenségük még Bugyonnij kozákjait is meghökkentette. A lengyel földesurak iránt táplált gyűlöletük láthatatlan, de jófajta anyagból volt gyúrva.

A háború második szakaszában, amikor a csatakiáltás már nem hatott annyira elrémitően az ellenségre, és a lovas támadások lehetetlenekké váltak a jól beásott ellenséggel szemben, ez a magunk teremtetten gyalogság hatalmas hasznót hozhatott volna a Lovashadseregnek, de nyomorúságunk felülmúlt

mindent. Három emberre jutott egy puska, de a meglevő lőszer többnyire nem illett bele. A tervünkről hát le kellett mondanunk, és ezt az igazi népi felkelést szélnek kellett eresztenünk.

De hát térjünk vissza a lesnyuvi csatákhoz. A gyalogság három versztányira ásta be magát. Az árkok előtt egy hajlott hátú, szemuveges fiatalember járt fel s alá, balján hosszú kard fityegett. Ugrándozva ment egyik helyről a másikra, elégedetlen arckifejezéssel, mint akit szorít a csizma. Ez a parasztvezér, akit katonái maguk választottak, és akit szerettek, vaksi zsidófiú volt, fonnyadt és eltöpren-gő talmudista arccal. Az ütközetben óvatos bátorságot mutatott és olyan hidegvért, amely velejárója az ilyen szórakozott, álmodozó természetnek.

Úgy három óra tájt járhatott az idő, ezen a hosszú, júliusi napon. A levegőben a hőség szivárványszerű pókhálója csillogott. A domb mögül színes egyenruhák sora, szalagokba font lősorények villantak elő. Az ifjú jelt adott a készülődésre. A parasztok csattogó bocskorban futottak helyükre, és lövésre emelték puskájukat. Kiderült, hogy csak vaklárma. Maszlakov¹ szín pompás ezrede fordult ki a lesnyuvi országútra. Lesoványodott, de élénk lovaik a lépést szaporázva ügettek. Aranyozott rúdon, bársonybojtokkal teleaggatott, pompás zászló lobogott a por izzó oszlopai között. A lovasok fenségesen és kihívó hidegvérrel kocogtak. A toprongyos gya-

1 A Lovashadsereg dandárparancsnoka, szertelen egvényesg, hamarosan arulo lett (Az író jegyzete)

logság előbújt az árkokból, és szájtátva bámulta a lassú áradat rugalmas pompáját.

Az ezred élén, széles sztyeppi lovacskáján, Masz-lakov dandárparancsnok ügetett, mámoros bővérű-séggel és zsíros nedvektől ernyedten. Hasa mint valami nagy macska feküdt az ezüstveretes nyereg-kápán. A gyalogság láttán Masz-lakov olyan jókedv-re derült, hogy belevörösödött, és magához intette Afonyka Bida szakaszvezetőt, akit magunk között „Mahnó”-nak hívtunk az anarchista vezérrel való hasonlatossága miatt. A parancsnok meg Afonyka egy-két percig súgtak-búgtak, aztán a szakaszve-zető az első századhoz fordult, lehajolt, és halkán kiad-ta a parancsot: „Engedd el a kantárszárat!” A kozá-kok meg a szakaszvezető vágtaiba kezdtek, lovukat nógatva repültek a lövészárkok felé, ahonnan a lát-ványban gyönyörködő gyalogság bámulta őket.

– Ütközetre készülj! – hallatszott Afonyka méla-bús, távolról daloló hangja.

Masz-lakov rekedt krákogással gyönyörködött félrevonulva, míg a kozákok rohamra lendültek. A szegény gyalogság futásnak eredt, de már későn kapott észbe. A kozák korbácsok végigszántották silány gúnyájukat. A lovasok ott keringtek a me-zőn, és a korbács hihetetlen ügyességgel járt a ke-zükben.

– Mit rakoncátlankodtok? – kiáltottam Afonyká-nak.

– Csak úgy mulatságból – felelte a nyeregben fészkelődve, és előkergetett egy legényt, aki meg-bújt a bokorban.

– Csak úgy mulatságból! – kiáltotta, miközben kipiszkálta a se eleven se holt legényt.

A multság akkor ért véget, amikor az elpuhult, és fenséges Maszlakov pufók kezével jelt adott.

– Gyalogság, ne hagyd magad! – kiáltott Afonyka, és kevélyen kihúzta törékeny testét. – Meglépett a gyalogság, elment bolházkodni.

A kozákok nevetgélve lovagoltak vissza a sorba. A gyalogságnak nyoma veszett. A lövészárkok elnéptelenedtek. Csak a görnyedt zsidó fiú állt továbbra is a helyén, és szemüvegén keresztül mereven és lenézően nézte a kozákokat.

A Lesnyuv felől jövő lövöldözés zaja nem csillapult. A lengyelek bekerítettek bennünket. Látcsővel lovas felderítőik már egyenként is jól látszottak. A helységből zúdultak ki, és úgy eltűntek, mint a keljfeljancsik. Maszlakov csatarendbe állította a csapatát az országút két oldalán. A Lesnyuv felett ragyogó égbolt üresnek látszott, mint mindig a vészély órájában.

A zsidó fiú egy sípot vett elő, hátraszegte fejét, és fájdalmasan, erősen belefűjt. S a gyalogság, az elnászpángolt gyalogság visszatért a helyére.

A golyók sűrűn repdestek felénk. A dandártörzs géppuskatűz alá került. Az erdőbe rohantunk, és áttörtünk az út jobb oldalán húzódó cserjésen. A golyóérte ágak recsegték felettünk. Mire kikecmeregtünk a cserjésből, a kozákok már eltűntek előbbi helyükről. A hadosztályparancsnok parancsára Brodi irányába indultak. Csak a lövészárkokban maradt parasztok gyér lövései nyugtalanították

az ellenséget, no meg a lemaradt Afonyka ügetett szakasza után. Az út legszélén lovagolt, pislogva nézett jobbra-balra, és szimatolt. A lövöldözés egy percre alábbhagyott, a kozák csak erre a lélegzetvételtre várt, szabadjára engedte a kantárszárat, és előrevágatott. Még megtett vagy száz lépést, és sorainkba érve a ló mellső lába összecsuklott, és az állat lerogyott a földre.

Afonyka lassan kihúzta lábát a kengyelből. Leguggolt, s rézbarna ujjával turkálni kezdett a sebben. Aztán kiegyenesedett, bánatos tekintete végigjárta a ragyogó szemhatárt.

– Isten veled, Sztyepan – kezdte fakó hangon, egy lépést hátrált a páráját kiadó állattól, és mélyen meghajolt előtte. – Hogy térjek meg tenélküled a csendes falumba? Mitévő legyek a hímzett nyereg-gel? Isten veled, Sztyepan – ismételte meg most már hangosabban, fulladozva sipogott, mint a csapdába esett egér, majd felüvöltött. Szúrós jajszava fülünkig jutott, s megpillantottuk Afonykát, aki úgy hajlongott, és úgy verte a mellét, mint egy templomos vénasszony. – De nem hajtok ám fejet a nyomorult sors előtt – kiáltott fel, s kezét elkapta halálra vált arcáról –, nem én, irgalmatlanul kaszabolom ezentúl a förtelmes lengyelt. A szívük utolsó dobbanásáig, anyjuk istenének utolsó csepp véréig nem nyugszom. Itt a falumbéli kedves komáim előtt fogadom meg neked, Sztyepan.

Afonyka arcát a ló sebére fektette és elhallgatott. A ló gazdájára emelte mélyen ülő, ragyogó lilás szemét, és hallgatta Afonyka feltörő hörgését. Bá-

gyadt ernyedtséggel végighúzta a földön lekonyult fejét, és a vérsugár mint két rubintos istráng csorgott végig fehér, izmiktól domborodó mellén.

Afonyka ott feküdt mozdulatlanul. Maszlakov vastag lábán rövidet lépdelve odament a lóhoz, fülébe dugta pisztolyát, és elsütötte. Afonyka felpatant, és Maszlakov felé fordította ragyás arcát.

– Szedd össze a lószerszámot – szólt rá Maszlakov gyengéden –, és eriggy a csapathoz...

A dombról láttuk a nyereg súlya alatt görnyedő Afonykát, nyirkos, nyershússzínű arcát, ahogy a századhoz kecmertget, végtelenül elhagyottan a poros földek lángoló kiességében.

Késő este a fogatolt vonatoknál találtam rá, ott aludt a szekéren, amelyen vagyonát kardokat, zubbonyokat, átfúrt aranyérméket – őrizte. A szakaszvezető cserzett bőrű feje ferdére húzott szájával úgy hevert a nyereg ölében, mint a keresztrefeszített. Mellette feküdt a megölt ló szerszáma, a kozákpáripa kacifántos és cifra ruhája, a fekete bojtos mellvédő, a hajlékony, rugalmas, színes kövekkel kirakott farszíjak és az ezüst ötvözetű zablá.

A homály egyre sűrűbb lett. Fogatolt vonatunk ott tekergett a brodi országúton; a tejúton hitvány csillagocskák pottyantak le az égről, a távolban falvak égtek az éjszaka hűs mélyében. Orlov, a századparancsnok-helyettes meg a nagy bajuszú Bicenko ott ültek Afonyka szekeren, és keserű bánatát tárgyalták.

– Még otthonról hozta a lovat – mondta a nagy bajuszú Bicenko. – Hol találni most egy ilyen lovat?

– A ló a legjobb barát – felelte Orlov.

– A ló, akár az apa – sóhajtott fel Bicenko –, számtalanszor megmenti az ember életét. Ló nélkül Bida elveszett ember. . .

Reggelre kelve Afonyka eltűnt. Megkezdődtek a Brodi melletti csaták, véget is értek. A kudarcot ideiglenesen győzelmek váltották fel, de Afonyka még mindig sehol. Csak a falvak fenyegető zúgolódása, Afonyka garázdálkodásainak dühödt és ragadozó nyoma jelezte nekünk nehéz útját.

– Lovat szerezz – mondták a században, ha a szakaszvezető szóba került, és hányódásaink áthatolhatatlan sötét éjszakáin sok történetet hallottam erről a konok, nekiveszekedett lószerezésről.

Vagy tíz versztányira tőlünk egy szomszédos csapat harcosai Afonykába botlottak. Lesben ült, és várta, hogy lecsaphasson valamelyik lemaradt lengyel lovas járőrre, vagy pedig az erdőt járta, és a parasztok elrejtett ménését kereste. Falvakat gyűjtött fel, lelőtt több falusi bírát az ellenség rejtegetéséért. Hozzánk is eljutott a híre ennek az eszeveszett párviadalnak, a magányos farkas rabló rajtaütéseinek a tömegben.

Eltelt még egy hét. A napi gondok keserű dühe kiperzselte Afonyka komor fenegyerekeskedéseiről szóló történeteket, és lassan felejteni kezdtük. Aztán híre járta, hogy valahol a rengetegben felkoncolták a galíciai parasztok. S aznap, amikor bevonultunk Beresztecskóba, Jemeljan Bugyak az első századból már ott járt a hadosztályparancsnoknál, hogy elkérje magának Bida nyergét és sárga nyereg-

takaróját. Jemeljan új nyeregben akart a díszszemlén megjelenni, de hát nem sikerült neki.

Augusztus hatodikán vonultunk be Beresztecskóba. A hadosztály élén az új hadosztályparancsnok ázsiai bekecse és vörös kozákszűrje díszelgett. Ljovka, ez a mindenre kész talpnyaló kantárszáron egy tenyészcsődört vezetett a parancsnok után. Fenyegetésekkel teli harci induló elnyújtott hangjai szálltak a kacskaringós és nyomorúságos utcák felett. Omladozó sikátorok, kipingált, szuvas fájú, görcsös mestergerendák nyomták rá bélyegüket a városkára, melynek időmarta főtere borongós enyészetet lehelt felénk. A csempészek és a szenteskedő képmutatók komor, tágas házaikban bújtak meg. Egyes-egyedül pan Ludomirski, a zöld kabátos sekrestyés fogadott bennünket a katolikus templom bejárata előtt.

Átkeltünk a folyón, és már mélyen bent jártunk az iparostelegen. Közeledtünk a paplakhoz, amikor annak kapujából Afonyka lovagolt elénk egy szürke, jól megtermett ménen.

– Tiszteletem – üvöltötte a harcosokat félrelökösve, és elfoglalta helyét a sorban.

Maszlakov a színtelen semmiségbe fúrta tekintetét, és rekedtesen, anélkül, hogy megfordult volna, megkérdezte:

– Hol szerezted a lovat?

– Sajátom – felelte Afonyka, cigarettát sodort, és rövid nyelvöltéssel megnyálazta.

A kozákok sorjába odalovagoltak hozzá, hogy

köszöntsék. Szögletes arcában bal szeme helyén visszataszító rózsaszín üreg tátongott.

Másnap reggel Bida mulatott. A templomban összetörte a Szent Valent csontját tartalmazó urnát, és az orgonán is megpróbált játszani. Kék szőnyegből szabott zubbonyt viselt, hátán himzett liliummal, nyirkos hajtincsét kifolyt szemére fésülte homlokáról.

Ebéd után felnyergelte lovát, és puskából lövöldözött a Raciborski grófok kastélyának betört ablakaiba. A kozákok félkörben körülvették. Megrángatták a ló farkát, megtapogatták a lábát, megszármolták a fogát.

– Mutatós ló – mondta Orlov, a századparancsnok-helyettes.

Jóvágású mén – hagyta rá a hosszú bajuszú Bicenکو.

Hadosztályunk tegnap este foglalta el Beresztecskót. Törzsünk Tuzinkevics plébános házában szállt meg. A plébános asszonynak átöltözve menekült el Beresztecskóból, még mielőtt csapataink bevonultak volna. Róla csak annyit tudok, hogy negyvenöt évig bajlódott az Istennel Beresztecskóban, és jó plébános volt. Amikor a helyi lakosok azt akarják, hogy ezt megértsük, azt mondják: szerették a zsidók is. Tuzinkevics idejében restaurálták az ősi templomot. A munkálatokat a templom fennállásának háromszázadik évfordulóján fejezték be. Erre az alkalomra Zsitomirból eljött a püspök. Selyemreverendás prelátusok szolgáltatták a misét a templom előtti téren. Pocakosan, ájtatosan álltak ott, akár harangláb a harmatos fűben. A szomszédos falvakból ömlött az alázatos áradat. A paraszt térdet hajtott, csókolta a papok kezét, és azon a napon az égben eddig soha nem látott felhők lángoltak. Mennybéli lobogók lebegtek az ősi templom tiszteletére. A püspök homlokon csókolta Tuzinkevicsét, és Beresztecsko atyjának, Beresztecsko páterének nevezte.

Ezt a történetet reggel hallottam a törzsnél, ahol az átkaroló mozdulatokat végző csapataink jelentéseit tanulmányoztam, amelyek Radzibor környé-

kén, Lvov irányában végeztek felderítést. Olvasgattam a jelentéseket, a küldöncök horkolása a hátam mögött a véghetetlen hajléktalanságunkról beszélt. Az álmatlanságtól elkámpicsorodott írnokok a hadosztályparancsot írták, uborkát harapdáltak, és tüsszentgettek. Dél lett, mire végeztem, az ablakhoz léptem, és megpillantottam a hatalmas és fehér be-resztecskói templomot. Úgy ragyogott a langyos napsütésben, mint egy porcelántorony. A déli nap villámai meg-megcsillantak fényes falain, melyeknek domborodó vonala fent az ősi, zöld kupolánál kezdődött, és gyengéden futott alá. Szemben velem a fehér homlokzaton rózsaszín erecskék parázslottak, és feljebb gyertyavékony oszlopok sora húzódott.

Ekkor fülemet orgonabúgás hangja csapta meg, s ebben a pillanatban a törzs ajtajában egy zilált, sárga hajú öregasszony jelent meg. Úgy mozgott, akár egy kutya, amelynek eltörték a lábát, forgott, és le-lehuppant a földre. Szemgolyóját előntötte a vakság fehér nedve, s ömlöttek belőle a könnyek. Az orgona hangja hol vontatottan, hol szaporábban kúszott felénk. Nehézkesen szálltak a hangok, bánatos és hosszas csengésű nyomot hagytak. Az öregasszony hajával letörölte könnyeit, leült a földre, és csizmámat kezdte csókolgatni a térdem körül. Az orgona elhallgatott, majd mély basszus hangon újra felkacagott. Megragadtam az öregasszony kezét, és körülnéztem. Az írnokok kopogtatták az írógépet, a küldöncök egyre dallamosabban horkoltak, sarkantyújuk belevágott a bársonyhuzatú dí-

vány lószőr bélésébe. Az öregasszony csókolgatta csizmám, és oly gyengéden ölelte át, akár egy csecsemőt. Az asszonyt nagy nehezen kivonszoltam, és becsuktam magam után az ajtót. A templom ott emelkedett előttünk, vakítóan, akár egy színpadi díszlet. Az oldalajtók nyitva voltak, és a lengyel tisztek sírjain lókoponyák heverték.

Befutottunk az udvarba, végighaladtunk egy homályos folyosón, s az oltár mögé épített négyszögletes szobában találtuk magunkat. Szaska, a harmincegyedik ezred ápolónője gazdálkodott ott. Selymek között turkált, amelyeket valaki szétszórt ott a padlón. Brokátok, széthintett virágok, illatos enyészet halott aromája tódult be a lány remegő orrcimpájába, csiklandozva és mérgezve. Majd kozákok jöttek be a szobába. Kacagva ragadták meg Szaskát, s egy lendülettel a szövetek és könyvek halmazára lökték. Szaska virágzó és a frissen vágott tehénhús szagát árasztó teste ott feküdt elmeztelenedve, felcsúszott szoknyája feltárta a katonalány kemény, vasból öntött, formás lábát, és Kurgyukov, a kissé félkegyelmű legény, Szaskára telepedett, s mintha nyeregben zötyögne, úgy tett, mint akit ráz a szenvedély heve. A lány ledobta magáról, felugrott, és az ajtóhoz futott. Csak ezután, az oltárt megkerülve hatoltunk be a templomba.

Telítve volt fénnel ez a templom, telítve táncoló sugarakkal, légoszlopokkal, valamilyen hűvös vídamsággal. Elfelejthetem-e valaha is az Apolek festette képet, amely ott függött a jobb hajóban? Ezen

a képen tizenkét rózsás páter szalagokkal feldíszített bölcsőben ringatta a pufók csecsemő Jézust. A gyermek lábujjai szétterpesztve, teste a reggeli forró izzadtságtól ragyogott. A gyermek zsírpárnás hátán hempergett, és bölcsője fölé tizenkét bíboros, főveges apostol hajolt. Borotvált arcuk kéklett, lángszínű köntösük széttárult hasukon. Az apostolok szeméből bölcsesség, határozottság, vidámság sugárzott, szájuk szegletében finom mosoly játszadozott, és dupla tokájukon bíborszínű szemölcsök, lángvörös szemölcsök virítottak, akár a májusi hónaposretek.

Ebben a beresztecskói templomban sajátos, hízeltgő vélemény uralkodott az ember fiainak halálos szenvedéseiről. Ebben a templomban a szentek az olasz operaénekesek festői pózában mentek a vesztőhelyre, és a hóhérok fekete haja olajosan csillogott, akár Holofernes szakállá. Ott az oltár felett megpillantottam Szent János istenkáromló ábrázolását, amely Apolek eretnek és varázslatos ecsetének műve. Ezen a képen a Keresztelő olyan kétértelmű, olyan kimondhatatlanul szép volt, hogy kedvéért a királyok ágyasai készek elveszteni a már félig elvesztett becsületüket és virágzó életüket.

Első pillantásra nem vettem észre a rombolás nyomait a templomban, helyesebben nem láttam ezeket túlságosan jelentősnek, hisz csupán a Szent Valent csontjait tartalmazó urna tört el. Alatta foszladozó vattadarabok heverték, meg a szent mulatságos, apró kis csontjai, melyek inkább csirkecsontokra hasonlítottak. Afonyka Bida még mindig az

orgonán játszott. Részeg volt Afonyka, részeg, nekivadult és összekaszabolt. Csak tegnap tért vissza hozzánk a portyázásból a parasztoktól elrabolt lóval. Afonyka makacsul próbált eljátszani az orgonán egy indulót, ott mellette valaki álmos hangon beszélt a lelkére: „Hagyd, Afonyka, gyerünk inkább falni.” De a kozák nem hagyta abba: hiszen sok dala volt Afonykának. Minden egyes hang dal volt, és valamennyi hang külön életet élt. A dal mély hangja felharsant egy pillanatig, aztán átcsapott egy másikba... Hallgattam szemlélődve, a rombolás jelei jelentéktelennek látszottak. De nem így gondolkozott pan Ludomirski, a Szent Valent-templom sekrestyése és a vak öregasszony férje.

Ludomirski nem lehet tudni, honnan bukkant elő. Egyenletes léptekkel, lehorgasztott fővel lépett a templomba. Az öreg nem merte letakarni a szét-szórt ereklyéket, mert hát egy világi embernek nem engedtetett meg a szentségek érintése. A sekrestyés lerogyott a padló kék kőkockájára, fölemelte fejét, és szederjes orra úgy meredt felfelé, mint egy lobo-gó a halott fölött. A szederjes orr reszketett, s ebben a pillanatban az oltárnál meglibbent a bársonyfűg-göny, és remegve félrekúszott. A feltárult oltárfülke mélyében, a felleges mennyet ábrázoló háttérben egy szakállas, mezítlábas, megszaggatott és vérző ajkú alak futott narancsszínű köntösben. Rekedtes kiáltás hasított fülünkbe. A narancssárga köntösű ember nyomában rohant a gyűlölet, és már-már utolérte. A menekülő kinyújtotta karját, hogy elhárítsa a ráirányuló csapást, s kezéből bíborsugárban

ömlött a vér. A mellettem álló kozákfiú felkiáltott, és leszegzett fővel futásnak eredt, bár nem volt miért elfutnia, hiszen az oltárfülkében föltűnt alak csupán Jézus Krisztus volt – az isten megszokatlanabb ábrázolása mindazok közül, amelyet valaha is láttam.

Pan Ludomirski Megváltója göndör hajú, kócos szakállú zsidó volt, alacsony, ráncos homlokkal. Beesett orcáját karminpiros festék fedte, a fájdalomtól lehunyt szemét finom, vörhenyes szemöldök ívelte.

Szája szétszaggatva, akár a ló ajka, lengyel köntösét drágakövekkel kirakott öv fogta össze, kaftánja alól kifestett, meztelen porcelán lábacsák kandiáltak ki, ezüst szögekkel kiverve.

Pan Ludomirski zöld kabátjában ott állt a szobor alatt. Felénk emelte szikár kezét, és megátkozott bennünket. A kozákok szeme kimeredt, szalmaszínű ajkuk lefittyedt. Mennydörgésszerű hangon, tiszta latinsággal szórta ránk az átkot a Szent Valent-templom sekrestyése, aztán sarkon fordult, térdre esett, és átölelte a Megváltó lábát.

Visszatérve a törzshöz, jelentést írtam a hadosztályparancsnoknak arról, hogy megsértették a helyi lakosság vallásos érzelmét. Parancsba adták: a templomot be kell zárni, a bűnösöket pedig fegyelmi úton átadni a haditörvényszéknek.

Beresztecsko, 1920. augusztus

Déltájt hoztuk Szokalba Trunov századparancsnokunk golyólyuggatta testét. Reggel esett el az ellenséges repülőgépekkel folytatott harcban. Valamennyi találat az arcát érte, orcái tele voltak sebbel, nyelve kitépve. A halott arcát lemostuk, amennyire tudtuk, hogy kevésbé szörnyű képet nyújtson, kaukázusi nyergét a koporsó fejéhez fektettük, és sírt ástunk díszhelyen, a város közepén, a templom melletti közkertben. Ott sorakozott fel századunk, az ezredtörzs és a hadosztály politikai biztosa lovastól. A toronyóra kettőt mutatott, amikor rozoga kis ágyúnk leadta az első lövést. Tisztelgett a halott parancsnoknak az egész hét és feles öreg csövével, megadta a teljes tisztességet, mi pedig a nyitott sírhoz vittük a koporsót. A koporsón nem volt fedél, a déli verőfényes nap beragyogta a hosszú holttestet, az összemorzsolt fogakkal teli száját, a két fényes csizmát, amely sarkával úgy volt összeillesztve, mint a katonai díszszemlén.

- Harcosok! – szólalt meg ekkor Pugacsov ezredparancsnok a megboldogultra tekintve, és odalépett a sírgödör széléhez. – Harcosok! – mondotta reszketve, és katonásan kihúzta magát. – Trunov Pasát, ezt a világhírű hőst temetjük, az utolsó tisztességét adjuk meg Pasának.

És az álmatlanságtól gyulladt szemét az égre emelve, Pugacsov kiabálva szónokolt az Első Lovashadsereg elesett harcosairól, erről a büszke hadoszlopról, amely a jövő századok üllőjén veri a történelem kalapácsát. Pugacsov hangosan kiáltozva mondta el beszédét, csecsenc jatagánja markolatát szorongatva, és ezüst sarkantyús, rongyos csizmájával túrta a földet. Beszéde után a zenekar eljátszotta az Internacionálét, és a kozákok elbúcsúztak Trunovtól. Az egész század lóra pattant, sortüzet adott le a levegőbe, és a mi hét és felesünk másodszor is elköhintette magát, aztán három kozákokot elszalajtottunk koszorúért. Lövöldözve száguldottak el, a kozák lovasjátékok legkacifántosabb figuráit játszva a nyeregben, és egy egész ölnyi piros virággal tértek vissza. Pugacsov széthintette a virágokat a sírnál, mi pedig Trunovhoz léptünk egy utolsó csókra. Ajkammal megérintettem a nyergen pihenő ragyogó homlokot, aztán bementem a városba, a kék porban, a galíciai unalomban tespedő gótikus Szokalba.

A közkerttől bal kézre húzódott a nagy tér ősizsinagógákkal körülvéve. Rongyos kaftánú zsidók civakodtak ezen a téren, és rángatták egymást. Egy részük, az ortodoxok, Adaszijának, a belzai rabbinak tanítását magasztalták az égis, a mérsékeltebb hasszidák a guszjatyini rabbi, Juda tanítványai, ezért az ortodoxoknak támadtak. A zsidók a kabaláról folytattak vég nélküli vitát, és civódásukban Iljának, a vilnai főrabbinak, a hasszidák üldözőjének a nevét emlegették.

A hasszidák felejtve a háborút és a sortüzeket, Iljának, a vilnai főrabbinak a nevét hurcolták a sárba, én pedig Trunov halálán érzett bánatomtól kínosza közénk vegyültem, és hogy megkönnyebbüljek, együtt üvöltöttem velük, míg meg nem pillantottam egy hullaszerű, magas galíciait, aki olyan volt, akár Don Quijote.

A galíciai sarkig érő, hosszú, fehér gyolcsinget viselt. Úgy volt öltözve, mint akit temetni készülnék, vagy aki áldozni készül, és egy nyamvadt kis tehenet vezetett maga után kötőféken. Hatalmas testén mozgékony, apró, előreugró kígyófej nyugodott, melyet széles karimájú paraszt szalmakalap fedett. Botladozva ment, a szánalmas kis tehen pedig nyomában lépdelt. Fontoskodva vezette, és bitófamagas, csontos alakja szinte kettészelte az égbolt izzó csillogását.

Ünnepélyes léptekkel haladt át a téren, és befordult egy émelyítő, sűrű füsttel teli girbegurba utcába. A kormos viskókban, a nyomorúságos konyhákban öreg néger asszonyokra emlékeztető zsidó nők sűrögtek, zsidó nők mérhetetlen nagy emlékekkel. A galíciai elhaladt előttük, és az utca végén egy lerombolt ház homlokzata előtt megállt.

Ott a homlokzatnál, egy meggömbült, fehér oszlop előtt egy cigány kovács üldögélt, s lovakat patkolt. A cigány kalapáccsal verte a patákat, zsíros haja meg-meglibbent, s mosolyogva fütyörészett. Egynéhány kozák állt körülötte lovával. Az én galíciaim odalépett a kovácshoz, szó nélkül egy tucatnyi sült krumplit adott oda neki, és megfordult, anél-

kül, hogy valakire egy pillantást is vetett volna. Már készültem, hogy nyomába eredjek, amikor az egyik kozák, aki egy patkolatlan lovat tartott, megállított. A kozákat Szeliversztovnak hívták. Nemrégiben szökött át hozzánk Mahnótól, és a harmincharmadik lovasezredben szolgál.

– Ljutov - kezdte, miután kezét fogott velem – , te mindenkivel kikezdel, az ördög mocorog benned. Ide hallgass, Ljutov, miért verted össze Trunovot ma reggel?

S másoktól hallott mendemondák alapján Szeliversztov egy csomó badarságot vágott a szemembe arról, mintha én ma reggel elvertem volna Trunovot, a századparancsnokomat. Szeliversztov ott a kozákok füle hallatára mindennek lehordott, egy csomó szemrehányást tett, de egy szó se volt igaz mindabból, amit mondott. Igaz, ezen a reggelen szóváltásom támadt Trunovval; Trunov mindig végeláthatatlan huzavonával lajstromozta a foglyokat; erősen összekülönböztünk, de hát Paska meghalt, és nincs többé bírása. A vita közöttünk így keletkezett:

Ma hajnalban Zavada vasútállomáson foglyokat ejtettünk. Tízen voltak. Ingen, gatyán kívül semmi se volt rajtuk, amikor elfogtuk őket. A lengyelek mellett egy halom egyenruha feküdt, ezzel a furfanggal éltek, nehogy az egyenruháról megkülönböztessük a tiszteket a közlegényektől. Saját maguk dobták le a ruhájukat, de ez alkalommal Trunov eltökélte, hogy végére jár az igazságnak.

– Tisztek, lépjetek elő! – adta ki a parancsot, a foglyokhoz lépett, és előhúzta pisztolyát.

Trunov még aznap reggel fejsebet kapott, homlokát egy rongy csavarta körül, vére úgy csöpögött, mint szénaboglyából az eső.

– Ismerjétek be, ki a tiszt közületek! – ismételte, és pisztolya agyával bökdösni kezdte a lengyeleket.

Ekkor a foglyok közül egy idősebb, sovány ember lépett elő, hátán kiálltak a meztelen csontok, sárga pofacsontja, hosszú bajsza lelógott.

– Vége a háborúnak – kezdte az öreg érthetetlen ujjongással –, a tisztek mind kereket oldtak, vége a háborúnak!

A lengyel a századparancsnokunk szeme elé dugta szederjes kék kezét.

– Ezzel az öt ujjal – folytatta zokogva, és forgatta ernyedt, nagy kezét –, ezzel az öt ujjal neveltem fel családomat.

Az öreg hangja elfulladt, megtántorodott, könnyei patakokban ömlöttek, aztán térdre esett Trunov előtt, de Trunov kardjával félretolta.

– A tisztjeitek aljas gazemberek – folytatta a századparancsnok –, a tisztjeitek ledobták itt magukról a ruhát. De akinek ez passzol, annak befellegzett, mindjárt megpróbálom.

A századparancsnok a tömeg holmiból egy tiszt sapkát húzott elő, s az öreg fejére tette.

– Éppen rápasszol – motyogta Trunov, közelebb lépett, suttogva megismételte –, éppen rápasszol...
– s a fogoly torkába dőfte a kardját. Az öreg összeesett, lába megvonaglott, torkából tajtékos, koráll-

színű patakocská ömlött. Ekkor csillogó fülbevalóval és még csillogóbb falusi tarkóval Andrijuska Voszmiletov sündörgött oda hozzá. Andrijuska egy kissé megrázta a lengyelt, kigombolta a haldokló nadrágját, lehúzta róla, fogta, feldobta nyergébe, a halomból kihúzott még két zubbonyt, aztán korbácsával játszadozva tovalovagolt. A nap ebben a pillanatban bukkant ki a fellegek mögül. Makacsul ragyogta be Andrijuska lovát, vidám ügetését, a gondtalan, kurta lófark himbálódzását. Andrijuska az erdő felé vezető ösvényen lovagolt, az erdőben állt fogatolt vonatunk, a fogatok kocsisai füttyültek, integettek Voszmiletovnak, mint valami némának, alig értek a bőrükbe.

A kozák már megtette a fél utat, ekkor Trunov, aki váratlanul térdre esett, rekedten utánakiáltott:

– Andrej – mondta a századparancsnok, szemét a földre szegezve –, Andrej – ismételte, anélkül, hogy felnézett volna –, a mi Szovjet Köztársaságunk még él, korai lesz még az osztozkodás, dobod el ezt a holmit, Andrej.

De Voszmiletov rá se hederített. Ott lovagolt bámulatos kozák lovaglással, lovackája élénken rázta a farkát, mintha el akarna bennünket hessegetni magától.

– Árulás! – dünnyögte ekkor Trunov meglepődve. – Árulás! – mondotta, és kapkodva emelte karabélyát a vállához, elsütötte, de a nagy sietségben elvétette. Erre azonban Andrej is megállt. Felénk fordította a lovát, asszonyosan ugrándozott a nyer-

gében, arca elvörösödött a haragtól, és lába megrándult.

– Ide figyelj, földi – kiáltotta, mikor odaért hozzánk, de mély, erős hangjának csengése mindjárt le is csillapította. – Vigyázz, nehogy lepuffantsalak, földi, az anyád erre meg arra! Egy tucatnyi lengyelt kell itt összefogdosnod, s ekkora kalamajkát csinálsz belőle. Mi százával ejtettük a foglyokat, nem hívtunk oda segítségül. Ha munkás vagy, hát csináld a dolgod.

S miután kidobta nyergéből a nadrágot meg a két egyenruhát, Andrijuska szipákolva hátat fordított a századparancsnoknak, odajött hozzám, és segített összeállítani a megmaradt foglyok lajstromát. A foglyok jajveszékelve szaladtak el Andrijuskától, de ő utánuk rohant, és úgy nyalábolta át őket, mint a vadász nyalábolja át a nádat, hogy jobban lássa a hajnali folyón tovaúszó madárfalkát.

Így bajlódtam a foglyokkal, már kimerítettem minden átkozódásomat, és nagy nehezen jegyzékbe vettem nyolc embert, a csapattestük számát, és épp a kilencediknél tartottam. Ez a kilencedik egész fiatal ember volt, egy jobbfejta cirkusz német atlétájára hasonlított, fehér, német mellel, pofaszakállal, atlétatrikóban és jéger alsónadrágban. Felém fordította két kiugró mellbimbóját, hátravetette verejtékes, lenszőke haját, és megnevezte a csapattestét. Ekkor Andrijuska megragadta az alsónadrágját, és szigorú hangon kérdezte:

– Hol szedted ezt a gatyát?

– Anyám kötötte – válaszolta a fogoly, s hátrahőkölt.

– Gyári jó anyád van – mondotta Andrijuska, s le nem vette szemét a fogolyról. Pufók ujjaival megérintette a lengyel ápolat körmét. – Gyári jó anyád van, a mi fajtánknak ilyet nem varrnak.

Még egyszer megtapogatta a jáger alsónadrágot, aztán karon ragadta a kilencedik foglyot, s vezette már lajstromba vett társaihoz. Ebben a pillanatban megpillantottam Trunovot, aki egy kis emelkedés mögül bukkant elő. A századparancsnok fejéből a vér csöpögött, mint szénaboglyából az eső, a piszkos rongy meglazult, és lefelé lógott. Trunov hason csúszva jött felénk, karabéllyal a kezében. Lakkozott, erős japán karabély volt. Paska húsz lépés távolságból szétlőtte a fiatal fogoly koponyáját, és a lengyel agyveleje a kezemre fröccsent. Ezután Trunov kidobta a hüvelyt a puskájából, s odalépett hozzám.

– Húzzál ki egyet – mondotta, s a listára mutatott.

– Nem fogom kihúzni – válaszoltam –, úgy látszik, Pavel, a parancsokat nem a te számodra írják...

– Húzzál ki egyet! – ismételte Trunov, és fekete ujjával a papírra bökött.

– Egyet se húzok ki! – kiáltottam torkom szakadtából. – Tíz fogoly volt, nyolc maradt, a törzsnél nem nézik majd azt, Paska...

– A törzsnél majd a mi szerencsétlen életünket nézik – válaszolt Trunov, és toprongyosan, rekedten, füstösen egyre közelebb lépett hozzám, meg-

megállt, az ég felé emelte vérző fejét, aztán keserű, szemrehányó hangon így szólt: – Búgj, csak búgj – mondotta –, s még egy búg ott, nini. . .

S a századparancsnok az égre mutatott, ahol négy kis pontocska, négy bombázó úszott elő a ragyogó hattyúfehér fellegek mögül. Fount Le Raw őrnagy légi századának gépei, tágas, páncélos gépek voltak.

– Lóra! – kiáltották a szakaszparancsnokok, amikor megpillantották a repülőgépeket, és ügetve vezették a századot az erdő felé, de Trunov nem ment a századával. Ott maradt az állomásépületnél, hátát a falnak vetette, s elcsendesedett. Andrjuszka Vosz-miletov és két mezítlábas, piros nadrágos géppuskás állt mellette nyugtalankodva.

– A légcsavart lőjétek át, fiúk – mondotta Trunov, és a vér kezdte elhagyni arcát. – Fogd ezt a jelentést Pugacsovnak tőlem.

S óriás paraszti ákombákomos betűkkel egy ferdén kiszakított papírlapra Trunov ezt írta:

„A mai napon elpusztulok – írta –, kötelességemnek tartom, hogy lehetőleg kettővel növeljem a lelőtt ellenség számát, s egyben a parancsnokságot Szemjon Golov szakaszparancsnoknak adom át. . .”

A levelet lepecsételte, letelepedett a földre, és erőlködve lehúzta csizmáját.

– Használjátok – mondotta, s átadta a géppuskásoknak a jelentést és a csizmát –, használjátok, vadonátúj csizmák.

– Sok szerencsét, parancsnok – dünnyögték vá-

laszként a géppuskások, akik ott topogtak egy helyben, és látszott, hogy nem akaródzik továbbállniok.

– Nektek is sok szerencsét – mondotta Trunov –, valahogy csak lesz, fiúk... – s odalépett az állomásbódé dombján álló géppuskához. Ott várta már Andrijuska Voszmiletov, az ócska holmik kedvelője.

Valahogy csak lesz – mondotta neki Trunov, és beirányította a géppuskát. Velem akarsz maradni, Andrej?

– Uram Jézus – válaszolt ijedten Andrijuska, hápogott, elsápadt, majd felnevetett, Uram Jézus, szentséges anya!

S a második géppuskát a repülőgépekre irányította.

A repülőgépek egyre meredekebben szálltak az állomásépület felé, buzgón zakatoltak a magasban, lejjebb ereszkedtek, nagy kört írtak le, és a nap rózsás sugarai előntötték szárnyuk csillogását.

Ezalatt mi, a negyedik század ott tanyáztunk az erdőben. Ott az erdőben vártuk Paska Trunov és Reginald Le Raw, az amerikai hadsereg őrnagya közötti egyenlőtlen harc kimenetelét. Az őrnagy és három bombavetője ügyesnek mutatkoztak ebben a harcban. Háromszáz méternyire ereszkedtek alá, és először Andrijuskát, majd meg Trunovot lőtték szitává géppuskájukból. A mieink által kilőtt hevederek semmi kárt nem okoztak az amerikaiaknak. A repülőgépek eltávoztak, anélkül, hogy észre vették volna az erdőben megbúvó századot. Úgyhogy egy félórai várakozás után kimehettünk a holt-

testekért. Andrjuska Voszmiletov testét a századunkban szolgáló két földije vitte magával, Trunovot pedig, a mi boldogult parancsnokunkat, elszállítottuk a gótikus Szokalba, és a díszhelyen, a közkertben, virágágyak között, a város középpontjában temettük el.

Aggejev diakónus két ízben is megszökött a harctérről. Ezért aztán bekerült a moszkvai megbélyegzettek ezredébe. Kamenyev Szergej Szergejevics főparancsnok Mozsajszkban szemlét tartott ennél az ezrednél, mielőtt az állásokba vezényelték volna.

– Nem kellenek ezek nekem – jelentette ki a főparancsnok –, vissza velük Moszkvába, tisztítsák ott a reterátot.

A megbélyegzettekből Moszkvában nagy nehezen összetákoltak egy menetszázadot, s többek között a diakónus is ide került. Megérkezett a lengyel harctérre, de itt mindjárt süketnek mondta magát. Barszuckij, a kötözőhely segédorvosa, egy egész hetet bajlódott vele, de konokságát nem törte meg.

– Fene a hallókájának – mondotta Barszuckij Szojcsenko egészségügyinek –, keress egy szekeret, elküldjük a diakónust Rovnóba, hadd tapogassák ott ki.

Szojcsenko elment a fogatolt vonathoz, szerzett három szekeret, az elsőnek Akinfijev volt a kocsisa.

– Iván – szólt oda neki Szojcsenko –, a siketet elviszed Rovnóba.

– Elvinni elvihetem – válaszolta Akinfijev.

– És nyugtát hozol arról, hogy átadtad.

- Világos – mondta Akinfijev –, de hát mitől dugult be a füle?

- Attól, hogy félti a bőrét – mondotta Szojcsenko, az egészségügyi. – Semmi más oka nincs. Közönséges szélhámos, nem süket az.

- Elvinni elvihetem – ismételte meg Akinfijev, és a többi szekér nyomában ő is elindult.

Három szekér sorakozott a kötözőhely előtt. Az elsőre felültették az ápolónővért, akit a hátsószékbe irányítottak, a másikba egy vesegyulladásos kozákokot fektettek, a harmadikban pedig Iván Aggejev, a diakónus foglalt helyet.

Szojcsenko dolga végeztével beszólt a segédorvosnak:

- Utazik már a mi szélhámosunk – mondotta –, fölültettem a forradalmi törvényszék szekerére, nyugta ellenében. Mindjárt indulnak.

Barszuckij kinézett az ablakon, s mikor megpillantotta a szekeret, nekivörösödve, sapka nélkül kirohant a házból.

- Jaj, hiszen te leszúrod! – kiáltotta oda Akinfijevnek –, másik szekérre kell ültetni a diakónust.

- Hova ülteted át – válaszoltak a közelben ácsorgó kozákok, és felnevettek. – Helybe viszi a mi Ivánunk, bárhová is.

Akinfijev is ott állt a lovai mellett, ostorral a kezében. Levetette sapkáját, és udvariasan köszönt:

- Jó napot, segédorvos elvtárs.

- Jó napot, barátocskám – válaszolt Barszuckij.

Hiszzen te olyan vagy, mint egy vadállat, más szekérre kell ültetni a diakónust.

– Megkövetem, de szeretném tudni – kezdte ekkor sipító hangon a kozák, és felső ajka megremegett, felcsúszott, és feltárta vakító fogait –, megkövetem, de szeretném tudni, illendő dolog-e, avagy nem illendő dolog, hogy amikor az ellenség kimondhatatlanul kínoz bennünket, hogy amikor az ellenség az utolsó szuszt is kinyomja belőlünk, hogy amikor ólomsúlyként húzza le lábunk, és kígyózva tekereg kezünkre, hogy ebben a halálos órában illendő dolog-e fülünket bedugni?

– Iván lepipálja még a komisszárokat is – kiáltott fel Korotkov, az első szekér kocsisa –, többet ér azoknál.

– Mi az hogy „többet”! – dünnyögte Barszuckij, és elfordult. – Mi mindnyájan sokat érünk. Csak-hogy mindennek megvan a maga módja.

– De hisz jól hall a mi siketünk – vágott hirtelen szavába Akinfijev, tömpe ujjai között megpörgette az ostort, és a diakónusra kacsintott. Az csak ott ült a szekéren, lelógatva hatalmas vállát, és bólogatott.

– Na, eredj isten hírével! – kiáltott fel a segédorvos elkeseredetten. – Mindenért te leszel felelős, Iván.

– Vállalom is a felelősséget – dünnyögte eltöprengve Akinfijev, s félrehajtotta fejét. Ül csak komótosabban – szólt rá a diakónusra, anélkül, hogy megfordult volna. – Még komótosabban ülj ismételte meg a kozák, és kezébe fogta a gyeplőt.

A szekerek felsorakoztak, és egyik a másik után megindult száguldva az országúton. Legelől Korot-

kov hajtott, a sort Akinfijev zárta be. Valami nótát füttyörészett, és rázta az ostort. Megtettek vagy tizenöt versztát, és estefelé az ellenség váratlan áradataiba ütköztek.

Ezen a napon, július 22-én, a lengyelek egy gyors manőverrel szétszaggatták hadseregünk utóvédét, rajtaütésszerűen bevonultak Kozin városkába, és a tizenegyedik hadosztály sok harcosát foglyul ejtették. A hatodik hadosztály századait dobták át Kozin körzetébe, hogy feltartóztassa az ellenséget. A csapatok villámszerű mozdulatai megbénították a szekerek mozgását, és a forradalmi törvényszék szekerei két napon át kóboroltak a harcok izzó peremsávján, és csak harmadik nap éjjel kerültek vissza az útra, amely a hadtáphoz vezetett. Ezen az úton találkoztam velük éjfél tájt.

Az elkeseredettségtől dermedten találkoztam velük a hotini ütközet után. A hotini ütközetben kilőttem alólam a lovamat, utána kénytelen voltam felülni egy egészségügyi kocsira, és késő estig szedtem a sebesülteket. Azután az egészségeseket letessékeltek a kocsiról, és én ottmaradtam magányosan egy düledező viskó mellett. Az éjszaka friss lovakon vágtatott felém. A fogatolt vonatok bőgése töltötte be a világmindenséget. Az üvöltéssel övezett földön kihunytak az utak. A csillagok előbújtak az éjszaka hűvös bendőjéből, és az elhagyott falvak lángra lobbantak a láthatáron. Vállamra vettem a nyergem, s megindultam a felszántott mezsgyén, s egy fordulónál megálltam, hogy elvégezzem szükségletemet. Megkönnyebbülten begombolkoztam, s ekkor

csöppeket éreztem kezemen. Meggyújtottam a lámpásom, megfordultam, s a földön egy lengyel holttestet pillantottam meg, ott fürdött a vizeletemben, a lé a szájából csorgott ki, a fogak között csöpögve, s ott ülepedett meg a puszta szemüregben. A holttest mellett egy jegyzetfüzet meg Pilsudski kiáltványának foszlányai heverték. A lengyel füzetében napi kiadásai, a krakkói drámai színház előadásainak műsora meg egy Mária Lujza nevű nő születésnapja volt feljegyezve. Pilsudski marsall hadsereg-főparancsnok kiáltványával letöröltem a bűzlő folyadékot az eddig sosem látott testvérem koponyájáról, s a nyereg súlya alatt görnyedve megindultam tovább.

Ekkor valahol a közelben feljajdult egy kerék.
– Állj! – kiáltottam – ki jár itt?

Az éjszaka friss lovakon vágtatott felém, a tűzvészek ott kacskaringóztak a láthatáron.

– A forradalmi törvényszék kocsijai – hallatszott egy hang az elfojtott sötétségből.

Előrefutottam, s egy szekérbe ütköztem.

– Kilőtték alólam a lovam – hadartam hangosan –, Lavriknak hívták a lovam.

Senki sem méltatott válaszra. Fölkapaszzkodtam a szekérre, fejem alá tettem a nyergem, elaludtam, s hajnalig szenderégtem az áporodott széna meg Iván Akinfijev, véletlen szomszédom testének melegétől babusgatva.

A kozák még később ébredt fel nálam.

– Már dereng, hála istennek – mondotta, s ládája alól előhúzta pisztolyát, és elsütötte a diakónus füle

mellett. Az ott ült egyenesen előtte, s a lovakat hajtotta. Hatalmas, kopaszodó koponyáján lebegett a gyér, deresedő haj. Akinfijev még egy lövést adott le füle mellett, aztán fegyverét a tokba dugta.

- Jó reggelt, Ványa! - szólt oda krákogva a diakónusnak, s felhúzta csizmáját. - Falunk, vagy mi?

- Hé, komám - kiáltottam rá -, mit művelsz te itt?

- Akármit művelek, mind kevés - válaszolt Akinfijev, és előhúzta az elemózsiát. - Már harmadik napja szimulál nekem.

Ekkor az első szekérről odaszólt Korotkov, akit még a harmincegyedik ezredből ismertem, s elejétől végig elmondta a diakónus történetét. Akinfijev figyelmesen hallgatta, hegyezte fülét, aztán az ülés alól előhúzott egy sült marhacombot. Kiverte a penész, és szalmaszálak tapadtak hozzá.

A diakónus átült hozzánk a bakról, s zsebkésével levágott egynéhány szeletet a penészes húsból, és szétosztotta közöttünk a falatokat. A reggeli befejeztével Akinfijev tarisznyába dugta a marhacombot, és a széna alá tette.

- Ványa - szólt oda Aggejevnek -, gyerünk, űzzük ki az ördögöt. Úgyis állunk itt egy darabig, amíg megitatják a lovakat.

Zsebéből orvosságosüveget meg fecskendőt húzott elő, és átnyújtotta a diakónusnak. Leszálltak a szekérről, s vagy húsz lépést tettek a mező felé.

- Hé, nővérke - kiáltott Korotkov az első szekérről -, fordítsd csak szemed jó messzire, nehogy megvakulj Akinfijev jókora darabjától.

Teszek rátok – dűnnyögte a nő, és elfordult.

Akinfijev feltúrta az ingét. A diakónus letérdelt előtte, és elvégezte a fecskendezést. A fecskendőt megtörölte egy ronggyal, és a fény felé fordítva megnézte. Akinfijev felhúzta a nadrágját; a pillanatot felhasználva, a diakónus háta mögé került, és újra elsütötte pisztolyát a füle mellett.

– Tiszteletünk, Ványa – mondotta begombolkozva.

A diakónus az orvosságosüveget letette a fűbe, és felállt. Gyér haja az égnek ágaskodott.

– Felettem a legfelső bíróság fog ítéletet mondani – mondotta tompán –, nem te vagy az én bírám, Iván.

– Mostanság mindenki mindenkinek a bírója vágott a szavába a második szekér kocsisa, aki egy ürge púposra hasonlított. Még a halálos ítéletet is egykettőre kimondják.

– Sokkal jobb lenne – folytatta Aggejev, és kihúzta magát –, ha megölnél, Iván.

– Ne dévajkodj, diakónus – lépett oda hozzá Korotkov, akit már régebbről ismertem. – Értsd meg végre, milyen emberrel utazol. Más az ő helyében már rég lepuffantott volna, mint egy kacsát, még csak nem is köhintett volna, ő pedig az igazságot akarja kihámozni belőled, és oktat, te kiugrott csuhás.

– Jobb lenne – ismételte meg makacsul a diakónus, és egy lépést tett előre –, ha megölnél, Iván.

– Megölnöd te saját magadat, te nyavalyás – válaszolt Akinfijev sápadozva és selypítve. – Magad

ásod meg majd a sírodat, és magad hantolod el magad.

Legyintett, leszakította gallérját, és a földre rogyott. Rájött a roham.

– Ó, én egy vérem! – kiáltott fel vadul, és arcába homokot szórt. – Ej, én keserű vérem, én szovjet hatalmam.

– Ványa – lépett oda hozzá Korotkov, és gyengéden vállára tette a kezét. – Ne vergődj, kedves barátom, ne bánkódj. Indulni kell, Ványa.

Korotkov vizet vett szájába, Akinfijevre fröcscentette, aztán odavezette a szekérhez. A diakónus ismét elfoglalta helyét a bakon, és megindultunk.

Verbáig alig két verszta maradt hátra. Aznap reggel tengersok szekér verődött össze a kis városkában. Itt volt a tizennegyedik meg a negyedik hadosztály. Felhúzott vállú, mellényes zsidók, mint a megtépázott madarak ácsorogtak házuk küszöbén. A kozákok házról házra jártak, törülközőket szedgettek össze, és zöld szilvát ettek. Alighogy megérkeztünk, Akinfijev befúrta magát a szénába, és elaludt, én levettem a takarót a szekérről, s megindultam, hogy helyet keressek magamnak az árnyékban. A mező az út mindkét oldalán tele volt emberi ürülékkel. Egy szemüveges, tiroli kalapot viselő szakállas ember, aki félrevonulva újságot olvasott, elkapta pillantásomat, és így szólt:

– Embernek neveznek bennünket, de nincs az a sakál, amelyik úgy összerondítana mindent, mint mi. A Föld is szégyelli magát.

Félrefordult, s ismét elmerült az újságolvasásba.

Ekkor balra fordultam, az erdő felé, s a diakónust pillantottam meg, aki odajött hozzám.

– Hé, földi, hová somfordálsz? – kiáltott feléje Korotkov az első szekérről.

– Szükségletemet megyek elvégezni – dünnyögte a diakónus, aztán megragadta a kezemet, és csókolgatni kezdte. – Maga rendes ember, uram – suttogta, arca fintorba torzult, remegett, és levegő után kapkodott. – Arra kérem, hogy szabad percében írjon Kaszimov városába, hadd sirasson el a feleségem.

– Süket maga, diakónus atya, vagy sem? – kiáltottam a szemébe.

– Bocsánat – mondotta –, bocsánat – és füléhez emelte kezét.

– Süket maga vagy sem, Aggajev?

– Igenis, kérem, süket vagyok – mondotta sietve. – Harmadnapja még tökéletes volt a hallásom, de Akinfijev elvtárs a lövöldözésével tönkretette a fületem. Akinfijev elvtársnak az lett volna a kötelessége, hogy elszállítson Rownóba, de úgy hiszem, aligha érek oda.

A diakónus térdre esett, és fejét előreszegezve mászni kezdett a szekerek között, kócos, pópás haja egészen elfedte, majd felállt, kikecmergett a szekerek közül, és odament Korotkovhoz. Az adott neki egy kevés dohányt, cigarettát sodortak, és rágyújtottak.

– Így valahogy jobb lesz – mondotta Korotkov, és helyet szorított neki maga mellett.

A diakónus felült melléje, és mindketten hallgattak.

Nemsokára felébredt Akinfijev. A tarisznyából kirázta a marhacombot, a penészes húsból levágott egynéhány szeletet, és szétosztotta közöttünk. A rothadó hús láttára elfogott a gyengeség meg az elkeseredés, és visszaadtam részemet a húsból.

– Viszontlátásra, fiúk – mondtam –, szerencsés utat kívánok . . .

– Viszontlátásra – válaszolt Korotkov.

Levettem a nyerget a szekérről, és megindultam, távozás közben még hallottam Iván Akinfijev véget nem érő dűnnyögését.

– Ványa – szólt oda a diakónushoz –, nagyon félrefogtál te, Ványa, neked legjobban tőlem kellett volna félned, s éppen az én szekeremre ültél. De amíg velem nem találkoztl, még ugrálhattál, most ennek vége, most majd elintézek, Ványa. Megitatom a lovakat, aztán elintézek.

EGY LÓ TÖRTÉNETÉNEK FOLYTATÁSA

Szavickij volt hadosztályparancsnokunk négy hónappal ezelőtt elvett egy fehér mént Hlebnyikovtól, az első század parancsnokától. Hlebnyikov erre ott hagyta a hadsereget, ma pedig Szavickij levelet kapott tőle.

„HLEBNIKOV SZAVICKIJNAK

Bugyonnij hadserege iránt semmilyen dühöt többé nem érezhetek, már értem a seregben eltöltött szenvedéseimet, és szívembe zárom őket, mint a legnagyobb szentségeket. A Vityebszk környéki dolgozó tömegek – ahol most a járási forradalmi bizottság elnöke vagyok – küldik magának, Szavickij elvtárs, a világhírű hősnek a proletár csatakiáltást: »Előre a világforradalomért!« – és kívánják, hogy ez a fehér mén még hosszú ideig repítse magát puha ösvényeken a mindnyájunk által hőn szeretett szabadság és a testvéri köztársaságok javára, mert ezekben különösen nyitva kell tartani a szemünk, és ügyelnünk a helyi hatóságokra meg a járásiakra adminisztratív vonalon...

SZAVICKIJ HLEBNIKOVNAK

Hűséges Hlebnyikov elvtárs! A levél, amelyet küldtél, igen üdvös a közös ügy számára, különösen a te butaságod után, amikor a saját kapzsiságod annyira elhomályosította a szemed, és kiléptél a mi kommunista bolsevik pártunk-

ból. Hlebnyikov elvtárs, a mi kommunista pártunk, a harcosok vasból kovácsolt csapata, akik elsősorban adják oda a vérüket, s amikor a vasból vér csorog, akkor, elvtársak, az nem tréfadolog, hanem győzelem, vagy halál. Ugyanezt mondbatom a közös ügyet illetően, amelynek felvirágzását nem érem meg, mivel nehéz harcok folynak, s a parancsnoki állományt kéthetenként váltogatom. Már harmincadik napja verekszem utóvédként, biztosítom a legyőzhetetlen Első Lovashadsereget, és az ellenség állandó tűzérsegi, géppuska- és légi tüze alatt állok. Elesett Tardij, elesett Luhmannnyikov, elesett Likosenko, elesett Gulejev, elesett Trunov, és a fehér mén nincs többé alattam, úgyhogy a váltakozó hadiszerencse szeszélyének megfelelően ne várd azt, hogy viszontlátod a szeretett hadosztályparancsnokot, Szavickijt, mert, hogy úgy mondjam, Hlebnyikov elvtárs, azt hiszem, a mennyei birodalomban látjuk viszont egymást, de mivel hír szerint az öregnél ott a mennyekben nem birodalom van, hanem a legközönségesebb bordélyház, s mivel tripperből elég van ezen a földön is, így hát meglehet, hogy nem látjuk viszont egymást. Ezzel búcsúzom is tőled, Hlebnyikov elvtárs.”

Galícia, 1920. augusztus

Seveljov ezredparancsnok haldoklik egy sebesültszállító kocsin. Egy asszony ül a lábánál. Az ágyúzás visszfényétől átítatott éjszaka elterpeszkedik a haldokló felett. A hadosztályparancsnok kocsisa, Ljovka, egy csajkában ételt melegít. Ljovka hosszú fürtjei a tábortűz felett lebegnek, a béklyóba kötött lovak füvet ropogtatnak a bokrok között.

Ljovka egy letört faággal kavarta az ételt a csajkában, és odaszól a sebesültszállító kocsin elnyújtózó Seveljovhoz:

– Tudod, kedves elvtársam, Tyumrek városában dolgoztam versenylovakkal, no meg könnyűsúlyú atléta is voltam. Persze az ilyen kisváros merő unalom a nőknek, és ahogy a hölgyecskék megláttak, szinte törték magukat utánam. Lev Gavrilics, fogadja el meghívásom egy jó vacsorára, ne sajnálja a soha vissza nem térő, elveszett időt. El is mentem az egyikkel egy vendéglőbe, rendeltünk két adag borjúsültet, rendeltünk egy palack vodkát, ott üldögéltünk kettesben, csendben, és iszogattunk. Egyszer csak látom, odasomfordál hozzám egy bizonyos jól öltözött úriember, de észrevettem azt is, hogy túlságosan beképzelt lehet, no meg jócskán be is volt csípve.

„Bocsánatot kérek – szól hozzám –, milyen nemzetiségű ön többek között?”

„Mi az oka annak – kérdezem –, hogy ön itt, uram, a nemzetiségem miatt faggat, különösen most, amikor hölgy társaságában vagyok?”

... Ő pedig:

„Milyen atléta ön – folytatja. – Francia birkózásban az ilyenekből egykettőre palacsintát csinálnak. Azt mondja meg, milyen nemzetiségű...”

... De még mindig nyugodtan ülök.

„Nem tudom a becses nevét – mondom neki –, de szeretném tudni, miért provokál ilyen kalamajkát, mert itt valakinek el kell pusztulnia, más szóval, ki kell adni az utolsó leheletét.” – Az utolsó leheletét... – ismétli meg Ljovka ujjongva, és az éjszaka dicsfényétől körülvelt ég felé emeli kezét. A tiszta szél, a fáradhatatlan éjszakai szellő dalolva, zengve ömlik, és meglebegteti a lelket. Csillagok izzanak a homályban, mint a jegygyűrűk, Ljovkára hullanak, összekeverednek hajában, és kihunynak bozontos üstökében.

– Lev – suttogta hirtelen Seveljov szederjes ajakkal –, gyere ide. Ami aranyam van, Szaskáé – mondja a sebesült –, a gyűrű, a lószerszám, mind az övé. Éltünk együtt, ahogy tudtunk... megjutalmazom érte. A ruha, a fehérnemű meg az önzetlen hősiességért kapott érdemrend az anyámé, a Tyereken. Küldd el levél kíséretében, a levélben meg írd meg: „A parancsnok üdvözl, és ne sírj, a ház a tied, öreganyó, élj soká benne. Ha valaki bánt, szaladj Bugyonnijhoz: én vagyok Seveljov anyja...” Ab-

ramka lovamat az ezredre hagyom, a lovamat a lelkem üdvösségéért áldozom fel.

– Megértettem a lovat illetően – motyogja Ljovka, és int a kezével. – Szasa – kiált az asszonyra –, hallottad, mit mond? Itt előtte fogadd meg, odaadod-e az öregasszonynak az övét, avagy nem adod?

A kacifántos anyátokat – válaszol Szaska, s a világtalanok egyenes tartásával elindul a bokrok felé.

– Odaadod az árva jussát? – szalad utána Ljovka, és torkon ragadja. Itt előre fogadd meg!

– Odaadom. Eressz!

Az ígéret kicsikarása után Ljovka levette a tűzről a csajkát, s a haldokló merevedő szájába kezdte öntögetni a főztjét. A leves végigcsorgott Seveljovon. A kanál megcsörrent halott, csillogó fogán, s a golyók egyre bánatosabban, egyre erősebben füttyörésztek az éjszaka feneketlen sűrűségében.

– Puskából lőnek a disznók – mondotta Ljovka.

– Eh, a szolgállelkű urak – válaszolta Seveljov – géppuskával vágnak a húsunkba a jobbszárnyon.

S szemét behunyva, ünnepélyesen, mint egy kiterített halott, hosszú, viaszszerű fülét hegyezve figyelte Seveljov az ütközet zaját. Mellette Ljovka rágta a húst.

A hold vonakodva kúszott elő a fellegek mögül, és megállt Szaska térde felett.

Melegesztek – dűnnyögte Seveljov –, ő pedig a tizennegyedik hadosztályt szétkergette...

A ködös hold úgy kószált az égen, mint valami

koldusasszony. Távoli ágyútűz szállt a légben, az árvalányhaj zizegett a megbolygatott földön, s a fűbe augusztusi csillagok hulltak.

Szaska hozzáfogott, hogy kicserélje a sebesült kötését, magasra emelte a lámpást az elgennyesedett seb fölé.

– Holnapra elmész – mondotta Szaska, s letörölte Seveljovról a hideg verejtéket. – Holnapra elmész, a halál itt ül a beleidben.

Ebben a szempillantásban sokhangú, erős csapás zúdult a földre. Az ellenség egyesült parancsnoksága által bevetett négy friss dandár Buszkra irányította az első lövedékeket, és elvágván a közlekedésünket, tűzbe borította a bugi vízvázasztót. Engedelmes tűzoszlopok csaptak fel a szemhatáron, az ágyúzás nehéz madarai repdestek ki a tűzből. Buszk lángban állt, Ljovka, a hatodik hadosztályparancsnok imbolygó fogatán nekiiramodott az erdőbe. Erősen húzta a piros gyeplőt, s a fényezett kocsikerekek oda-odaütődtek a fatönkökhöz. Seveljov kocsija mögötte száguldott, a gondos Szaska hajtotta a hámban ficánkoló lovakat.

Így érkeztek meg az erdő szélére, ahol a kötőzőhely ütött tanyát. Ljovka kifogta a lovakat, elment a kötőzőhely parancsnokához pokrócokért. Bement a szekerekkel teli erdőbe. A szekerek alatt az egészségügyiek feküdtek, a hajnal bátortalanul lebegett a katonabundák felett. Az alvók csizmái ott heverték szanaszét dobálva, a szemgolyók az ég felé fordulva, s a fekete szájúregek elferdülve.

A parancsnoknál akadt pokróc; Ljovka vissza-

ment Seveljovhoz, homlokon csókolta, és betakarta tetőtől talpig. Ekkor Szaska lépett oda a kocsihoz. Megkötötte fejkendőjét az álla alatt, s ruhájáról le rázta a szalmát.

– Pavlik – szólalt meg. – Jézus Krisztusom oldalt rádült a halottra, és eltakarta mérhetetlen nagy testével.

– Kesereghet – mondta ekkor Ljovka. – Nem panaszkodhat, jól élt vele. Most aztán újra gondjába veheti az egész századot. Nem lesz édes az élete.

S továbbhajtott Buszk felé, ahol a hatodik lovas-hadosztály törzse állomásozott.

Ott a várostól tíz versztányira folytak a harcok Szavinkov kozákjaival. Az árulók Jakovlev kozák-százados parancsnoksága alatt harcoltak, aki eladta magát a lengyeleknek. Bátran küzdöttek. A hadosztályparancsnok már második napja ott volt a seregben, s Ljovka nem találta meg a törzsnél, visszatért hát a faluba, megtisztította a lovakat, lemosta a kocsikerekeket, és lefeküdt aludni a pajtába. A pajta tele volt friss szénával, amely úgy felbízsergeti az embert, akár az illatszer. Ljovka kialudta magát, s leült ebédelni. A gazdasszony aludttejjele leöntött főtt krumplit tett eléje. Szaska még ott ült az asztalnál, amikor az utcán felharsant a kürtök gyászszírma és sok-sok pata topogása. A század a kürtösössel meg a lobogókkal ott vonult a galíciai tekervényes utcán. Seveljov ágyútalpra helyezett testét zászlók borították. A koporsó mögött Szaska lovagolt Seveljov ménjén, a hátsó sorokból kozák dalok szivárogtak elő.

A század végighaladt a főutcán, és lekanyarodott a folyó felé. Ekkor Ljovka mezítláb, hajadonfőtt a távolodó csapat után szaladt, s megragadta a századparancsnok lovának kantárszárát.

A hadosztályparancsnok meg a törzs ott állt az útkereszteződésnél, hogy megadja a halott parancsnoknak az utolsó tisztességet, de egyikük sem halotta, mit mondott Ljovka a századparancsnoknak.

... A fehérműt... – hozta felénk a szél a szófoszlányokat. – A Tyerekre, anyjának... – hallottuk Ljovka összefüggéstelen kiabálását. A századparancsnok végig se hallgatta, kiszabadította a kantárszárát, és kezével Szaskára mutatott. Az asszony bólogatott, és továbbment. Ekkor Ljovka felugrott a lány nyergébe, megragadta a haját, hátrarántotta fejét, és öklével arcába vágott. Szaska szoknyájával letörölte a vért, és továbblovagolt. Ljovka leugrott a nyergéből, hátravetette fürtjeit, derekán meghúzta a piros övet. A harsogó kürtösök továbbvezették a századot a Bug csillogó vonala felé.

Ljovka hamarosan ott termett közöttünk, és ragyogó szemmel felkiáltott:

– Tisztára szétvertem a pofáját... Azt mondta, elküldöm az anyjának, ahogy illik. Az emléket, azt mondja, magam is őrzöm. Ha pedig őrzöd, akkor ne felejtse el, te gonosz csont. Ha pedig elfelejtenéd, újra eszedbe juttatjuk. Ha pedig másodszor is elfelejtenéd, másodszor is eszedbe juttatjuk.

Galícia, 1920. augusztus

A hadosztályparancsnok meg a hadosztálytörzs ott feküdt három versztányira Zamosztyétól a letarolt mezőn. A sereg éjszakai támadásra készült a város ellen. A hadseregparancs megkövetelte, hogy az éjszakát már Zamosztyében töltsük, és a hadosztályparancsnok várta a győzelmi jelentést.

Esett az eső. Az elöntött földön szél és sötétség szálldogált. A csillagokat kioltotta a felduzzadt fellegek tintája. Az elcsigázott lovak sóhajtozva váltogatták a lábukat a sötétségben. Nem volt mivel etetni őket. A lovamat a bokámhoz kötöttem, betekertem magam az esőköpenyembe, és lefeküdtem egy vízzel teli gödörbe. A szétázott föld a sírhantok megnyugtató ölelését tárta felém. A ló megfeszítette a kötőféket, és lábamnál fogva tovavonszolt. Valahol egy maroknyi füvet talált, azt kezdte csipegetni. Ekkor elaludtam, s álmomban egy szénával teli fészert láttam. A fészert felett, aranyos porban bűgött a cséplés zaja. Búzakévék repdestek az ég felé, a júliusi nap estébe hajolt, az alkonyat serpenyője a falu fölé borult.

Beolvadtam néma nyoszolyámba, s a tarkóm alatt levő széna simogatása szinte eszem vette. A fészert ajtaja csikorogva kicsapódott. Báli ruhás nő közeledett felém. Ingválla fekete csipkéi közül kivette

mellét, s óvatosan, mint egy dajka az ételt; felém tolt. Mellét a mellemre fektette. Kínzó melegség remegtette meg lényem, és az eleven, mozgékony verejtékcseppek bugyborékolva forrtak mellbimbóink között.

„Margo – fojtogatta a kiáltás a torkom. – A föld kínjainak kötelén úgy húz maga után, mint egy megmakacsodott ebet, de mégis megláttam magát, Margo...”

Ezt akartam kiabálni, de váratlan dermedt hidegség bénította meg az állkapcsomat.

A nő ekkor elhúzódott tőlem, és térdre rogyott. „Jézusom – mondotta –, vedd magadhoz elhunyt szolgád lelkét...”

Egy-egy kopott ötkopejkást tett a szemhéjamra, és illatos szénával tömte be szám üregét. Bilincsbe vert állkapcsom körül hasztalan ficánkolt a jajkiáltás, a kihunyó szemgolyók lassan megfordultak a rézpénz alatt, képtelen voltam kinyújtani a kezem, és... felébredtem.

Lengő szakállú paraszt feküdt előttem. Kezében puskát tartott. A lovam gerince fekete rúdként hasított az égbe. A kötőfék szoros hurokként feszült felfelé ágaskodó lábamra.

Elaludtál, földi – szólt a paraszt, és éjszakai, álmatlan szemében mosoly csillant –, a lovad vagy egy fél versztát vonszolt...

Szétbogoztam a kötőféket, és felálltam. A csalán sebzette arcomból ömlött a vér.

Alig két lépésnyire tőlünk feküdt az első vonalbeli csatárlánc. Jól kivehetően láttam Zamosztye ké-

ményeit, a szűk gettójában lopakodó tüzeket meg az összetört lámpású tűzoltó tornyot. A nyirkos hajnal úgy ömlött felénk, mint a kloroform-hullámok. Zöld rakéták kacskaringóztak a lengyel tábor felett, megremegtek a levegőben, széthulltak, mint holdfényben a rózsák, és kihunytak.

A csendben távoli jajveszékelés zaja ütötte meg fülem. A titkos gyilkosság füstje kóborgott körülünk.

– Öldösnek valakit – mondtam. – Kit ölnek?

– A lengyel nyugtalankodik – válaszolt a paraszt, a lengyel öli a zsidókat.

A paraszt a puskát jobbjaából a baljába vette át. Szakálla oldalra ferdült, szeretettel nézett rám, és így szólt:

– Hosszúak itt az éjszakák a csatárláncban. Se vége, se hossza az ilyen éjszakáknak. Ha pedig az embernek kedve kerekedik szót váltania egy másik emberrel, hát honnan vegye ezt a másik embert?

A paraszt tukmálva nógatott, hogy gyűjtsak rá a cigarettája tüzésél.

– Mindennek a zsidó az oka: a mi bajunknak meg a tiéteknek. A háború után alig marad belőlük. Hány zsidó van a világon?

– Lehet vagy tízmillió – válaszoltam, és felszer számoztam a lovam.

– Marad majd kétszázezer belőlük – kiáltott fel a paraszt, megragadta a karom, attól félt, hogy elmegyek. De már fenn voltam a nyeregben, és megindultam arrafelé, ahol a törzs volt.

A hadosztályparancsnok éppen indulni készült.

A küldöncök ott álltak előtte vigyázzban, és lábon aludtak. A gyalogosított századok ott kúsztak a nyirkos göröngyökön.

– Szorít a kapca – suttogta a hadosztályparancsnok, és ellovagolt.

Nyomába eredtünk a Szitanyec felé vezető úton.

Újból megeredt az eső. Döglött egerek úszkáltak az úton. Az ősz lesből rontott a szívünkre, s a fák, ezek a két lábra állított pucér hullák, ott bólogattak az útkereszteződéseknél.

Reggelre érkeztünk Szitanyecbe. Volkovval, a törzs szállásmesterével voltam együtt. Talált is ketőnk számára egy szabad házat a falu végén.

– Bort – szóltam oda a gazdasszonynak. – Bort, húst és kenyeret.

Az öregasszony ott ült a padlón, és kezéből etette az ágy alá eldugott borját.

– Semmi sincs – válaszolta egykedvűen. – Már az idejére sem emlékszem, mikor volt.

Az asztalhoz ültem, lecsatoltam a pisztolyom, és elaludtam. Egy negyedóra múlva kinyitottam a szemem, és megpillantottam Volkovot, aki ott görnyedt az ablakpárkány felett. Levelet írt a menyasszonyának.

„Mélyen tisztelt Valja – írta –, emlékszik-e még rám?”

Elolvastam az első sort, a zsebemből gyufát húztam elő, s a padló közepén meggyújtottam egy nyaláb szalmát. A felszabadult lángok vakítóan nyaldostak felém. Az öregasszony ráfeküdt a tűzre, és úgy oltotta el.

– Mit művelsz, pan? – kiáltott fel az öregasszony, s rémülten visszahőkölt.

Volkov megfordult, kifejezéstelen, üres szemét az öregasszonyra emelte, majd folytatta az írást.

– Rád gyújtom a házat, te vénség – dünnyögtem bóbiskolva –, ideégsz te is meg a rücskös borjad.

– Hát még mit nem! – kiáltott fel a gazdasszony magas hangon, kiszaladt a pitvarba, s egy korsó tejjel meg kenyérrel tért vissza.

Még a felét se ettük meg, amikor kívülről lövések zaja koppant, egyre sűrűbben. A lövések sokáig kopogtak, s már kezdtük megelégni a dolgot. Ki-ittuk a tejet, Volkov meg kiment az udvarra, hogy szétnézzon, mi történt.

– Felnyergeltem a lovad – szólt be hozzám az ablakon –, az enyémet úgy átlyukasztgatták, hogy jobban se kell. A lengyelek innen száz méternyire állították fel a géppuskájukat.

S kettőnknek egy lovunk maradt. Alig-alig vitt ki bennünket Szitanyecből. Én ültem a nyeregben, Volkov meg mögém telepedett.

A fogatolt vonatok vijjogva menekültek, elsülyyedtek a sárban. A reggel úgy csöpögött ránk, mint a kloroform a műtőasztalra.

– Te nősz vagy, Ljutov? – kérdezte váratlanul Volkov a hátam mögül.

– Elhagyott a feleségem – válaszoltam, s egynéhány pillanatra elbóbiskoltam. Azt álmodtam, hogy ágyban alszom.

Néma hallgatás.

A lovunk botladozik.

– Ez a kanca megtesz még két versztát, utána meg osszerogyík – mondotta Volkov a hátam mög-
gul.

Néma hallgatás.

– A hadjáratot elvesztettük – dunnyogte Volkov,
és felhorkant.

– Igen – mondtam én.

Szokol, 1920. szeptember

„Burgyenko nyomozó elvtárs. Kérdésére válaszolva kozlom, hogy párttagsági konyvem száma huszonnégy két nulla, a krasznodari pártbizottság adta ki Nyikita Balmasov névre. 1914-ig életem folyását, hogy úgy mondjam, háziasnak nevezhetem, a szüleimnél szántóvető munkával foglalkoztam, aztán a szántásvetéstől beléptem az imperialisták soraiba, hogy megvédjem Poincaré polgártársat meg a német forradalom hóhérát, Ebert-Noskét, akik feltehetően aludtak, és azt álmodták, hogyan adhatnak segítséget Kubán vidéki falumnak, Iván Szvjatoznak, s így tekergett ez a kotél mindaddig, amíg Lenin elvtárs jó útra nem terelte megvadult szuronyomat, és nem mutatta meg a sokkal megfelelőbb bendőt, és ki nem jelolt egy újabb pocakot. Ettől az időtől kezdve viselem a kinyílt szemű szuronyom hegyén a huszonnégy kettő nullás számot, és eléggé szégyellem, és egy kissé nevetségesnek is találok, hogy magától, Burgyenko nyomozó elvtárs, ezt a hihetetlen badarságot hallom az N.-i kórházzal kapcsolatban. Ebben a kórházban én nem lovoldoztem, senkit nem támadtam meg, erről szó sem lehetett. Hárman, sebesultek: Golovicin harcos, Kusztoz harcos meg én, ott fekudtunk lázzal a csontunkban, dehogy támadtunk valakire, csak sírtunk, ahogv

ott álltunk kórházi köpenyben a téren, a zsidó nemzetiségű civil lakosság között. Ami pedig annak a három ablaküvegnek a betörését illeti, amelyeket tisztí pisztolyból rongáltunk meg, tiszta szívemből mondhatom, hogy ezek az ablaküvegek nem feleltek meg a rendeltetésüknek, ott a raktárban ezekre nem volt semmi szükség. S amikor Javejn doktor látta a mi elkeseredett lövöldözésünket, csak nevetett, ott állt a kórház ablakában, és sértően mosolygott, amit igazolhatnak a Kozin városbeli fent említett civil zsidók. Javejn doktorral kapcsolatban még a következő adatokat szolgáltatathatom, nyomozó elvtárs, mégpedig, hogy akkor, amikor mi hárman sebesültek, nevezetesen: Golovicin harcos, Kuszto harcos meg én, először kerültünk a kórházba kezelésre, már az első szavában gúnyolódva kijelentette, még hozzá elég durván: ti pedig, katonák, most egyenként megfürödtök, a fegyvert és ruhátokat azonnal leadjátok, félek, hogy fertőzést hoztok be vele, úgyhogy azonnal elküldjük őket a raktárba. S Kuszto harcos látván, hogy előtte nem ember, hanem egy vadállat áll, előrelépett átlőtt lábával, és kijelentette, hogy milyen fertőzés lehet az ő éles kubáni kardjában a forradalom ellenségeire veszélyes fertőzésen kívül, no meg a raktárral kapcsolatban azt is meg akarta tudni, hogy valóban kommunista őt vigyáz-e a holmikra, vagy ellenkezőleg, valaki a pártonkívüliek tömegéből. S ekkor, úgy látszik, Javejn doktor észrevette, hogy mi is jól meg tudjuk különböztetni az árulást. Egyetlen szó nélkül hátat fordított nekünk, és sok értelmű mo-

solygástól kísérve bekuldtott a kórterembe, ahová sebesult lábunkon bicegve, elnyomorodott karunkat lóbálva és egymást támogatva be is mentünk, mivelhogy mindhárman földiek vagyunk, Iván Szvjatoj falubéliek, nevezetesen: Golovicin elvtárs, Kusztoy elvtárs meg én egysorsú földiek vagyunk, s amelyeknek a lába nyomorék, azt a barátja a kezénél vezeti, akinek pedig a karja hiányzik, az a barátja vállára támaszkodik. A parancs értelmében bevonultunk a kórterembe, ahol azt vártuk, hogy majd kultúrmunkát meg az úgy iránti odaadást találunk, de érdekes ám, ha megtudják, mit is pillantottunk meg ebbe a kórterembe lépve. Voroskatonákat láttunk, gyalogos bakákat egytől egyig, akik ott ultek a megvetett ágyakon, malmoztak, s korulottuk magas, kifent ápolónővérek álldogáltak az ablakoknál, s kifelé kacsingattak. Ahogy ezt megpillantottuk, megálltunk, mint akinek foldbe gyokerezett a lába.

– Mi az, fiúk, már eleget harcoltatok? – kiáltottam a sebesultek felé.

Már eleget válaszoltak a sebesultek, és tovább tologatták a kenyérbélből készult figurákat.

– Kora! – mondom a sebesulteknek –, kora! még abbahagyni a harcot, gyalogosok, amikor az ellenség itt lépdél puha mancsain, alig tízenot versztányira a várostól, s amikor a *Voros lovas* ujságban olvashatunk a borzasztó nemzetközi helyzetről, és amikor a láthatár tele van fellegekkel. – De a szavaim úgy peregtek le erről a hősiess gyalogságról, akár a kecskebogyó az ezred dobjáról, és beszélgetés helyett az történt, hogy az ápolónővérek odavezettek

az ágyainkhoz, s újra rágták a fülünket, hogy adjuk le a fegyvert, mintha minket már legyőztek volna. Ezzel annyira felpaprikázták Kusztovt, hogy ki sem mondhatom, úgyhogy a bal vállán levő sebet kezdte feltépni, a harcos és proletár szíve fölötti sebet. Ennek az erőlködésnek a láttán az ápolónők elhallgattak, csakhogy éppen a legrosszabbkor hallgattak el, mert a párton kívüli tömegek újra sanyargatni kezdtek bennünket, és ránk csődítettek egy csomó önkéntest, akik rólunk, akiknek már jóformán leragadt az álomtól a szemünk, kezdték leráncigálni a ruhát, meg arra akartak kényszeríteni, hogy vállaljunk női ruhában szerepet valamilyen kulturmunkában, ami viszont nem illik.

Irgalmatlan nővérek... A ruhák miatt nemegyszer támadtak ránk álomporral, úgyhogy felváltva pihentünk, egyik szemünk mindig nyitva, még az árnyékszékre is teljes díszben, pisztollyal mentünk a kisdolgunkra. Így szenvedtünk már egy hete, amikor egy szép napon kezdtünk félrebeszélni, furcsa látomások környékeztek, s végül is azon a vádirat szerinti augusztus negyediki reggelen felébredvén, észrevettük magunkon a változást, ott feküdtünk a kórteremben, számozott köpenyben, mint a fegyencek, ruha és fegyver nélkül, még a kubáni gyenge, öreg édesanyánk szötte ing se volt rajtunk... Slátjuk, ragyogóan süt a nap, a lövészárkokbeli bakák pedig, akik kozott ott szenvedett három vörös lovas, röhögnek rajtunk, s velük együtt az irgalmatlan nővérek, akik előtte való nap álomport hintettek a poharunkba, most pedig ringó, kemény

mellel egy tálcán kakaót hoznak s annyi tejet benne, hogy belefulladás az ember! Ettől a vidám körforgástól a bakák hangosan kopognak a mankójukkal, de szörnyű hangosan, és csipdesik az oldalunkat, mintha utcai lányok lennénk, mondván: már Bugyonnij Első Lovashadserege is eleget harcolt. De hát nem. A keservét nektek, elvtársak, akik már degeszre ettétek magatokat, és egész éjjel úgy kopogtok a sakktáblán, mintha géppuskával kopognátok: nem, nem harcolt még eleget. Aztán kikéredzkedtünk, mintha a szükségletünkre kellene, és lementünk mindhárman az udvarba, aztán az udvarról lázasan, kék fekélyekkel borítva, elmentünk Bojderman polgártárshoz, a forradalmi bizottság elnökéhez, aki nélkül, Burgyenko nyomozó elvtárs, ez a félreértés a lövöldözéssel esetleg tán meg se történt volna, vagyis enélkül a forradalmi bizottság elnöke nélkül, aki miatt mi teljesen elvesztünk, bár nem adhatunk megfelelő anyagot Bojderman polgártársra vonatkozóan, de alighogy beléptünk a forradalmi bizottság elnökéhez, figyelmünket megragadta egy korosabb zsidó nemzetiségű polgártárs, aki ott ült bundában az asztal mellett, az asztal telezsúfolva papírokkal, hogy szinte rossz volt nézni. Bojderman polgártárs szeme ide-oda forog, látszik, mit sem hámoz ki ezekből a papírokból, kínszenvedés számára az a sok papír, amikben ismeretlen, de érdemes harcosok fenyegetően követelnek Bojderman polgártárstól élelmiszert, egy másikban a helyi dolgozók felhívják figyelmét a közeli falvak-

ban garázdálkodó ellenforradalomra, ott meg a központból egyszerű munkatársak jelennek meg, akik házasságot akarnak kötni a forradalmi bizottság előtt a lehető leggyorsabban és minden huzavona nélkül... Így hát magas hangon mi is előadtuk a kórházban történt árulást, de Bojderman polgártárs csak ránk meresztette szemét, aztán újból ideoda forgatta őket, aztán vállunkat simogatta, ami teljesen méltatlan a forradalmi hatósághoz, és nem is adott semmilyen írást, de a végén kijelentette: harcos elvtársak, ha egy kis szánalmat éreznek a szovjet hatalom iránt, akkor azonnal elhagyják ezt a helyiséget, amivel persze nem érthettünk egyet, mármint a helyiség elhagyásával, hanem követeltük, hogy adja ki a személyi igazolványt a teljes létszámnak, s mivel ilyet nem kaptunk, elvesztettük az eszméletünket. És így eszméletlenül mentünk ki a térre, a kórház elé, ahol lefegyvereztük az egy fő létszámú lovas rendőrséget, és könnyes szemmel rongáltunk meg három nyomorúságos ablakot a már fent nevezett raktárban. Javejn doktor e megengedhetetlen tévnyél különböző pofákat vágott, mégpedig abban a pillanatban, amikor Kusztov elvtárs négy nap múlva kiszenvedett a sebesüléseibe!

Kusztov elvtársat rövid, ragyogó élete folyamán végtelenül nyugtalanította az árulás, amely itt pislákol felénk az ablakból, gúnyolódik a durva proletárok felett, a proletariátus jómagá is tudja, hogy durva, fáj is nekünk, elvtárs, háborog tőle a lelkünk, és tűzzel rázza a test börtönét...

Burgyenko nyomozó elvtárs, mondom magának, az árulás rohog rajtunk az ablakból, az árulás itt jár mezítláb a házunkban, az árulás a vállára vetette a csizmat, nehogy megcsikorduljon a padló a kirabolandó házban.”

A hatodik hadosztály ott szorongott az erdőben, Csesznyiki falu közelében, s várta a jeladást a támadásra. Pavlicsenko, a hatodik hadosztály parancsnoka, be akarta várni a kettes dandárt, és nem adott jelt.

Ekkor Vorosilov lovagolt oda a hadosztályparancsnokhoz. Lova fejével mellbe lökte Pavlicsenkót, és így szólt:

- Húzzuk-halogatjuk, parancsnok, halogatjuk.
- A kettes dandár, parancsa szerint, már vágatva közeledik az ütközet színhelyére – felelte tompán Pavlicsenko.

- Halogatjuk, parancsnok, halogatjuk – ismételte Vorosilov, s rántott egyet a derékszíján.

Pavlicsenko egy lépést hátrált.

- A becsületemre hivatkozva – kiáltott fel nyirkos ujjait tördelve –, a becsületemre hivatkozva ne siettesen engem, Vorosilov elvtárs.

- Ne siettessem – suttogta Klim Vorosilov, a Forradalmi Katonatanács tagja, és lehunyta szemét. Ott ült a lován csukott szemmel, némán, csak ajka mozgott. Egy bocskoros kozák értetlenül bámult rá. A lovas századok zajongva, szélvészfényként, ágakat törve vágattak keresztül az erdőn. Vorosilov loma sörényét vakargatta pisztolyával.

– Hadseregparancsnok – kiáltott Bugyonnij felé fordulva –, mondj egypár útra való szót a katonának. A lengyel ott áll a dombon kikenve-kifenve, és csak röhög rajtunk.

Valóban, távcsővel jól lehetett a lengyeleket látni. A hadseregtörzs lóra kapott, s a kozákok köréje sereglettek.

Iván Akinfijev, a Forradalmi Törvényszék volt kocsisa lovagolt el mellettem, és megérintett a kenyellel.

– Iván, te itt vagy a sorban? – szóltam rá. – Hiszen hiányzik a bordád.

– Teszek arra a bordára... – felelte Akinfijev, féloldalt ülve a lovon. – Hallgassuk meg inkább, mit mond.

Előrelovagolt, egész odafurakodott szembe Bugyonnijjal. Bugyonnij megrázkódott, és halkán elkezdte:

– Fiúk – mondta –, komisz helyzetben vagyunk, annál vidámabban kell nekivágni, fiúk...

– Előre, Varsóig! – kiáltott fel közben a bocskoros kozák, szeme kidülledt, kardjával a levegőbe hasított.

– Előre, Varsóig! – kiáltotta Vorosilov, lovával felágaskodott, és szinte repült a csapatok sűrűjébe.

– Harcosok, parancsnokok! – szólalt meg szenvedéllyel. – Moszkvában, az ősi fővárosban egy eddig soha nem ismert hatalom küzd. A világ első munkás-paraszt kormánya adja ki nektek parancsba, harcosok és parancsnokok, támadjátok meg az ellenséget, és arassatok győzelmet!

– Kardot ki! – hallatszott a hadseregparancsnok mögül Pavlicsenko távoli, vontatott hangja, és előrebígyesztett bíborvorös, habzó ajka felvillant az első sorban. A hadosztályparancsnok kozák munderja felhasadt a hátán, húsos, csúf arca eltorzult. Páratlan értékű kardjával tisztelgett Vorosilov előtt.

– Forradalmi esküvel fogadott kötelességemhez híven – kezdte a hadosztályparancsnok rekedtes hangon, és körülnézett – jelentem az Első Lovas-hadsereg Forradalmi Katonatanácsának, a legyőzhetetlen kettes lovasdandár már vágtatva közeledik az ütközet helyére.

– Tedd, amit jónak látsz – válaszolt Vorosilov, és legyintett. Megrántotta a kantárszárat, Bugyonnij mellé ugratott. Hosszú, vörös szőrű kancákon ügettek egymás mellett, s egyforma zubbony és fényesre dörzsölt ezüstsujtásos nadrág feszült rajtuk. A harcosok sora kígyózva vonult mögöttük, a sapadt acél meg-megcsillant az őszi nap vérsavó színű fényében. De a kozákok harci rivalgása nem volt egyöntetű. A támadás idejét várva bementem az erdő mélyébe, ahol a hadtáp állomásozott.

Egy seblázban félrebeszélő vöröskatona volt csak ott, meg a szemfüles fiatal kozáklegény, Sztyopka Dupliscsev. Uragant, a hadosztályparancsnok telivér csődörét, a sok díjat nyert rosztovi versenyparipa, Ljuljusa leszármazottját csutakolta. A sebesült hadarva emlegette Suja városát, valamilyen üszőt meg a lentilolást, Dupliscsev túlharsogva szájalmas motyogását, teli torokkal énekelte a csicskás és a

kövér tábornokné pajzán históriáját, dala egyre hangosabban szólt, nagyokat lendített a lókaparóval, és simogatta a lovat. Szaska, a dagadt Szaska, a lovas századok kedvenc ápolónője szakította félbe. Odalovagolt a legényhez, és kiugrott a nyeregből.

– Nos, nyélbe ütjük? – kezdte Szaska.

– Lódulj innét – morgott Dupliscsev, hátat fordított a lánynak, és elkezdte befonni a szalagokat Uragan sörényébe.

– Szavad ura vagy, Sztyopka, vagy amolyan rongyember? – szólt oda neki Szaska.

– Lódulj innét – válaszolt Sztyopka –, a szavam ura vagyok.

De csak tovább fonta a szalagokat a ló sörényébe, majd elkeseredetten kiabálva fordult felém:

– Látja, Kirill Vasziljics, hogy becsmérel ez engem, el sem mondhatom, mit szenvedek miatta egy álló hónapja, akárhova bújok, ott terem, akármerre ugrom, utamat állja: hágassam meg a kancáját, hágassam meg a csikómmal. A hadosztályparancsnok pedig minden áldott nap a lelkemre köti: „Sztyopka – mondja –, egy ilyen ménért jócskán járnak majd a nyakadra, de nehogy megugrasd, hisz a csikó alig négyéves.”

– Titeket már tizenöt éves korotokban megugratnak – mormolta Szaska, és elfordult. – Tizenöt éves korotokban, és kutya bajotok tőle, legfeljebb a porontyokat szaporítjátok.

Odalépett a kancájához, megigazította a nyereghevedert, és menni készült.

Cipőjén pengett a sarkantyú, áttört harisnyájához sár és széna tapadt, szörnyű nagy mellét szinte átvethette volna a vállán.

– Pedig hoztam egy rubelt is – mondta mintegy magában beszélve, s sarkantyús cipőjét a kengyelbe dugta. – Elhoztam, és most vihetem vissza.

A lány előhúzott két darab vadonatúj félrubelest, megtáncoltatta a tenyerén, és visszadugta a keblébe.

– Talán mégis nyélbe üssük? – szólalt meg erre Dupliscsev, szeme szinte odatapadt az ezüstpénzhez, és már vezette is a csikót.

Szaska egy lejtős helyet választott ki a tisztáson, és odaállította a kancát.

– Úgy látszik, a csikódon kívül más se érdekel a világon – szólt oda Sztjopkának, és előkészítette Uragant az ugratásra. – A kancám éppen felgerjedt, már két éve nem hágattam, na, gondolom, szerzek neki egy telivért.

Szaska hamarosan elintézte a dolgot a csikóval, s aztán odábbvezette a lovát.

– Na kislány, megvan már a töltelék – suttogetta, s megcsókolta kancája tarka, nyirkos, nyáltól csorgó ajkát, arcát a ló pofájához dörzsölte, majd figyelni kezdett az erdőből jövő topogó zajra.

Száguld már a kettes dandár – szólt komoran Szaska, és felém fordult. – Indulni kell, Ljutics.

Száguld vagy sem – kiáltott Dupliscsev szinte fulladozva –, ide a pénzt a csikóért.

– Jó helye van annak nálam is – dünnyögte Szaska, és nyeregbe pattant.

Utánaugrattam, s vágtaiba fogtunk. Mögöttünk

felharsant Dupliscsev üvöltése, majd egy lövés tompa csattanása.

– Jó lesz vigyázni! – kiáltott utánunk a kozáklégény, és inaszakadtából futásnak eredt az erdőben.

A szél mint esztét vesztett nyúl ugrándozott a lombok között, a kettes dandár repült a galíciai tölgyerdőben, az ágyúzás zavartalan moraja úgy szállt a föld felé, mint valami békés viskó fölé, s a hadosztályparancsnok jeladására támadásba lendültünk a feledhetetlen csesznyiki ütközetbe.

Akinfijevvel történt végleges szakításom története a következő.

Harmincegyedikén folyt le a csesznyiki ütközet. A századok ott sorakoztak az erdőben, nem messze a falutól, és este hat óra felé rávetették magukat az ellenségre. Ez egy magaslaton, három versztányira az erdőtől várt ránk. Végtelenül elcsigázott lovakon tettük meg a három versztát, s ahogy a dombra ugrattunk, fekete egyenruhák, fehér arcok merev falába ütköztünk. Ezek voltak azok a kozákok, akik a lengyel hadjárat kezdetén árulókká váltak, s akiket Jakovlev kozák százados egy dandárba tömörített. A százados a lovasokat négyszögbe állította, s úgy várt ránk, kivont karddal, szájában arany fog csillogott, fekete szakállá úgy simult melléhez, mint szentkép a felravatalozott halotthoz. Az ellenséges géppuskák húsz lépésnyi távolságból tüzet nyitottak, sorainkban sebesültek estek el. Agyontapostuk őket, míg az ellenségre rontottunk, de a négyszög meg sem mozdult, erre megfutamodtunk.

Így aratott rövid lélegzetű győzelmet a hatodik hadosztály felett az áruló Szavinkov csapata. S csak azért arathatta, mert a megtámadottak nem fordítottak hátat a rájuk özönlő lovas századok lavinájának. A kozák százados ez alkalommal nem mozdult,

mi pedig megfutamodtunk anélkül, hogy vörösre festettük volna kardunk az árulók nyomorúságos vérében.

Az egész hadosztályunk, ötezer ember száguldott le a lejtőn, anélkül, hogy üldözték volna. Az ellenség ottmaradt a dombon, nem hitt a hihetetlen győzelmében, és nem szánta rá magát az üldözésre. Ezért maradtunk életben, és ezért zúdultunk le épségben a völgybe, ahol Vinogradov, a hatodik hadosztály politikai főnöke várt bennünket. Vinogradov ott száguldott megvadult paripáján, és visszafordította a harcba a menekülő kozákokat.

– Ljutov – kiáltott felém, amint megpillantott –, fordítsd vissza a harcosokat, még ha kiteszed a lelked, akkor is!

Vinogradov pisztolya agyával nógatta tántorgó ménjét, üvöltözött, és hívta az embereket. Elszakadtam tőle, s odalovagoltam a kirgiz Gulimovhoz, aki nem messze onnan ügetett:

– Vissza, Gulimov – mondtam –, fel-fel, fordítsd vissza a lovat.

– Fordítsd vissza a kancád farkát – vetette oda Gulimov, és szétnézett. Sunyin nézett körül, elsütötte a pisztolyát, és megpörkölte a fülem mellett a hajam.

– A magadét fordítsd vissza – suttogta Gulimov, vállon ragadott, és szabadon levő kezével kezdte előráncigálni kardját. A kardja beszorult a hüvelybe, a kirgiz remegett, és körülnézett. Átfogta a vállam, s egyre közelebb hajolt hozzám.

– A tied fordítsd vissza – ismételte meg alig hall-

hatóan –, az enyém majd a tied nyomába megy.
– Gyengén mellbe lökött a kardja pengéjével, amit végre sikerült kihúznia. A halál közelségétől és szorongatásától a hányinger környékezett, tenyeremmel félretoltam a kirgiz arcát, amely izzott, mint a nap hevítette kő, s oly mélyen vágtam arcába a körmöm, ahogy csak tudtam. A meleg vér csiklandozva bizsergett a körmöm alatt, odábugrattam Gulimovtól, lihegve, mint valami hosszú út után. Elcsigázott barátom, a lovam, lépésben haladt. Mentem, anélkül, hogy láttam volna az utat, mindaddig, míg bele nem ütköztem az első század parancsnokába, Vorobjovba. Vorobjov a szállásmestereit kereste, de nem találta őket. Kettesben elporoszkáltunk Csesznyiki faluig, ott aztán leültünk a padkára Akinfijevvel, a forradalmi törvényszék volt kocsisával. Mellettünk haladt el Szaska, a harmincegyedik lovas ezred egészségügyije, majd két parancsnok ült le mellénk a padkára. A parancsnokok szunyókálva hallgattak. Az egyiknek, akit légnyomás ért, állandóan reszketett a feje, és pislogott kidülledt szemével. Szaska a segélyhelyre ment, hogy felvetesse, és hamarosan vissza is tért egy lóval, amit kötőféken vezetett. A kanca patája meg-megcsúszott a nyirkos agyagon, és szinte vonszolni kellett.

– Merre fordítod a vitorlát? – szólt oda Vorobjov Szaskának. – Gyere, ülj ide mellénk.

– Nem ülök le veletek – válaszolta Szaska, és belevágott a kanca hasába. – Nem ülök le...

– Hát ez meg mi? – kiáltott fel nevetve Vorobjov.

, Vagy talán letettél arról, hogy a férfiakkal téázgass?

– Arról tettem le, hogy veled téázzam – fordult vissza Szaska a parancsnok felé, és messzire dobta a kantárszárat magától. – Arról tettem le, Vorobjov, hogy veled téázzam, mert láttalak ma, hogy milyen hős vagy, és láttam ocsmányságodat, parancsnok.

Ha láttad – dünnyögte Vorobjov –, akkor miért nem lőttél le.

– Lőni? – mondotta Szasa elkeseredve, s letépte karjáról a vöröskeresztes szalagot. – Tán evvel lőjek, ni?

Ekkor Akinfijev, a forradalmi törvényszék volt kocsisa, akivel már réges-régen számadásom volt, közelebb húzódott hozzánk.

– Neked nincs mivel lőnöd, Szaska – mondotta csillapítóan –, ezért téged senki sem hibáztat, de hibáztatni szeretném azokat, akik ütközetbe mennek, csak éppen a pisztolyukat nem töltik meg. Te ütközetbe mentél – kiáltott hirtelen rám Akinfijev, és arca görcsösen megrándult –, támadásba mentél, de golyót nem tettél a pisztolyodba, hát ennek mi az oka?

– Ne köss belém, Iván – mondtam Akinfijevnek, de nem nyugodott, egyre közelebb jött hozzám, ferdén, mint a nyavalyatörősök, bordája is hiányzott.

– A lengyel téged igen, te meg őt nem – morogta a kozák, s izgett-mozgott összetört medencéjével –, hát ennek mi az oka?

- A lengyel engem igen – válaszoltam kihívóan –, a lengyelt én pedig nem.

- Tán hívő vagy? – suttogta Akinfijev, s hátralépett.

- Igen, hívő – mondtam még hangosabban. – Mit akarsz tőlem?

- Csak azt, hogy beismered – kiáltotta Iván vad ujjongással –, azt, hogy beismered, a hívők számára nekem pedig egy törvényem van, az ilyeneket elküldhetem a másvilágra, az ilyeneket, az istenhívőket.

A kozák kiabálása egész tömeget csődített oda, de erre se hagyta abba. Már mentem el tőle, de utolért, s öklével hátba vágott.

- Nem töltötted meg a pisztolyod – suttogta elhaló hangon Akinfijev közvetlenül a fülem mellett, belém kapott, és nagy ujjával próbálta szétszakítani a szám –, istenhívő vagy, te áruló.

Rángatózva tépte a szám, próbáltam eltaszítani a nyavalyatörőst, és vertem az arcát. Akinfijev oldalvást a földre esett, estében megütötte magát, és előntötte a vér.

Ekkor a lelógó mellű Szaska lépett oda hozzá. Ivánt leöntötte vízzel, szájából kihúzott egy hosszú, lógós fogat, amely úgy himbálózott a sötét szájüregben, mint nyírfa a kietlen országút mentén.

- Az ilyen kakasoknak egyébre sincs gondjuk – mondotta Szaska –, mint hogy egymás pofájába másszanak, ma már azt se tudom, hová fordítsam a szemem ezektől a dolgoktól.

Keserű hangsúllyal mondta ezt, és elvezette a

megsérült Akinfijevet, én pedig ott kószáltam Csesznyiki faluban, meg-megcsúsztatva a fáradhatatlan galíciai esőben.

A falu szinte úszott és megdagadt, vérvörös agyag csorgott szomorú sebeiből. Az első csillag felragyogott a fejem felett, és elmerült a fellegekben. Az eső csapdosta a lombokat, és elernyedte. Az este úgy repült az ég felé, mint egy csapat madár, és a sötétség rám borította nyirkos koszorúját. Alig vonszoltam a lábam, és meggörnyedve a gyászkoszorú súlya alatt mentem előre, s a sorstól könnyörögve kértem a legegyszerűbb dolgot, azt, hogy végre tudjak embert ölni.

Galícia, 1920. augusztus

Bugyatyicsi kis falubeli állomáshelyünkön dühös háziasszonnyal vert meg a sors. Özvegy volt, szegény volt; kamrájáról letörtem valamennyi lakatot, de elemózsiát nem találtam benne.

Nem maradt más hátra, mint a ravaszkodás; egy ízben jóval alkonyat előtt toppantam be, s észrevettem, hogy a gazdasszony gyorsan eltakarja a még meleg kemence száját. A szobában káposztaleves szaga terjengett, s úgy rémlett, hogy a levesben hús is van. A leveséből hús szagát éreztem áradni felém, s pisztolyomat kiraktam az asztalra, de az öregasszony tagadott, görcs rángatta arcát és fekete ujjait, elborult, és megrémültem, meglepő gyűlölettel nézett rám. De semmi sem mentette volna meg, kivettem volna belőle a lelket a pisztollyal, ha meg nem zavar Szaska Konyajev, vagy más néven Krisztus-Szaska.

Harmonikával a hóna alatt lépett be a házba, gyönyörű lába lötyögött a csámpásra taposott csizmában.

- Játsszunk el egy nótát - mondotta, s rám emelte sötétké, szendergő jégdarabokkal zsúfolt szemét
-, játsszunk el egy nótát - mondotta Szaska, a lócára ült, és játszani kezdett mintegy bevezetésként.

Ez a cifrás előjáték mintha valahonnan messziről

szállt volna, a kozák félbeszakította, és kékes tekintete unalmat sugárzott. Megfordult, és jól tudván, mivel járhat kedvembe, rázendített egy kubáni dalra.

„Mezők csillaga – szólt a nóta –, mezők csillaga szülőházam felett, meg anyám bánatos keze...”

Szerettem ezt a dalt. Szaska ezt jól tudta, mivel mindketten – ő is, akárcsak én – 1919-ben hallottuk első ízben a Don torkolatánál Kagalnyickaja faluban.

Egy vadász tanított meg bennünket erre a nótára, aki a védett terület vizein űzte vadorzó mesterségét. Ott a védett terület vizeiben rakja le ikráit a hal, ott tanyázik a madarak tenger sokasága. A folyó torkolatánál elképzelhetetlen bőségben szaporodik a hal, szinte merítőkanállal vagy csupasz kézzel is lehet fogni, és ha az evezőt a vízbe állítja az ember, akkor úgy marad állva, a halak tömkelege tartja az evezőt, és sodorja magával tovább. Ezt saját szemünkkel láttuk, és sohasem felejtjük el a kagalnyickajai védett terület vizeit. Eddig minden rendszer megtiltotta itt a vadászatot, s ez a tilalom igen helyes, de 19-ben a Don torkolatánál elkeseredett háború folyt, és Jakov, a vadász, aki ott a szemünk láttára űzte tiltott mesterségét, hogy figyelmünket elterelje, egy harmonikát ajándékozott századunk előénekesének, Krisztus-Szaskának. Szaskát megtanította a saját dalaira, ezek között igen sok szívbe markoló, régi dallamú nóta volt. Ezért aztán mindent megbocsátottunk a sanda orvvadásznak, mert hát szükségünk volt ezekre a dalokra: akkor még

senki se látta a háború végét, és egyedül Szaska tette dallal és könnyel lágyabbá fárasztó útjainkat. Véres nyomok jelezték ezeket az utakat. Nyomunk felett nótaszó szállt. Így volt ez a Kubánban meg a zöldhadjáratokban, így volt ez az uráli meg a kaukázusi hegy lábaknál, így van ez mind a mai napig. Szükségünk van a dalra, senki se látja a háború végét, és Krisztus-Szaska, a század dalosa, még nem érett meg a halálra...

S ezen az estén, amikor így becsapódtam a gazdasszony káposztalevesén, Szaska félig elfojtott és tántorgó hangjával megbékéltette velem a világot.

„Mezők csillaga – dalolta –, mezők csillaga szülőhazám felett, meg anyám bánatos keze...”

Én pedig a szoba egyik zugában, elnyúlva az áporodott szénán, hallgattam nótáját. Az ábrándok hasogatták a csontom, az ábrándok dobálták alattam a rothadó szénát, az ábrándok forró áradatán keresztül alig láttam az öregasszony körvonalait, aki tenyerébe támasztotta fonnyadt arcát. Lehorgasztott fővel állt ott a fal mellett, néma dermedtségben, még akkor sem mozdult meg, amikor Szaska befejezte a játékát. Szaska befejezte, félretette a harmonikát, ásított egyet, és mint valami hosszú álom után, felnevetett, s látván az özvegyi ház elhanyagolt állapotát, kezével letörölte a port a lócáról, és kiment egy vödör vízért.

– Látod, lelkem – mondta neki a gazdasszony, hátát az ajtófélfához dörzsölte, és rám mutatott –, a te fellebbvalód hazajött az imént, és rám förmedt, toporzékolt, leverte mindenünnen a lakatokat, s

rám fogta a pisztolyt. Isten elleni vétek ez – fegyvert emelni rám: hiszen asszony vagyok!

Ismét megdörzsölte hátát az ajtófélfánál, aztán fiára dobott egy irhabekecset. Fia ott horkolt a rongyokkal leterített széles ágyon, a szentkép alatt. A gyerek néma volt, szétfolyó, nagy fehér vízfejjel, lába akkora volt, mint egy felnőtt férfié. Az anyja megtörölte a fiú mocskos orrát, s visszajött az asztalhoz.

– Gazdasszony – szólt ekkor oda hozzá Szaska, és megérintette a vállát. – Ha kedve van, szívesen megvigasztalom.

De az asszony úgy tett, mintha nem is hallaná.

– Nem láttam én semmiféle káposztalevest – mondotta, s orcája megrándult –, elmentek már az én káposztaleveseim, rám most már csak pisztolyt fognak, persze, ha akadna egy jó ember, szívesen elenyelegnék vele, de annyira lefogytam, hogy még a vétekben se lelném örömet.

Egyre hajtogatta bánatos panaszát, s motyogva a fal felé tolta a néma kisfiút. Szaska odafeküdt melléje a rongy-fekvőhelyre, én pedig igyekeztem elaludni, álmokat kezdtem szőni, hogy kellemes gondolatokkal aludjak el.

Emlékszel-e Zsitomirra, Vaszilij? Emlékezel Tyetyerevre, Vaszilij, és arra az éjszakára, amikor a szombat, a fiatal szombat besomfordált az alkonyat nyomában, s piros sarkával nyomogatta szét a csillagokat?

A hold karcsú szarva a Tyetyerev fekete vizében fürdette nyilait. A mulatságos Gedali, a IV. Internacionálé megalapítója elvezetett bennünket Motale Braclavszkij rabbihoz az esti ájtatosságra. A mulatságos Gedali cilinderének kakastollai ott bólongattak az este piros ködében. A gyertyák ragadozó pupillái pislákolnak a rabbi szobájában. Imakönyvükre hajolva tompán nyögdécseltek az öles vállú zsidók, és a csernobili csodarabbik öreg bohóca rézpénzeket csörgetett rongyos nadrágzsebében.

Emlékszel-e erre az éjszakára, Vaszilij? Kint az utcán lovak nyerítettek, és kozákok kiáltoztak. A háború pusztasága ott ásított az ablak előtt és Motale Braclavszkij rabbi oszladozó ujjával a talszába kapaszkodva ott imádkozott a keleti falnál. Aztán meglibbent a frigyszekrény függönye, s a gyertyák temetői csillogásában megpillantottuk a bíborbársony és világoskék selyemruhába öltöztetett tóratekerceket, és a tóra felett a rabbi fiának,

Iljának, a dinasztia utolsó hercegének élettelen, alázatos, átszellemült arcát.

És most, Vaszilij, harmadik napja annak, hogy a tizenkettedik hadsereg ezredei megnyitották a frontot Kovelnél. A városban felmordult a győztesek hányaveti ágyúzása, seregeink meginogtak, és összekeveredtek. A politikai osztály szerelvénnyel ott vánszorgott tova a mezők halott hátán. És a páratlan szörnyű Oroszország, mint a ruhatetűk falkái, ott taposott háncsbocskorában a vasúti kocsik két oldalán. Tífuszos paraszttömegek görgették maguk előtt a katonahalál megszokott terhét. Fel-felugrándozott vonatunk lépcsőjére, de a puskatusütések leseperték onnan. Szipogott, csikorgott, rohant előre, és hallgatott. A tizenkettedik versztánál, amikor már kifogyott a burgonyám, egy halom röplapot dobtam ki közéjük. De csak egyetlenegy akadt, aki a röplap után nyújtotta mocskos, halott kezét. És ráismertem. Ilja volt, a zsitomiri rabbi fia. Azonnal ráismertem, Vaszilij. Mily nyomasztó volt látni a herceget, nadrág nélkül, hétrét görnyedve a katonateher súlya alatt, úgyhogy a szabályokat megsértve, beemeltük a kocsinkba. Öregasszonyos, idétlen pucér térde beleütődött a lépcsőfokok rozsdás vasába: két nagy mellű, matrózzruhás gépírólány ott vonszolta a padlón a haldokló hosszú, félszeg testét. Odafektettük a padlóra, a szerkesztőség egyik zugába. Piros bugyogós kozákok megigazították zilált öltözkését. A lányok megvetették a padlón minden kacérság nélküli, görbe, nőstény lábukat, szenvtelenül szemlélték ennek a lelkét kiadni készülő szemi-

tának a nemi szervét, ezt a fonnyadt, göndör férfias-
ságot. És én, aki láttam őt egyik hányatott éjjele-
men, szép sorjában beraktam a katonaládába Brac-
lavszkij vöröskatona szerteszét heverő holmiját.

Volt itt minden egy rakáson: agitatori megbízó-
levél és a zsidó költő emlékirata. Lenin és Majmoni-
des arcképe feküdt egymás mellett. Lenin koponyá-
ja göcsörtös vasból és Majmonides arcképe selyem-
re festve. Egy női hajfürt lapult a párt VI. kongresz-
szusának határozatait tartalmazó kis könyvecské-
ben, és a kommunista röplapok margóján óhéber
versek kacskaringós sorai szorongtak. Bánatos és
gyér esővel ömlöttek rám az *Énekek éneke* lapjai
meg a pisztolytöltények. Az alkonyat szomorú esője
lemosta a port a hajamról, és így szóltam a sarokban
egy rongyos matracon haldokló ifjúhoz:

– Négy hónappal ezelőtt, egy péntek estén, Ge-
dali, a régiségkereskedő elvezetett atyjához, Motale
rabbihoz, de maga, Braclavszkij, akkor még nem
volt párttag.

– Már akkor is párttag voltam – válaszolt a lázban
vergődő fiú mellét kaparva, de nem hagyhattam
ott anyámat.

– És most, Ilja?

– A forradalomban az anya csak epizód – suttogta
lecsillapulva. – Sor került az én betűmre, a B betűre,
és a pártszervezet kiküldött a frontra.

– És Kovelba került, Ilja?

– Kovelba kerültem! – kiáltott fel elkeseredetten.

A kulákok megnyitották a frontot. Én vettem

át a vegyes ezred parancsnokságát, de már késő volt. Nem volt tűzéségem.

Meghalt, még mielőtt Rovnóba érkeztünk volna. Meghalt az utolsó herceg versek, imaszíjak és kapcák közepette. Egy isten háta mögötti kis állomáson temettük el. És én, aki ősi testembe alig bírom begyömöszölni képzeletem viharait, én fogtam fel testvérem utolsó leheletét.

Elhatároztam, hogy az első vonalba megyek. A hadosztályparancsnok összeráncolta homlokát, mikor ezt meghallotta.

– Hova a fenébe mész? Ha lebiggyeszted az ajkad, egykettőre kikészítenek.

De én ragaszkodtam a magaméhoz. Sőt mi több, választásom a legharciasabb hadosztályra, a hatodikra esett. Be is osztottak a huszonharmadik lovasezred negyedik századába. A század parancsnoka a Brjanszki gyár lakatosa, Baulin volt, még egész gyerekember. Hogy idősebbnek lássék, megnövesztette szakállát. Hamvas, gyér szőrcsomók kunyorodtak az állán. Huszonkét éves korában Baulin nem ismert semmilyen kételyt. A sok-sok ezer Baulinnak ez a tulajdonsága adta a forradalom győzelmének egyik fontos tényezőjét. Baulin szilárd volt, szófukar, makacs. Életútja egyszer s mindenkorra eldőlt. Semmilyen kétely nem kínoztta ezen út helyességét illetően. A nélkülözéseket fel se vette. Képes volt ülni aludni. Két kezét összekulcsolva aludt, s úgy ébredt fel, hogy az álomból az ébrenlétbe való átmenetet észre sem lehetett venni.

Baulin parancsnoksága alatt senki sem számíthatott kegyelemre. Szolgálatom egy rendkívül ritka jószerencsével kezdődött: lovat adtak alám. Ekko-

riban ló nemigen akadt sem a tartalékban, sem a parasztoknál. Egy véletlen segített. Egy Tyihomolov nevű kozák megölt két fogoly tisztet még mielőtt kihallgatta volna őket. Megbízták, hogy kísérje őket a dandártörzsig, a tisztek igen fontos adatokat szolgáltathattak volna. Tyihomolov nem vezette őket odáig. A kozákat ezért forradalmi törvényszék elé akarták állítani, de aztán meggondolták. Baulin századparancsnok a törvényszéknél is szörnyűbb büntetést szabott ki rá: elvette Tyihomolov Argamak nevű ménjét, őt pedig áthelyezte a fogatolt vonathoz.

Az a kínlódás, amit Argamakkal átszenvedtem, szinte meghaladja az emberi erő határát. Tyihomolov hazulról, a Tyerek-vidékről hozta magával a lovat. Kozák ügetésre volt betanítva, erre a különleges kozákos, izmos, vad, hirtelen vágatásra. Argamak lépése hosszú, elnyújtott, makacs volt. Ezzel az ördögi lépésével kiragadott a sorból, elszakadtam a századtól, és tájékozódási képesség híján napokon át kóboroltam keresve a csapatomat, néha elsodródtam az ellenséges állásokhoz, az éjjeleket vízmosásokban töltöttem, idegen ezredekhez csatlakoztam, amelyek elkergettek maguktól. Egész lovastudományom abban állt, hogy az első világháborúban a tizenötödik gyalogos hadosztály tüzérségi osztagánál szolgáltam. Legtöbbnyire a lőszeresládákban utaztunk, nagy ritkán megesett, hogy a löveget vontató lóra ültünk. Nem volt alkalmam hozzászokni Argamak kemény, rázós vágatásához. Tyihomolov lovára hagyta örökségül bukásának vala-

mennyi ördögét. A mén izmos, hosszú hátán zsák gyanánt zötyögtem. Fel is törtem a hátát. Fekélyek lepték el. Fémszínű legyek marták ezeket a fekélyeket. Megalvadt fekete vérabroncs sávolta a ló hasát. A rossz patkolástól Argamak bicegni kezdett, hátsó lába bokában megdagadt, és elefántláb nagyságúra nőtt. Argamak lefogyott. Szemét elöntötte az agyongyötört lovak különös tüze, a hisztéria és a makacsság tüze. Nem hagyta magát felnyergelni.

... Tropára csináltad a lovat, te négyszemű – mondotta a szakaszparancsnokom.

Elöttem a kozákok hallgattak, de hátam mögött alamuszi hitszegő mozdulatlanságban úgy készültek valamire, akárcsak a ragadozók. Már arra se kértek többé, hogy megírjam a leveleiket.

A lovashadsereg bevette Novograd-Volinszkot. Naponként hatvan-nyolcvan kilométert kellett megtennünk, közeledtünk Rovnóhoz. Nyomorúságos napok voltak. Minden egyes éjjel ugyanazt az álmot láttam. Kínlódva vágatok Argamakon, az út mentén tábortüzek égnek. A kozákok főzik az ételt. Ott rohanok el mellettük, de rám sem emelik szemüket. Egyesek visszaköszönnek, de mások rám se hederítenek, egyéb a gondjuk. Mit jelent ez? Közömbösségük azt jelentette, hogy semmi különös nincs a lovaglásomban, úgy ülöm meg a lovat, mint bárki más, nincs mit nézni rajtam. Vágatok utamon, és boldog vagyok. A nyugodtság- és boldogságszomjamat nem tudtam eloltani éber állapotban, ezért álmodtam ilyen álmokat.

Tyihomolov nem mutatkozott. De lesett rám va-

lahol a sereg végén a cókmókkal teli szekerek nehézkés sorában.

A szakaszparancsnokom egyszer így szólt hozzám:

- Paska egyre azt firtatja, milyen lehetsz te.
- Mire kellek neki?
- Úgy látszik, kellesz.
- Tán csak nem hiszi, hogy megbántottam?
- Miért, talán nem bántottad.

Tyihomolov gyűlölete erdőkön, folyókon keresztül eljutott hozzám. Éreztem bőrömön, és berzenkedve védekeztem. Vérbe borult szeme odata-padt utamhoz.

– Miért szereztél nekem ellenséget? – kérdeztem Baulintól.

A századparancsnok ellovagolt mellettem, és ásí-
tott.

– Ez nem az én bajom – válaszolt, anélkül, hogy visszafordult volna –, ez a te bajod.

Argamak háta begyógyult, majd újra kisebese-
dett. A nyereg alá három nyeregtakarót is raktam,
de továbbra se tudtam megülni, ahogy kellett, s
a sebek nem hegedtek be. Leginkább az bántott,
hogy nyílt sebeken lovagolok.

Az egyik szakaszunkbéli kozák, Bizjukov, Tyi-
homolov földije, jól ismerte Paska apját még ott
a Tyerek-vidéken.

– Paska apja – közölte velem egy ízben Bizjukov
– nagy lótenyésztő. Nekiveszekedett lovas. Ha ki-
megy a ménesbe, mindjárt választ is magának lovat.
Vezetik is elé. Szembe áll a lóval, lábát szétterpeszti,

és nézi. Mi kell neked? Hogy neki mi kell: meglen-díti az öklét, s lecsap a ló szeme közé, s a ló nincs többé. Hé, Kalisztrat, miért verted agyon ezt a lo-vat? Mert nagy kedvem szottyant, mondja, hogy erre a lóra sose üljek rá. Ez a ló nem volt kedvemre. Halálos kedvem van, mondja. Mondhatom, nekive-szekedett lovas.

S ez az Argamak, amelyet Paska apja életben ha-gyott, amelyet ő maga választott ki, ez a ló került hozzám. Mitévő legyenek? Agyamban számos tervet megforgattam. De a háború megkímélt minden gondtól.

A lovashadsereg Rownót ostromolta. A várost bevettük. Két napig tartottuk is. Harmadnap éjjel a lengyelek kiszorítottak bennünket. Csak azért tá-madtak, hogy könnyebben elvonhassák visszavo-nuló csapataikat. A manőverük sikerült. A lengye-leknek utóvédként nagy segítségére volt az orkán, a nyári nehéz zivatar, a korbácsoló eső, amely a világra zúdította fekete vizének áradatát. Egy nap alatt megtisztítottuk a várost, ebben az éjjeli harc-ban esett el az egyik legbátrabb ember, a szerb Dun-dics. Ebben az ütközetben Paska Tyihomolov is derekasan verekedett. A lengyelek megtámadták a fogatolt vonatot egy sík, fedezék nélküli terepen. Paska a szekereket csak általa ismert hadirendbe állította. Bizonyára így állították fel a rómaiak is szekértáborukat. Paskánál akadt egy géppuska is, feltehető, hogy lopta valahol, és minden eshetőség-re eldugta. Tyihomolov ezzel a géppuskával verte vissza a támadást, megmentette a felszerelést, és

biztonságba helyezte az egész fogatolt vonatot, két szekeret kivéve, amelyikből kilótték a lovat.

– Mi a fenének rakod a sutra a jó harcosokat – jegyezték meg Baulinnak a dandártörzsnél, néhány nappal ez után az ütközet után.

– Bizonyára úgy kell, hogyha sutra rakom őket.

– Vigyázz, még beletörik a bicskád.

Paska ugyan nem kapott nyilvános bűnbocsánatot, de jól tudtuk, hogy visszajön. El is jött kalucsni-val a pucér lábán. Egynéhány ujját levágták, s lógott róluk a fekete pólya. A kötés fekete uszály gyanánt lebegett utána. Paska odajött Bugyatyicsi falu főterére, a templom elé, ahol a lovaink ki voltak kötve. Baulin ott ült a templom lépcsőjén, és lábát áztatta egy dézsában. A lába ujjja egészen kipállott. Rózsaszín volt, rózsaszín, akár a vas a felhevítés kezdetén. Szalmasárga, kamaszos haja csomókban tapadt a homlokára. A nap rátűzött a templom téglafalára és cseréptetejére. Bizjukov ott állt a századparancsnok mellett, egy cigarettát dugott a szájába, és meggyújtotta. Tyihomolov uszályát vonszolva odasomfordált a lóálláshoz. Kalucsnija csoszogott. A gazdája láttán Argamak kinyújtotta hosszú nyakát, felnyerített, halkán és sivítva nyerített, akár a pusztában nyargalászó lovak. Hátán, a felszagगतott hús csíkjai között, csipkézett cirádákban folyt a gennyes vér. Paska a ló mellé állt. A mocskos pólya ott hevert a földön mozdulatlanul.

– Hát, tudod – ejtette ki alig hallhatóan.

Odaléptem hozzá.

– Pasa, béküljünk ki. Örülök, hogy a ló visszake-

rül hozzád. Én úgysem bírok vele. Béküljünk ki, na gyere.

– Még nincs itt a húsvét, hogy béküldözzünk – a szakasziparancsnok cigarettát sodort a hátam mögött. Lovagló nadrágja lecsúszott, bronzszínű mellén szétnyílt az ing, ott ült pihenve a templom lépcsőjén.

– Csókolózz vele össze, Paska – dünnyögte Bizjukov, Tyihomolov földije, aki ismerte Kalisztratot, Paska apját –, szeretne veled összeecsókolózni.

Magányos voltam ezek között az emberek között, akiknek barátságát sehogy sem sikerült megnyernem.

Paska úgy állt a lova előtt, mint akinek földbe gyökerezett a lába. Argamak mélyen, szabadon lélegzett, és gazdája felé fordította pofáját.

– Hát, tudod – ismételte meg a kozák, s hirtelen felém fordult, s a szemembe sziszegte: –, nem fogok veled kibékülni.

Kalucsnijával csoszogva megindult a rekkenő hőségtől felperzselt meszes úton, a letekeredett pólya végigsöpörte a falusi tér porát. Argamak úgy követte, akár egy kis kutya. A kantárszára ott himbálózott a pofája alatt, hosszú nyaka mélyen lehajtva. Baulin egyre dörzsölte kipállott, vörös lábujjait benn a dézsában.

– Ellenséget szereztél nekem – mondtam neki. – Hát tehetek én róla?

A századparancsnok felemelte fejét.

– Átlátok rajtad – mondta –, átlátok rajtad egészen.

szen. Ellenségek nélkül szeretnél élni. Egyre csak ezen töröd magad, ellenségek nélkül.

- Csókolózzék össze az ember egy ilyennel dűnnyögte Bizjukov félrefordulva.

Baulin homlokán tűzpiros foltok ütöttek ki. Arca megrándult.

- Tudod miért van ez? – mondta szinte fuldokolva. – Azért van, mert unatkozol itt. Szedd a sátorfád, és menj innét az anyádba.

El kellett mennem. Áthelyeztettem magam a hatodik századhoz. Ott jobbra fordult a dolgom. Mert akárhogy is, Argamak mégis megtanított a Tyihomolov-féle lovaglásra. Teltek a hónapok, és álmom valóra vált. A kozákok nem kísérték többé tekintetükkel sem engem, sem a lovamat.

ODDESZAI TÖRTÉNEI

Az esketés véget ért. A rabbi leereszkedett a karosszékekbe, aztán kiment a szobából, és megpillantotta az egész udvar hosszában felállított székeket. Annyi szék volt ott, hogy még a kapun túlra, a Goszpitalnaja utcára is jutott belőlük. A bársonnyal leterített asztalok úgy tekeregtek az udvaron, mint a tarka hasú kígyók, és ezek a narancs- és vörös színű bársony foltok vastag hangon énekeltek.

A lakásokat konyhákká alakították át. A füstös ajtókból vastag, mámoros és pufók lángok csapdostak ki. Füstös fényüknél vénasszonyarcok, lötytyedt női tokák, maszatos mellek sütkéreztek. Véres rózsaszínű, veszett kutya tajték, rózsaszínű verejték csorgott végig ezen a duzzadó, édeskés bűzt árasztó emberi hústömegben. Három szakácsnő meg a mosogatólányok hada készítette a lakodalmi vacsorát, s felettük uralkodott a nyolcvanéves és púpos Rejzl, hagyományosan, akár a tóratekercsek.

A vacsora előtt az udvarra besomfordált egy fiatalember, akit a vendégek nem ismertek, Benya Kriket kereste. Félrevonta Benya Kriket.

– Ide figyeljen, Király – kezdte a fiatalember –, egypár szavam volna magához. Engem Hanna néni küldött a Kosztyeckaja utcából.

- No, jól van – válaszolta Benya Krik, más néven a Király. – Mi legyen az a pár szó?

- A kerületbe tegnap új rendőrkapitány érkezett, Hanna néni azt üzeni magának . . .

- Erről már tegnapelőtt tudomást szereztem – válaszolt Benya Krik –, mondja tovább.

- A rendőrkapitány egybegyűjtötte a kerületi rendőrség személyzetét, és ott beszédet mondott.

- Új seprő jól seper – válaszolt Benya Krik –, razziát akar rendezni. Mondja tovább.

- Hát azt tudja, Király, hogy mikor lesz a razzia? Holnap.

- Király, ez ma lesz.

- Hát ezt meg ki mondta neked, öcskös?

- Hanna néni mondta. Maga ismeri Hanna nénit?

- Ismerem Hanna nénit. Mondd tovább.

- A rendőrkapitány összegyűjtötte az embereit, és beszédet intézett hozzájuk.

„Meg kell fojtanunk Benya Kriket – mondotta –, mivelhogy ott, ahol uralkodó császár van, ott nincs király. Ma, amikor Krik férjhez adja a nénjét, és valamennyien ott lesznek, ma kell rajtaütnünk.”

- Mondd tovább.

- A hekusok erre megszeppentek. Azt mondták: „Ha ma razziázunk ott, amikor ünnepel, akkor fel-dühítjük Benyát, és sok vér fog folyni.” A rendőrkapitány erre ezt mondta: „Az önérzetem drágább nekem.”

- Nos, mehetsz – válaszolt a Király.

- Mit mondjak Hanna néninek a razziáról?

- Mondd meg: Benya tud a razziáról.

És ez a fiatalember elment. Nyomában megindultak hárman Benya barátai közül. Azt mondták, egy félórán belül visszatérnek. És egy félórán belül vissza is tértek. Ennyi történt, semmi több.

Az asztalhoz nem kor szerint ültek. Az ostoba öregkor éppoly szánalmas, akárcsak a gyáva fiatalok. De nem is vagyoni állapot szerint ültek le. A nehéz bugyelláris bélését könnyekből varrják.

Az asztalfőn a vőlegény meg a menyasszony foglalt helyet. Az ő napjuk volt ez. A második helyen a Király apósa, Szender Eichbaum ült. Ehhez neki joga volt. Szender Eichbaum történetét ismerni kell, mert ez nem egy olyan egyszerű történet.

Hogyan esett meg, hogy a betörő Benya Krik, a betörők királya, Eichbaum veje lett? Hogyan lett egy olyan ember veje, akinek egy híján hatvan fejős tehene volt? Mindez már olyan gengszterdolog volt. Alig egy éve annak, hogy Benya levelet küldött Eichbaumnak:

„Moszjő Eichbaum – állt a levélben –, szíveskedjék holnap reggel húszezer rubelt letenni a Szofijevszkaja utca 17. számú ház kapualjába. Amennyiben ezt nem teszi meg, akkor valami hallatlan dolog vár Önre, és egész Odessza csak Önről beszél majd. Tisztelettel Benya, a Király.”

Három levél maradt válasz nélkül, egyik világosabb a másiknál. Ekkor Benya intézkedni kezdett. Egy éjjel kilenc, hosszú bottal felfegyverzett ember jelent meg Eichbaum udvarán. A botok vége két-

rányba áztatott kenderkóccal volt betekerve. Kilenc szikrázó csillag gyúlt ki Eichbaum jószágudvarán. Benya leverte a lakatot, és a teheneket egyenként kivezette az istállóból. A küszöbnél egy késsel felfegyverzett legény várt, egy ökölcsapással felfordította a tehenet, s kését a tehénbe süllyesztette. A vérrel előntött földön virágba szökkentek a fáklyák tűzrózsái, s lövések zaja csattant. A lövésekkel Benya a tehenistállóhoz rohanó cselédséget kergette szét. Példáját követte a többi betörő is, de csak a levegőbe lövöldöztek, mert ha nem a levegőbe lövöldöznek, még megölhetnek valakit. S amikor halálos bőgéssel a hatodik tehén is odarogyott a Király lába elé, ekkor egy szál alsónadrágban Eichbaum rohant ki az udvarra, és megkérdezte:

– Mi lesz ebből, Benya?

Ha nem kapom meg a pénzt, maga tehén nélkül marad, moszjő Eichbaum. Ez olyan biztos, mint kétszer kettő négy.

Benya, gyere be velem a házba.

És bent a házban megegyeztek. A leölt teheneket felesben megosztották. Eichbaumot biztosították a sérthetetlenségről, és erről körpecsés írást állítottak ki neki. De a csoda csak később következett be.

A támadás idején, azon a szörnyű éjszakán, amikor ott bőgtek a leszúrt tehenek, és a kisborjak ott csúszkáltak anyjuk vérében, mikor a fáklyák csak úgy járták a boszorkánytáncot, és a csoszogó fejőnők a barátságos browningok csöve előtt sívítottak, azon a szörnyű éjszakán kiszaladt az udvarra

az öreg Eichbaum lánya, Cilja, csipkés hálóingben. S a Király győzelme egyben veresége is lett.

Két nap múlva Benya minden előzetes értesítés nélkül visszaküldte Eichbaumnak az elvett pénzt, s még aznap este meglátogatta. Narancsszínű öltöny volt rajta, kézelője alól briliáns karkötő csillogott; belépett a szobába, köszönt, és Eichbaumtól megkérte a lányának, Ciljának a kezét. Az öreget enyhe gutaütés érte, de talpra állt. Az öregben még ott feszengett vagy húsz évre való élet.

– Ide figyeljen, Eichbaum – mondta neki a Király –, ha meghal, az első zsidó temetőbe temettetem el, közvetlenül a főkapu mellett. Rózsaszín márványból állítok magának síremléket, Eichbaum. Megteszem magát a brodi zsinagóga előjárójává. Ide figyeljen, Eichbaum, felhagyok a szakmámmal. Belépek magához társnak. Kétszáz tehenünk lesz, Eichbaum. Megölöm valamennyi tejtermelőt, magát kivéve. Egy tolvaj se teszi be a lábát abba az utcába, amelyikbe maga lakik. Villát építtetek magának a tengerparton. És ne felejtse el, Eichbaum, hogy fiatalkorában maga sem volt valami szent életű rabbi. Arról, hogy ki hamisította meg a végrendeletet, jobb, ha nem beszélünk hangosan. És Király lesz a veje, nem valami takonypóc, hanem Király. Hallja, Eichbaum.

És mivel szenvedélyes volt, és mivel a szenvedély uralkodik a világok felett, Benya Krik elérte a magáét. A fiatal házaspár három hónapot töltöttek a jómódú Besszarábiában, szőlőskertek, bőséges ételek és szerelmi verejték közepette. Utána Benya

visszatért Odesszába, hogy férjhez adja nővérét, a negyvenéves, strúmától szenvedő Dvojrát. S miután elbeszéltük Szender Eichbaum történetét, visszatérhetünk a Király nővére, Dvojra Krik lakodalmaához.

Ezen a menyegzőn pulykát, sült csirkét, libát, töltött halat meg hallevest szolgáltak fel, amelyben gyöngyházfénnyel csillogtak a citromtavak. A halott libafejek felett buja tollazatként bólogattak a virágok. De vajon az odesszai tenger tarajos hullámai sült csirkéket vetnek-e a partra?

S azon a csillagos sötétkék éjjelen mindaz, ami a mi legnemesebb csempészetünk, mindaz, amivel a föld egyik végétől a másikig büszkélkedhet, mindaz megtette a maga romboló, csábos munkáját. Távoli országok bora melengette a gyomrot, bizsergette kéjesen a lábat, kábította az agyat, és harci trombiták hívására emlékeztető harsogó büfögéseket váltott ki. A Plutarkhosz tengerjáró hajó szecsen szakácsa, aki harmadnapja érkezett meg Port-Saidból, öblös palackú jamaikai rumot csempészett át a vámterületen, olajsűrű madeira bort, Pierrepont Morgan ültetvényeiről származó szivart és Jeruzsálem környéki narancsot. Lám, mi mindent vet ki a partra az odesszai tenger tarajos hulláma, lám, mi minden jut néha a koldusoknak a zsidó lakodalmi asztalokról. Dvojra Krik menyegzőjén, mint a tréfli disznók leszopták magukat, és mikor jamaikai rum jutott nekik, a zsidó koldusok fülsiketítő kopogásba kezdtek mankóikkal. Eichbaum kigombolt mellényben, hunyorgatva nézte ezt a há-

borgó gyülekezetet, és jóindulatúan csuklott. A zenekar tust húzott. Olyan volt mindez, mint valami hadosztályszemlén, csak tust húztak, semmi egyebet. A gengszterek tömött sorban üldögéltek egymás között, kezdetben zavarta őket az idegenek jelenléte, de lassacskán felengedtek. Orosz-Ljova egy üveg vodkát tört szét szeretője fején. Tüzér-Monya pedig a levegőbe lövöldözött. De az ujjongás akkor érte el a tetőpontját, amikor a régi, hagyományos szokás szerint a vendégek kezdték osztogatni az ajándékot az újdonsült házaspárnak. A zsinagógai sameszek felugrottak az asztalra, és az örvénylő tus hangjai mellett énekelve jelentették be az ajándékba adott rubelek meg ezüstkanalak számát. S a Király barátai ekkor mutatták meg igazán, mit is ér a kék vér meg a ki nem hunyt moldovankai lovagiasság. Hanyag mozdulattal dobálták az aranypénzeket, gyűrűket, korallfüzéreket az ezüsttálcákba.

A moldovankai arisztokraták bordóvörös mellényben ágáltak, vállukat vörösbarna zakó fedte, és vaskos lábukon égszínkék, azúrszínű bőrcipő feszült. Egyenes testtel, hasukat előretolva tapsoltak a gengszterek a zene ütemére, buzdították a népet, hogy csókolja meg a menyasszonyt, akit virággal halmoztak el és a Király nővére, a betegségtől meggyötört, golyvás, kidülledt szemű negyvenéves Dvojra ott ült egy halom vánkoson az Eichbaum pénzén vásárolt vézna, nyápic legényke mellett, akit megnémított a bánat.

Az ajándékozási szertartás a vége felé járt, a same-

szek berekedtek, és a bőgő mást játszott már, mint a hegedű. Ekkor váratlanul enyhe égésszag szállt fel az udvar felett.

– Benya – szólalt meg Krik papa, az öreg fuvaros, aki még a kocsisok között is goromba ember számba ment –, Benya, tudod mi az érzésem? Az az érzésem, hogy itt kéménytűz van.

– Papuska – válaszolt a Király részeg apjának –, legyen szíves, egyen, igyon, és az ilyen butaságok ne nyugtalanítsák magát.

Krik papa pedig követte fia tanácsát. Evett, ivott, de a füstfellegek egyre maróbbak lettek. Valahol már az ég pereme is rózsaszínben játszott, a magasba már felcsapott egy keskeny, kardpenge vékony lángnyelv. A vendégek felálltak, a levegőbe szimatoltak, az asszonyok sipítozni kezdtek. A gengszterek ekkor összenéztek. Csupán Benya tett úgy, mint aki semmit sem vesz észre, és így sopánkodott:

– Megbolygatják az ünnepemet – kiáltott fel végleg elkeseredve. – Kedveseim, kérem egyenek, igyanak.

De ebben a pillanatban az udvarra betoppant ugyanaz a fiatalember, aki az est kezdetén már ott járt.

– Király – mondotta –, egypár szavam volna magához.

– Nos, beszélj – válaszolta a Király –, neked mindig van egypár szavad tartalékban.

– Király – vihogta el magát az ismeretlen fiatalember –, hát ez már egyenesen nevetséges. A kerületi kapitányság úgy ég, mint a gyertya.

A boltosoknak torkán akadt a szó, a gengszterek elmosolyodtak. A hatvanéves Manyka, a külvárosi banditák ősoregánya két ujját a szájába dugva oly éleset füttyentett, hogy asztalszomszédai megtántorodtak.

– Manya, maga most itt nincs munkában – rótt meg Benya –, több hidegvért, Manyka.

A meglepő hírt hozó fiatalembert még mindig rázta a nevetés.

– Vagy negyvenen indultak el a rendőrkapitányságról – mondta állkapcsait mozgatva –, razziára indultak; alig tettek meg tizenöt lépést, már ki is gyulladt az épület. Szaladjanak oda, nézzék meg, ha akarják.

De Benya megtiltotta a vendégeknek, hogy elmenjenek a tüzet nézni. Két barátja kíséretében ő maga ment oda. A kerületi rendőrkapitányság mind a négy oldalán lángban állt. A rendőrök feneküket rázva szaladtak fel a füstbe borult lépcsőkön, és az ablakon keresztül dobálták ki a holmit. A kavargásban a letartóztatottak mind megszöktek. A tűzoltók tele voltak buzgósággal, de a legközelebbi vízcsapok mind elromlottak. A rendőrkapitány – az új seprő, amelyik jól seper – ott állt az épülettel szembeni járdán, és szájába csüngő bajusza végét harapdálta. Az új seprő ott állt, és nem mozdult. Benya, amikor elment a rendőrkapitány előtt, katonásan odaköszönt:

– Erőt, egészséget, nemzeti uram – mondotta együttérzőn. – Mit szól ehhez a szerencsétlenséghez? Ez szörnyű.

Az égő épületre emelte szemét, megcsóválta fejét,
és csettintett:

- Jaj, jaj, jaj.

Samikor Benya hazatért, az udvaron már kihunytak a lampionok, és az eget elöntötte a hajnalpír. A vendégek szétszéledtek, a zenészek fejüket hangszerükre fektetve bóbiskoltak. Egyedül Dvojra nem készült aludni. Mindkét kezével megragadta megszeppent férjét, és cipelte nászszobájuk felé. Kéjes pillantásokat vetett rá, akár a macska, amikor a szájában levő egérkét könnyedén próbálgatja a fogával.

Én kezdtem.

– Reb Arje-Lejb – mondtam az öregnek –, beszél-gessünk Benya Krikről. Beszélgessünk villámgyors felemelkedéséről és szörnyű végéről. Képzeletem útját három sötét árnyék torlaszolja el. Először is a félszemű Froim Gracs. Veres acél minden tette vajon nem állja-e ki a próbát a Király erejével? A második Kolka Pakovszkij. Ennek az embernek egykedvű veszettsége mindazt magába foglalta, ami az uralkodáshoz szükséges. És vajon Haim Drong nem volt-e képes az új csillag ragyogását megkülön-böztetni? És mégis hogy van az, hogy egyedül Be-nya Krik jutott fel a kötélhágcsó csúcsára, a többiek pedig mind ott rekedtek az ingatag hágcsó legalsó fokán?

Reb Arje-Lejb ott ült a temető kőkerítésén, és hallgatott. Előttünk terült el a sírok zöld nyugodalma. A válaszra szomjúhozó embernek türelemmel kell felfegyvereznie magát. A tudás birtokában levő emberhez viszont a méltóság illik. Éppen ezért Ar-je-Lejb ott ült a temető kőkerítésén, és hallgatott. Nagy sokára megszólalt:

– Miért éppen ő? Miért nem a többiek? Ezt akarja tudni? Nahát, egy időre felejtse el, hogy az orrán pápaszem van, s a lelkében ősz borong. Hagyjon

fel azzal, hogy az íróasztalnál dörgedelmeskedik, és dadogni kezd, ha emberek között van. Képzeld el egy pillanatra, hogy a tereken dörgedelmeskedik, és a papiros előtt dadog. Képzeld el egy pillanatra, hogy maga tigris, maga oroszlán, maga macska. Képzeld el, hogy képes egy egész éjszakát eltölteni egy orosz nővel, és az orosz nő kielégülten távozik magától. Képzeld el egy pillanatra, hogy huszonöt esztendő, és ha az éghez meg a földhöz karikák lennének erősítve, maga megragadná ezeket a karikákat, és az eget a földhöz rántaná. Képzeld el egy pillanatra, hogy a maga atyuskája, Mendel Krik, a fuvaros. Mire van gondja egy ilyen atyuskának? Egyébre se, mint hogy felhajtson egy jókora stampedli vodkát, vagy a pofájába vágjon valakinek, meg a saját lovaira van gondja. És egyéb semmire. Képzeld el egy pillanatra, hogy maga élni akar, ő pedig arra kényszeríti magát, hogy naponta húsz halált haljon. Mit tett volna maga Benya Krik helyében? Semmit se tett volna. Ő pedig tett. Éppen ezért, ő a Király, a maga zsebében pedig egyéb sincs, mint nesze semmi, fogd meg jól.

Benya tehát felkereste Froim Gracsot, aki már akkoriban is fél szemmel nézett a világra, és az volt, ami most is. Benya így szólt Froimhoz:

– Vegyél magadhoz. A te partodon akarok kikötöni. Az a part lesz a nyertes, amelynél én kikötök.

Gracs nekiszegezte a kérdést:

– Ki vagy te, honnan jössz, és mit forgatsz a fejedben?

– Tegyél próbára, Froim – válaszolt Benya –, és hagyjuk abba ezt a szalmacséplést.

– Hagyjuk abba a szalmacséplést – helyeselt Gracs –, próbára teszek.

És a rablók tanácskozásra gyűltek össze, hogy megfontolják, mitévők legyenek Benya Krikkel. Ezen a tanácskozáson én nem voltam jelen. De azt mondják, tanácskozásra gyűltek össze. Akkoriban a megboldogult Bivaly Ljovka volt a főkolompos.

– Mi morcog ennek a Bencsiknek a fejében? – kérdezte a megboldogult Bivaly.

S a félszemű Gracs megmondta a véleményét:

– Benya keveset beszél, de amit mond, annak van teteje. Keveset beszél, de jó lenne, ha mondana még egyet s mást.

– Hát ha így vagyunk – kiáltott fel a megboldogult Bivaly –, akkor próbáljuk ki Tartakovszkijon.

– Próbáljuk ki Tartakovszkijon – döntött a tanács, és mindazok, akikben még egy szikrányi lelkiismeret lakozott, elpirultak e döntés hallatán. Miért pirultak el? Ezt megtudja, ha eljut majd oda, ahová én elvezetem.

Tartakovszkijt nálunk „másfél zsidónak” meg „kilenc betörés”-nek nevezték. A „másfél zsidó” név azért ragadt rája, mert egyetlenegy zsidóba se fér annyi pimaszság meg pénz, amennyi Tartakovszkijba. Termetre a legmagasabb odesszai rendőrt is túlszárnyalta, súlyra pedig a legkövérebb zsidóasszonynál is többet nyomott. „Kilenc betörés”-nek pedig azért nevezték el, mert Bivaly Ljovka és társai se nem nyolc, se tíz, hanem pontosan kilenc

betörést kíséreltek meg nála. Benyát, aki akkor még nem volt Király, érte az a tisztesség, hogy a „másfél zsidó” ellen a tizedik támadást végrehajtsa. Amikor Froim ezt közölte vele, csak ennyit mondott: „igen”, s az ajtót becsapva maga után, eltávozott. Miért csapta be az ajtót? Ezt majd megtudja, ha eljut majd oda, ahová én elvezetem.

Tartakovszkijban gyilkos lélek fészkel, de közülnk való. Belőlünk származik. Vér a vérünkből, hús a húsunkból, mintha egy anya szült volna bennünket. A fél Odessza az ő boltjaiban van alkalmazva. S mégis a saját moldovánkai fajtájától szenvedett a legtöbbet. Két ízben is elrabolták váltságdíj fejében, egyszer pedig, pogromok idején, énekes halottként el is temették. A külvárosi csőcselék éppen a zsidókat verte a Bolsaja Arnautszkaján. Tartakovszkij elmenekült előlük, és a Szofiszskaja utcán egy énekes temetési menetbe ütközött. Megkérdezte:

– Kit temetnek itt énekesekkel?

A járókelők azt válaszolták, hogy Tartakovszkijt temetik. A menet elért a külvárosi temetőhöz, ahol is a mieink géppuskát húztak elő a koporsóból, és söpörni kezdték a külvárosi csőcseléket. A „másfél zsidó” erre nem számított. A „másfél zsidó”-t halálos rémület fogta el. S melyik vagyonos ember nem rémült volna meg a helyében?

Bizony durva dolog volt tizedszer is megtámadni egy olyan embert, akit egyszer már eltemettek. Benya, aki akkor még nem volt Király, ezt bárki másnál jobban megértette. De hát „igen”-t mondott

Gracsnak, és még aznap levelet küldött Tartakovszkijnak, amely hasonlított minden ilyen fajta levélre:

„Igen tisztelt Ruvim Oszipovics! Nagyon kérem, legyen oly szíves, szombaton helyezzen az esővízes hordó alá... és így tovább, és így tovább. Abban az esetben, ha megtagadja, mint ahogy az utóbbi időben ezt már megméltóztatott tenni, nagy kellemetlenségek várnak Önre és családjára. Tisztelettel, az Ön által jól ismert Bencion Krik.”

Tartakovszkij nem volt lusta, és haladéktalanul válaszolt:

„Benya! Ha agyalágyult lennél, akkor úgy írnék neked, ahogy agyalágyultnak szokás. De téged nem ilyennek ismerlek, és ments isten, hogy ilyennek ismerjelek. Úgy látszik, gyerekeskedsz. Vajon nem tudod-e, hogy az idén Argentínában olyan termés volt, hogy elárasztják vele a világot, mi pedig itt ülünk a búzáunkkal a nyakunkon. És kezemet a szívemre téve állíthatom, hogy miután az egész életemet átdolgoztam, mint egy igásló, öreg napjaimra már elegendő volt ebből a keserű kenyérből, és torkig vagyok ezekkel a kellemetlenségekkel. És mim maradt ezután az életfogytiglani fegyencmunka után? Gyomorfekély, betegségek, gondok és álmatlanság. Hagyj fel ezekkel az ostobaságokkal, Benya. Barátibb híved, mintsem képzeled, Ruvim Tartakovszkij.”

„Másfél zsidó” megtette a magáét. Megírta a levelet. Csakhogy a posta nem juttatta el a címzetthez.

Benya nem kapván választ, megharagudott. Másnap négy barátja kíséretében megjelent Tartakovszkij irodájában. Négy álarcos fiatalember pisztollyal a kezében betört a szobába.

– Fel a kezekkel! – kiáltották a pisztollyal hadonászva.

– Több hidegvért a munkánál, Szolomon – szólt rá Benya az egyikre, aki a többieknél is jobban kiabált –, szokj le az idegeskedésről munka közben – s a halálnál fehérebb s az agyagnál sárgább alkalmazotthoz fordult.

– „Másfél zsidó” a gyárban van?

– Nincs a gyárban – válaszolt a Muginstein nevű alkalmazott, aki a Jozsif névre hallgatott, és Pesza néninek, a Szeregyin téri baromfiskofának volt agglény fia.

– Véges-végül ki helyettesíti itt a főnököt? – faggatták a szerencsétlen Muginsteint.

– Én helyettesítem – mondotta a zöld fűnél zölddebb segéd.

– Akkor isten segedelmével guberáld elő a pénztárt! – parancsolt rá Benya, és megkezdődött a háromfelvonásos opera.

Az ideges Szolomon bőröndbe gyömöszölte a pénzt, az értékpapírokat, az órákat és ezüst monogramokat; a megboldogult Jozsif felemelt kézzel állt előtte, közben Benya történeteket mesélt a zsidó nép életéből.

– Ha már megjátssza a Rotschildot – mondotta Benya Tartakovszkijról szólva –, hát akkor égesse el a tűz. Magyarázd meg nekem, Muginstein, mint

jó barátodnak: a gazdád kapott tőlem egy üzleti levelet, hát miért nem váltott egy ötkopejkás villamosjegyet, és miért nem látogatott meg a lakáson, s miért nem ült le velem családi körben egy stampedli vodka mellé, egy harapásra, amit isten adott? Vajon mi gátolta meg abban, hogy kiöntse előttem a lelkét? „Benya – mondhatta volna –, így és így, itt van az üzleti mérlegem, adj egypár nap haladékot, hadd vegyek lélegzetet, hagyj egy kis szabad kezet.” Mit válaszoltam volna? A disznó a disznóval nem találkozik, de ember az emberrel mindig találkozik. Megértettél engem, Muginstein?

– Megértettem – válaszolta Muginstein, de hazudott, mert sehogy se értette, hogy a köztisztelenben álló, gazdag, első polgár „másfél zsidó” miért ült volna villamosra, hogy együtt falatozzék Mendel Krik fuvaros családjával.

Ezalatt pedig a szerencsétlenség, mint valami hajnali koldus, ott ólálkodott az ablak előtt. A szerencsétlenség zajongva tört be az irodahelyiségbe. Bár ez alkalommal a zsidó Szavka Bucisz képét öltötte magára, de olyan részeg volt, mint egy kefekötő.

– Ho-hu-ho – kiáltott fel a zsidó Szavka –, bocssáss meg, Benya, egy kissé elkéstem. – Ott topogott és hadonászott. Aztán lőtt, és a golyó Muginstein hasába fúródott.

Kellenek-e ide szavak? Volt ember, nincs ember. Élt, éldegélt az ártatlan agglegény, akár a madár az ágon, és egy ostobaság vesztét okozta. Eljött egy matrózképű zsidó, és nem valami zsákbamacs-

kába, hanem egy élő emberbe lőtt bele. Kellenek-e ide szavak?

– Olajra lépni – kiáltott Benya, s utolsónak futott el. De elmenőben még maradt annyi ideje, hogy odaszóljon Bucisznak:

– Anyám sírjára esküszöm, Szavka, odafekszel melléje.

És most mondja meg nekem, fiatalúr, aki mások részvényeiről vágja a szelvényeket, mit tett volna maga Benya Krik helyében? Maga nem tudta volna, mit kell tenni. De ő tudta. Épp ezért lett ő a Király, mi pedig itt ülünk magával a régi zsidó temető kőkerítésén, és tenyerünkkel óvjuk arcunkat a naptól.

Pesza néni szerencsétlen fia nem halt meg azonnal. Egy órával azután, hogy kórházba vitték, Benya ott termett, kihívatta a főorvost meg az ápolónőt, és anélkül, hogy krémszínű nadrágja zsebéből kihúzta volna kezét, úgy szólt hozzájuk:

– Érdekem – kezdte –, hogy a beteg Jozsif Muginstein meggyógyuljon. Mindenesetre bemutatkozom, Bencion Krik. Kámfort, oxigénpalackot, különszobát, s mindezt szívesen, bőkezűen, ha pedig nem, akkor minden doktor, legyen bár az a filozófia doktora, három rőf földre biztosan számíthat.

Muginstein ennek ellenére még aznap éjjel meghalt. S a „másfél zsidó” csak ekkor kezdett úgy kiabálni, hogy egész Odessza meghallotta.

– Hol kezdődik a rendőrség – üvöltötte –, és hol végződik Benya?

A rendőrség ott végződik, ahol Benya kezdődik,

válaszoltak neki a józan gondolkodású emberek, de Tartakovszkij nem nyugodott, és megérte azt, hogy egy zenegéppel ellátott vörös gépkocsi a Szergeyin téren eljátszotta a *Bajazzo* opera első indulóját. A gépkocsi fényes nappal odagördült a házikó elé, amelyben Pesza néni lakott.

A gépkocsi kerekei csikorogtak, okádta a füstöt, rézveretei ragyogtak, bűzlött a benzintől, és jelző kürtjével az áriát játszotta. A gépkocsiból kiugrott egy illető, s bement a konyhába, ahol a földes padlón a töpörödött Pesza néni vergődött. „Másfél zsidó” ott ült egy széken, és hadonászott.

– Garázda csirkefogó – kiáltott a vendég láttán –, haramia. Hogy a föld se fogadjon magába! Szép kis divatot vezettél be, élő embereket gyilkolsz.

– Moszjő Tartakovszkij – válaszolt neki Benya Krik halkan – immár második napja siratom a drága megboldogultat, mintha édes testvérem lett volna. De hát jól tudom, hogy maga fütyül az én fiatal könnyeimre. Szégyen, moszjő Tartakovszkij, melyik páncélszekrénybe rejtette maga a szégyenét? Volt szíve száz nyomorult rubelt küldeni a mi boldogult Jozsifunk anyjának. A hajammal együtt az agyam is égnek állt, mikor ezt a hírt meghallottam.

Benya itt szünetet tartott. Csokoládészínű zakó, krémnadrág és sötétpiros cúgos cipő volt rajta.

– Tízezer rubelt azonnal – ordította –, tízezret készpénzben és nyugdíjat élete végéig, még ha száz-húsz évet él is. Ha pedig nem, akkor hagyjuk el ezt a helyiséget, moszjő Tartakovszkij, és ülünk be a gépkocsiba.

Ezután sokáig szidták-szapulták egymást. A „másfél zsidó” szitkozódott Benyával. Nem voltam jelen ennél a veszekedésnél, de akik ott voltak, azok emlékeznek rá. Megegyeztek ötezer rubel készpénzben és havi ötven rubel nyugdíjban.

– Pesza néni – szólt ekkor Benya a földön fetregő, zilált öregasszonyhoz –, ha szüksége van az életemre, megkaphatja. De téved mindenki, még az Isten is. Szörnyű tévedés történt, Pesza néni. De vajon Isten részéről nem volt-e tévedés, amikor a zsidókat Oroszországba telepítette, hogy itt szenvedjék a pokol kínjait. Nem lenne jobb, ha a zsidók Svájcban lalnának, ahol prima tavak, hegyi levegő és mind egy szálíg franciák vennék őket körül? Mindenki téved, még az Isten is. Hallgasson rám a fülével, Pesza néni. Kapott ötezer rubelt készpénzben, és havonta ötven rubelt kap halála napjáig, még ha százhusz évet él is. Joszif első osztályú temetést kap: hat ló, mint hat oroszlán, két gyáskocsi koszorúkkal, a Brodi zsinagóga énekkara, s maga Minykovszkij jön el, hogy elparentálja megboldogult fiát.

A temetés másnap reggel zajlott le. Erről a temetésről beszélhetnek magának a temetői koldusok. Beszélhetnek a zsinagóga sameszei, a kóser baromfikereskedők, beszélhetnek az aggok háza vénasszony lakói. Ilyen temetést Odessza még nem látott, de a világ se lát soha. Ezen a napon a rendőrök cérnakesztyűt húztak. A zöld füzérekkel díszített, tárt kapujú zsinagógák villanyfényben úsztak. A gyáskocsi elé fogott fehér lovak fején fekete toll-

bokréta bólogatott. Hatvantagú énekkar lépdelt a gyászmenet előtt. Az énekesek kisfiúk voltak, de női hangon énekeltek. A kóserbaromfi-kereskedők zsinagógájának előljárói karon fogva vezették Pesza nénit. Az előljárók mögött haladtak a zsidó kereskedősegédek egyesületének tagjai, a zsidó kereskedősegédek mögött pedig ügyvédek, orvosdoktorok és bábaasszonyok. Pesza néni egyik oldalán a régi Vásártér baromfikofái, másik oldalán pedig narancsszínű sálba bugyolált bugajevkai tejesasszonyok haladtak. Topogva mentek, mint a csendőrök a piros betűs ünnepnapí díszszemlén. Széles csípőjükből tenger- és tejszag áradt. És mögöttük vonultak Ruvim Tartakovszkij alkalmazottai. Százan voltak vagy kétszázan, avagy kétezren? Selyemkihajtós fekete kabát volt rajtuk, lábukon vadonatúj csizma, amely úgy csikorgott, mint a zsákba gyömöszölt malac.

És most úgy szólok majd, miként az Úr szóla a Szinaj-hegyén az égő csipkebokorból. Fogadjátok bé szavam a fületekbe. Mindazt, amit én láttam, saját szememmel láttam, innen a régi temető kőkerítéséről, a pösze Mojszejka meg a temetkezési irodából való Simson mellett ülve. Én láttam ezt, én Arje-Lejb, a megboldogultak között élő büszke zsidó.

A gyászhintó a temetői zsinagóga elé gördült. A koporsót föltették az emelvényre. Pesza néni úgy reszketett, mint egy madárfióka. A kántor kilépett a kocsiból, és rázendített a halotti énekre. Hatvan énekes kísérte énekével. S ebben a pillanatban a

kanyarból egy piros gépkocsi fordult be száguldva. Eljátszotta a „Kacagj, Bajazzó”-t, és megállt. Mindenki hallgatott, mint akit letaglóztak. Hallgattak a fák, az énekesek, a koldusok. A gépkocsi vörös teteje alól négy ember bújt elő, és csodálatos, sosem látott rózsákból font koszorút vitt lassú léptekkel a gyászkocsihoz. S mikor a gyászszertartás véget ért, négy ember acélvállára emelte a koporsót, s lángoló szemmel, kidüllesztett mellel megindult a zsidó kereskedősegedek egyesületének tagjaival egyetemben.

Elöl lépdelt Benya Krik, akit akkor még senki sem nevezett Királynak. Ő ért elsőnek a sírhoz, felállt a göröngyhalomra, és előrenyújtotta karját.

– Mit óhajt itt tenni, fiatalember? – futott hozzá Kaufmann a temetkezési egyesülettől.

– Beszédet akarok tartani – válaszolta Benya Krik.

És beszédet tartott. Ezt meghallotta mindenki, aki hallani akarta. Ezt a beszédet hallottam én is, Arje-Lejb, és hallotta a pösze Mojszejka, aki ült mellettem a kőkerítésen.

– Uraim és hölgyeim – kezdte Benya Krik –, uraim és hölgyeim – kezdte, és a nap úgy feszült meg a feje felett, mint egy fegyveres katona az őrhelyén –, eljöttek, hogy megadjuk az utolsó tisztességet egy becsületes dolgozónak, aki egy fabatkáért vesztette életét. A saját nevemben és valamennyi jelenlévő nevében köszönöm önöknek. Uraim és hölgyeim! Mit látott a mi drága Jozsifunk életében? Egy-
pár semmiséget látott. Mivel foglalkozott? Idege-

nek pénzét számolgatta. Miért pusztult el? Az egész dolgozó osztályért pusztult el. Vannak emberek, akik eleve halálra vannak ítélve, és vannak emberek, akik még el se kezdtek élni. És íme a golyó, amely az elítélt mellébe repült, keresztülvágódott Joszifon, aki egypár semmiségnél egyebet se látott életében. Vannak emberek, akik bírják a vodkát, és vannak emberek, akik nem bírják a vodkát, de mégis isszák. Az előbbiek vigaszt találnak örömeikre és bánatukra, az utóbbiak pedig megszenvednek mindazokért, akik vodkát isznak, bár nem bírják. Éppen ezért, uraim és hölgyeim, miután a mi szegény Joszifunkért elrebegettük imánkat, megkérem önöket, kísérjék el sírjáig az önök előtt ismeretlen, de már megboldogult Szavelija Buciszt.

S elmondván eme beszédet, Benya Krik lelépett a dombról. Hallgattak az emberek, hallgattak a fák meg a temetői koldusok. Két sírásó festetlen koporsót vitt a szomszédos sírhoz. A kántor dadogva befejezte az imát. Benya dobta a sírba az első lapát földet, és odament Szavkához. Valamennyi ügyvéd és valamennyi melltüvel ékesített dáma ott lépdelt a nyomában, akár a juhok. Benya rákényszerítette a kántort, hogy Szavka felett is énekelje el a teljes halotti imát, és hatvan kórlista kísérte dalát. Szavka nem is álmodott ilyen gyászszertartásról. Ezt elhiheti nekem, Arje-Lejbnek, a vénséges vén Arje-Lejbnek.

Azt mondják, a „másfél zsidó” még aznap elhatározta, hogy visszavonul az üzlettől. Én nem voltam ott ennél. De azt, hogy se a kántor, se a kórus,

se a temetkezési egylet nem kért pénzt a temetésért, ezt én, Arje-Lejb a saját szememmel láttam. Arje-Lejb – ez az én nevem. És egyebet nem láthattam, mivel az emberek lassan elsomfordáltak Szavka sírhantjától, és szinte rohanva menekültek, akár a tűzvész elől. Kocsikon, szekereken száguldtak el, meggyalog. Csak a piros gépkocsin érkezett négy ember távozott onnan, ugyanazon a gépkocsin. A zenegép eljátszotta az indulót, a gépkocsi megremegett, és elszáguldott.

– Király – mondotta a pösze Mojszejka, aki a kőkerítésen a legjobb helyet elveszi tőlem. – Király – mondotta, s követte szemével.

Most már tud mindent. Most már tudja, ki ejtette ki elsőnek a „király” szót. Ez Mojszejka volt. Most már tudja, miért nem a félszemű Gracsot, sem a veszett Kolkát nevezte így. Most már mindent tud. De mi haszna ennek, ha az orrán továbbra is pápaszem fityeg, s a lelkében ősz borong?

1923

Froim Gracs valaha nős volt. Régen volt ez, azóta eltelt vagy húsz esztendő. A felesége abban az időben leánygyermeket szült Froimnak, és belehalt a szülésbe. A kislány a Bászka nevet kapta. Anyai nagyanyja Tulcsinban lakott. Az öregasszony nem szerette a vejét. Így beszélt róla: Froim foglalkozására nézve fuvaroskocsis. Vannak is hollófekete lovai, de Froim lelke feketébb hollófekete lovai színénél.

Az öregasszony nem szerette vejét, és az újszülött kislányt magához vette. Húsz évet élt az unokájával, aztán meghalt. Ekkor Bászka visszatért apjához. Mindez pedig így történt:

Szerdán, ötödikén, Froim Gracs a Dreyfuss cég raktáraiból búzát fuvarozott a kikötőbe a Kaledónia hajóra. Estére végzett a munkával, és hazaindult. A Prohorovszkaja utca sarkán találkozott Iván Pjatyirubel kováccsal.

– Van szerencsém, Gracs – mondotta Iván Pjatyirubel –, valami asszonyféle dörömböl a házadon.

Gracs továbbment útján, és háza udvarán egy óriás termetű nőt pillantott meg. Hatalmas csípője s téglavörös arca volt.

– Atyuska – kiáltott fel a nő fülsiketítő basszus hangon –, már majd megvesz az ördög unalmam-

ban. Egész nap várok itt magára. Tudja meg, hogy a nagymama meghalt Tulcsinban.

Gracs ott állt fenn a stráfszekéren, s kimeredt szemmel nézte a lányát.

– Ne legyeskedj itt a lovak előtt – kiáltott rá elkeseredetten –, fogd meg a rudas zabláját, úgy látszik, meg akarod verni a lovaim.

Gracs ott állt a szekéren, legyintett ostorával. Bászka megfogta a rudas zabláját, és a lovakat bevezette az istállóba. Kifogott, majd bement a konyhába, hogy gondoskodjék mindenről. Kiteregette apja kapcáit, homokkal fényesre súrolta a kormos teáskannát, s hozzálátott, hogy a vaslábasban felmelegítse a húsgombócokat.

– Atyuska, elviselhetetlen a piszok itt magánál – mondotta, és a földön heverő bűzlő báránybőrt kidobta az ablakon.

– De véget vetek ennek a mocsoknak – kiáltotta Bászka, s apja elé tette a vacsorát.

Az öreg egy zománcozott teáskannából vodkát ivott, s megette a boldog gyermekkor illatát árasztó húsgombócokat. Aztán fogta az ostorát, és kiment az utcára. Bászka is utánament. Lábán cúgos férficipő volt, narancsszínű ruhát viselt, fejére feltette a kitömött madarakkal teleaggatott kalapját, és kiült a ház elé a lócára. Az este ott kószált a lóca előtt, az alkonyat ragyogó szeme behullott a tengerbe a Pereszip mögött, az ég oly piros volt, akár a piros betűs nap a naptárban. A Dalnyickaja utcán már bezártak a boltok, s a banditák ott kocsikáztak végig a néma utcán Joszka Szamuelszon nyilvános-

háza felé. Fényezett hintón utaztak, színes kiskabátban, akár a kolibrimadarak. Szemük kidülledt, egyik lábuk a kocsifeljárón, és acélos, előrenyújtott kezükben selyempapírba burkolt virágcsokrot tartottak. Fényezett kocsijuk lépésben haladt, minden hintóban egyetlen ember ült virágcsokorral a kezében, és a magas bakon ülő kocsis úgy fel volt pántlikázva, akár a lakodalmas vőfélyek. Főköttős öreg zsidó asszonyok lomha tekintettel kísérték ezt a megszokott menetet, az öreg zsidó asszonyok közböbök voltak minden iránt, csak a boltos- meghajóács-csemeték irigyelték a moldovankai királyokat.

Kaplun Szolomoncsik, a fűszeres fia, meg Tüzér Monya, a csempész fia azok közé tartoztak, akik igyekeztek szemet hunyni mások sikerének csillogásán. Mindketten ott haladtak el Bászka előtt a szerelem ízébe belekóstolt lányok ringó lépésével, összesúgtak-búgtak, és kezükkel mutogatták, hogyan ölelnék meg Bászkat, ha óhajtaná. Bászka ezt tüstént meg is óhajtotta, mivelhogy Tulcsinából, ebből a kapzsi, vaksi kisvárosból való egyszerű leányzó volt. Nyolcvan és egynéhány kilót nyomott, de egész életét csípős nyelvű podolszki vigécek, vándor könyvárusok és erdőkitermelő alvállalkozók társaságában töltötte, és soha életében nem látott olyan embert, amilyen Kaplun Szolomoncsik volt. Éppen ezért, hogy meglátta, a cúgos férficipőbe bújtatott lábával kaparászni kezdte a földet, és így szólt apjához:

– Atyuska – mondotta mennydörgésszerű hang-

ján –, nézze meg ezt a fiatalurat: olyan a lába, akár egy babának, ennivaló kis lábak.

– Aha, Gracs úr – suttogta ekkor a mellettük ülő Golubcsik névre hallgató öreg zsidó –, látom, gyermeke már a bokorba kívánczik.

– Micsoda bajt hozott az isten a fejemre – válaszolt Froim Golubcsiknak, pattintott ostorával, befordult a házba, lefeküdt, és nyugodtan elaludt, mivel nem hitt az öregnek. Nem hitt az öregnek, és mélységesen tévedett. Golubcsiknak volt igaza. Golubcsik házasságközvetítéssel foglalkozott a mi utcánkban, de éjjelenként imákat olvasott jó módú halottak felett, és az életből mindent ismert, amit csak ismerni lehetett. Froim Gracsnak nem volt igaza. Golubcsiknak lett igaza.

S valóban ettől a naptól kezdve Bászka minden estéjét a kapun kívül töltötte. Ott ült a lócán, s varrta a kelengyéjét. Mellette áldott állapotban levő asszonyok üldögéltek; hatalmas, szétterpesztett térdéről gyolcsvászón-halmazok csúsztak lefelé; az áldott állapotban levő asszonyokból csak úgy ömlött a sok letye-fetye, akár a rózsaszínű tej a tavaszi legelőre kicsapott tehenek tőgyéből, s közben férjük megjött a munkából, egyik a másik után. A pergő nyelvű asszonyok férjei kifacsarták göndör szakállukat a vízcsap alatt, majd púpos öregasszonyoknak adták át helyüket. Az öregasszonyok teknőben pufók csecsemőket fürösztöttek, megpakolták unokáik fénylő fenekét, aztán régi szoknyaikba csavarták őket. A Tulcsinából való Bászka így ismerte meg Moldovanka életét, a mi bőkezű

anyánk életét, a szopós csecsemőkkel, a száradó rongyokkal, nászéjszakákkal, külvárosi eleganciával és bakás fáradhatatlansággal teli életet. A fiatal lány is ilyen életre vágyott, de megtudta azt is, hogy a félszemű Froim leánya nem számíthat méltó partnerre. Ekkor atyját nem nevezte többé atyjának.

– Vörös tolvaj – kiáltotta rá esténként –, vörös tolvaj, jöjjön, egyen.

És ez így tartott mindaddig, amíg Bászka meg nem varrta a fél tucát hálóingét és a csipkével szegett fél tucát bugyiját. Mikor befejezte a csipkeszegélyek felvarrását, hangjára nem hasonlító vékony hangon elsírta magát, és könnyein keresztül így szólt a rendíthetetlen Gracsnak:

– Minden lány vetette szemére – megtalálja örömét az életben, csak egyedül én élek úgy, mint egy éjjeliőr idegenek portáján. Vagy tesz velem valamit, atyuska, vagy véget vetek az életemnek.

Gracs végighallgatta a lányát, utána felhúzta vászoncsizmáját, s másnap beállított Kaplun fűszereshez a Privoznaja téren.

Kaplun boltja felett aranycégér ragyogott. Ez volt a Privoznaja tér legelőkelőbb üzlete. Sok-sok tenger és általunk ismeretlen gyönyörű étel illatozott ebben a boltban. Az inas egy öntözőből az üzlet hűvös mélyét locsolta, és egy nótát dúdolt, amelyet csak felnőtteknek illik dúdolni. A tulajdonos fia, Szolomoncsik ott állt a pult mögött; a pulton Görögországból származó olajbogyók, marseille-i olívaolaj, babkávé, lisszaboni mazsolaszőlő, Philippe et Canot cég gyártotta szardínia meg piros

paprika tornyosult. Maga Kaplun mellényben, egy üvegfallal elkerített helyiségben ott sütkérezett a napon görögdinnyét falatozva – vörös bélű görögdinnyét fekete maggal, pajzán kínai lányok szemére hasonlító ferde, fekete maggal. Kaplun pocakja ott feküdt a napsütötte asztalon, és a nap semmit se tehetett vele. A fűszeres eztán megpillantotta a vászoncsizmás Gracsot, és elsápadt.

– Jó napot kívánok, moszjő Gracs – mondotta, és hátrább tolta a székét. – Golubcsik már jelezte, hogy meglátogat, elő is készítettem a maga számára egy font teát, ez valami ritkaság.

S beszélni kezdett az újfajta teáról, amelyet holland hajók szállítottak Odesszába. Gracs türelmesen hallgatta, de a végén szavába vágott, mivelhogy egyszerű, furfang híján levő ember volt.

– Egyszerű ember vagyok, furfang híján – mondotta Froim –, lovaim mellett töltöm napjaim, és űzöm a mesterségem. Bászkával új fehérneműt s egynéhány öreg garast adok. De én is ott vagyok Bászka mögött, és akinek ez kevés, azt égesse el a tűz.

– Miért égnénk el? – válaszolt hadarva Kaplun, s megsimogatta a fuvaroskocsis kezét. – Nem kellek nekem az ilyen szavak, moszjő Gracs, hiszen maga olyan ember, aki segíthet egy másik emberen, de egyben olyan ember is, aki megbánthat egy másik embert, s amiért nem maga a krakkói rabbi, hát elmondhatom, hogy én sem Mozes Montefiore unokahúgát vezettem oltár elé, de hát... de hát, madame Kaplun mégiscsak madame Kaplun, nagy-

szērű dáma, akin még az Isten sem ismeri ki magát, hogy mit akar.

– De én tudom – vágott a boltos szavába Gracs –, de én tudom, hogy Szolomoncsik akarja Bászkat, csak madame Kaplun nem akar engem.

– Igen, nem akarom magát – kiáltott fel ekkor madame Kaplun, aki ott hallgatózott az ajtó mögött, és most belépett az üvegfallal elkerített helyiségbe, csak úgy tüzelt, keble csak úgy hullámozott –, nem akarom magát, Gracs, mint ahogy az ember nem kívánja a halált; épp annyira nem kívánom, mint ahogy egy eladó lány nem kívánhat pattanásokat a fejére. Ne felejtse el, hogy megboldogult nagyapám fűszeres volt, megboldogult atyuskám fűszeres volt, és nekünk ragaszkodnunk kell a brancsunkhoz.

– Hát csak ragaszkodjanak a brancsukhoz – válaszolt Gracs a tüzes madame Kaplunnak, és fogta magát és hazament.

Otthon már várta a narancsszínű ruhába kiöltözött Bászka, de az öreg rá se nézett, báránybőr bundáját leterítette a stráfkocsi alá, lefeküdt, és aludt mindaddig, amíg Bászka hatalmas keze ki nem rázta a kocsi alól.

– Vörös tolvaj – suttogta a lány a reá egyáltalán nem jellemző suttogással –, miért kell nekem elviselnem a maga kocsis modorát, és miért hallgat, mint a csuka, maga vörös tolvaj?

– Bászka – jelentette ki ekkor Gracs –, Szolomoncsik akar téged, de madame Kaplun nem akar engem, fűszerest keresnek.

S az öreg megigazította a bundát, és ismét a stráf-kocsi alá bújt, Bászka pedig eltűnt az udvarról.

Mindez szombaton, munkaszüneti napon történt. Az alkonyat bíborszeme végigtapogatta a földet, és estefelé Gracsba ütközött, aki ott horkolt stráfszekere alatt. Egy elszánt sugár lángoló szemrehányással belekapaszkodott az alvóba, és kivitte a Dalnyickaja utcába, amely úgy porzott és csillogott, mint zöld rozsvetés a szélben. Tatárok ballagtak a Dalnyickaja utca hosszában, tatárok meg turkok mulláik kíséretében. Mekkából, zarándokútról tértek vissza hazafelé, az orenburgi sztyeppékre meg a Kaukázuson túlra. A hajó elhozta őket Odesszáig, s most a kikötőből Ljubka Snejvejsz, a Kozák Ljubka néven ismert asszonyság vendégfogadójához tartottak. Merev, csíkos kaftánok álltak a tatárokon, és a puszták bronz verejtékével öntötték el az úttestet. A fezükön fehér törülköző tekerőzött, ez jelentette, hogy viselője meghajolt a próféta hamvai előtt. A zarándokok elérték a sarkot, és befordultak Ljubka udvarába, de nem tudtak bemenni, mert a kapunál nagy tömeg verődött össze. Ljubka Snejvejsz, bugyellárisal az oldalán, épp egy részeg embert püfölt, és taszigálta kifelé a kocsiútra. Ökölbe szorított kézzel dobolt az arcán, másik kezével pedig fogta, nehogy elessen. Vékony sugarakban csorgott a vér az ember foga közül és a füle mögött, eltöprengve nézte Ljubkát, mintha most látná először, aztán lerogyott az utca kövezetére, és elaludt. Ljubka még egyet taszított rajta lábával, aztán visszatért vendégfogadójába. Jevzel, a portás bezárta

mögötte a kaput, és magához intette Froim Gracsot, aki éppen arra ment.

– Van szerencsém, Gracs, ha valami érdekeset akar látni az életből, akkor jöjjön be hozzánk az udvarra, itt van mit nevetni.

S a portás Gracsot a falhoz vezette, ahol az előző napon érkezett zarándokok üldögéltek. Egy zöld turbános öreg turk, egy falevélzöld és könnyed öreg turk feküdt ott a fűvön. Ellepte a gyöngyöző verejték, nehezen lélegzett, és forgott a szeme.

– Látja – mondotta Jevzel, és kopott kabátján megigazította az érdemrendjét. – Látja, igazi dráma a „Török nyavalya” című operából. Az öreg a végét járja, de orvost nem szabad hozzá hívni, mert azt, aki Mohamed istenétől hazafelé vezető úton fejezi be életét, azt náluk a legboldogabb és a leggazdagabb embernek tekintik. Halvas – kiáltott Jevzel a haldoklóra, és felkacagott –, itt a doktor és meggyógyít.

A turk gyermekes félelemmel és gyűlölettel végignézett a portáson, és elfordult. Ekkor az önelégült Jevzel elvezette Gracsot az udvar másik végében levő borospincéhez. A borospincében már égtek a lámpák, játszott a zene. Súlyos szakállú öreg zsidók román meg zsidó dalokat húztak. Mendel Krik ott ült az asztalnál, zöld pohárból borozgatott, és elmesélte, hogyan hagyták helyben saját fiai, az idősebb Benya meg a fiatalabb Ljovka. Rekedtes, öreges hangon üvöltötte történetét, mutogatta szétmorzsolt fogát, és engedte, hogy tapogassák hasán a sebeket. Porcelán arcú volhíniai csodarabbik áll-

tak mögötte, és elképedve hallgatták Mendel Krik dicsekvését. Csodálkoztak mindazon, amit hallottak, de Gracs ezért vetette meg őket.

– Vén hencegő – dünnyögte Mendelre célozva, s bort rendelt.

Aztán Froim magához hívta Kozák Ljubkát, a gazdasszonyt, aki éppen ott káromkodott az ajtóban állva, és vodkát ivott.

– Beszélj – kiáltott Froimnak, és vadul rásandított.

– Madame Ljubka – válaszolt neki Froim, és leültette maga mellé –, maga okos asszony, s úgy jöttem magához, mint az édesanyámhoz. Számítok magára, madame Ljubka, az isten után maga jön elsőnek.

– Beszélj – kiáltotta Ljubka, végigszaladt a pincehelyiségen, majd visszatért a helyére.

És Gracs beszélt:

– A gyarmatokon – mondotta – a németeknek gazdag búzatermésük van, Konstantinápolyban pedig a fűszerárut felerészben ingyen adják. Konstantinápolyban egy pud olajbogyót három rubelért vásárolnak fel, itt pedig harminc kopejkát kapnak egy fontért. A fűszerekre jó világ jár, madame Ljubka, a fűszeresek zsíros gondtalanságban élik napjaikat, és ha finom kézzel közeledünk hozzájuk, akkor megcsinálhatjuk a szerencsét. . . De egyedül maradtam a munkámban, megboldogult Bivaly Ljova meghalt, sehonnan se számíthatok segítségre, egymagam vagyok, akár az Isten az égben.

– Hát Benya Krik? – mondotta ekkor Ljubka.

– Már kipróbáltad Tartakovszkijon, miért ne felelne meg neked Benya Krik?

– Benya Krik? – ismételte meg Gracs elképedve.

– S úgy hiszem, méghozzá nőtlen.

– Nőtlen – mondotta Ljubka. – Hozd össze Bászkával, adjál pénzt neki, csinálj embert belőle.

– Benya Krik – ismételte meg az öreg, mint valami távoli visszhang visszhangját –, rá nem is gondoltam.

Felállt motyogva, dadogva, Ljubka előreszaladt, Froim pedig ott ballagott a nyomában. Végigmentek az udvaron, és felmentek az első emeletre. Az emeleten laktak azok a lányok, akiket Ljubka az utasok számára tartogatott.

– A mi vőlegényünk Katjusánál van – mondotta Ljubka Gracsnak –, várj meg itt a folyosón – s az asszony bement az utolsó szobába, oda, ahol Benya Krik a Katyusa nevű nővel feküdt.

– Már eleget csurgattad itt a nyálad – mondta Ljubka a fiatalembernek –, előbb alapozd meg az életed valamilyen módon, Benya, utána majd csurgathatod a nyálad. Froim Gracs keres téged, egy munkára való embert keres, és nem talál.

És elmondott mindent, amit Bászkáról meg a félszemű Gracs dolgairól tudott.

– Megfontolom – válaszolt Benya, és Katyusa meztelen combját betakarta a lepedővel. – Megfontolom, az öreg várjon itt meg.

– Várd itt meg – mondta Ljubka Froimnak, aki ott álldogált a folyosón –, várd itt meg, most fontolgatja.

Ljubka egy széket tolt oda Froimnak, aki elmerült a véghetetlen várakozásban. Ott várt türelemmel, akár a paraszt a hivatalok előszobájában. A fal mögött Katyusa nyögdécselt és kacarászott. Az öreg két óra hosszat szendergett bezárt ajtaja előtt, két órát, de lehet, hogy többet. Az este már régen éjjelbe hajolt, az ég elfeketedett, és tejútja arannyal, ragyogással és hűvösséggel telt meg. Ljubka borospincéjét már bezárták, a részek mint a törött bútorok heverésztek szerte az udvaron, és a zöld turbános öreg mulla éjféltájt meghalt. Aztán a tenger felől zeneszó, angol hajóról jövő trombita és kürt zenéje szállt. A zene a tenger felől jött, majd elhallgatott, de Katyusa, a tapasztalt Katyusa csak egyre hevítette Benya Krik számára a maga kipingált, a maga orosz, pirospozsgás paradicsomát. Nyögdécselt az ajtó mögött, és kacarászott. Az öreg Froim ott ült mozdulatlanul a lány ajtaja előtt, ott várakozott éjfél után egy óráig, és aztán bekopogott.

– Te ember – mondotta –, csak tán nem gúnyolódsz itt velem?

Ekkor Benya végre kinyitotta Katyusa szobájának ajtaját.

– Moszjő Gracs – mondotta zavartan, ragyogó arccal, egy lepedőbe burkolózva. – Amikor még fiatalok vagyunk, azt hisszük, hogy a nő áru, pedig csupán szalma, amely minden semmiségtől lángot fog.

Aztán felöltözött, megigazította Katyusa ágycsészéjét, felrázta vánkösát, és az öreg kíséretében elhagyta a házat. Sétálva értek el az orosz temetőig, és ott

a temetőnél Benya Krik meg a félszemű Gracs, az öreg betörő megegyeztek mindenben. Megegyeztek abban, hogy Bászka háromezer rubel hozományt visz jövődő férjének, két telivér lovat meg egy gyöngy nyakéket. Megegyeztek még abban is, hogy Kaplun köteles kétezer rubelt lefizetni Benyának, Bászka vőlegényének. A Privoznaja téri családi büszkeségtől eltelt Kaplun bűnbe esett – meggazdagodott a konstantinápolyi olajbogyókon, nem kegyelmezett meg Bászka első szerelmének, és épp ezért Benya Krik vállalta, hogy Kaplunon behajtja a kétezer rubelt.

– Ezt magamra vállalom, atyuska – mondotta jövődő apósának –, isten segítségével megbüntetjük valamennyi fűszerest.

Ezt hajnal felé jelentette ki, amikor az éjszaka már tünőfélben volt, és most egy új történet kezdődik, a Kaplun cég bukásának, lassú pusztulásának története, tűzvészekről meg éjjeli lövöldözésekről szóló történet. És mindez – a kevély Kaplun sorsa meg Bászka leányzó sorsa –, mindez azon az éjjelen dőlt el, amikor a leány apja meg újdonsült vőlegénye ott sétálgatott az orosz temető mentén. Ekkor cipelték a legények a lányokat a kerítés mögé, és ekkor cuppantak a csókok a sírok márványlapjain.

Tizenkilencben Benya Krik emberei lecsaptak az önkéntes hadsereg utóvédjére, lemészárolták a tiszteket, és zsákmányul ejtették a trén jó részét. Jutalmul azt követelték az odesszai szovjettől, engedélyezzen nekik háromnapig „háborítatlan felkelést”, és mivel ezt nem kapták meg, elhordtak minden árut az Alekszander sugárút boltjaiból. Működésüket később kiterjesztették a Kölcsönös Hitelbankra is. Az ügyfeleket előretessékelve, benyomultak a pénztárterembe, és felkérték a pénztárosokat, hogy hordják ki a pénzzel meg értékekkel megtömött zsákokat az utcán várakozó automobilhoz. Egy hónap is beletellett, mire elkezdték főbe lődni őket. Akkor akadtak egyesek, akik úgy vélték, hogy a lebukásokban és letartóztatásokban benne van a keze bizonyos Áron Peszkinnek, akinek műhelye volt a városban. Hogy pontosabban mit gyártott – azt homály fedte. A házában állott egy ólomtengelyes hosszú forma gép, a padlón forgács meg könyvkötőkarton hányódott.

Egy őszi reggelen jó barátja, Misa Jablocsko kopogtatott be Peszkin műhelyébe.

– Te Áron – szólt a vendég Peszkinhez –, fényes időnk van ma. Ha éppen cimborára volna szükséged, aki egy fél üveg vodkát meg egy kis harapniva-

lót is hoz a kirándulásra, rám számíthatsz. Kocsizunk egyet a jó levegőn. Árkágyijába... Lehet, hogy kineveted a magamfajta alakot, de én bizony szívesen kiszellőztetem néha a fejemet.

Peszkin felöltözött, és Misa Jablocsko csézáján kirobogtak Árkágyijába. Estig odavoltak, alkonyatkor Misa Jablocsko beköszöntött a szobába, ahol madame Peszkina tizennégy éves lányát fürösz-tötte egy teknőben.

– Tiszteletem – mondta Misa kalapját levéve –, fejedelmien elszórakoztunk. Olyan a levegő, hogy csuda... Hanem az embernek jól fel kell kötnie a gatyáját, ha a kegyed férjével áll oda vitatkozni. Fene egy makacs természete van.

– Nekem mondja? – kontrázott neki madame Peszkina, s közben bőszen szappanozta, csavargatta a lánya fejét. – Hol az a kalandor?

– Odakint üldögél a ház előtt.

Misa fogta a kalapját, elköszönt, és elrobogott a csézáján. Madame Peszkina nem győzte várni a férjét, kiment érte a ház elé a kiskertbe. Ott ült Áron panamakalapban, a kerti asztalra könyökölve, és vigyorgott.

– Te kalandor – támadt rá madame Peszkina –, még nevetni mersz?... Én megpukkadok a lányod miatt, aki még a fejét se hajlandó megmosni... Menj be, és beszélj a lányoddal.

Áron csak hallgatott, és vigyorgott egyre.

– Te jómadár – kezdte újra madame Peszkina, de ekkor bepillantott a széles kalap alá, és jajveszékelni kezdett. A szomszédok összeszaladtak a kiál-

tozásra. – Nem él már – magyarázta nekik madame Peszkina. – Meghalt.

Ez pedig tévedés volt. Áron Peszkinnek két helyen átlőtték a mellét, bezúzták a koponyáját, de még élt. Beszállították a zsidókórházba. Maga doktor Zilberberg operálta meg a sebesültet, de Peszkinnek nem kedvezett a szerencse – meghalt a kés alatt. Még akkor éjjel letartóztatott a Cseka egy „Grúz” néven ismert férfit meg a barátját, Kolja Lapiduszt. Az egyik a kocsisa volt Misa Jablocskónak, a másik meg a tengerparton várta a fogatot Árkagyijában, ott, ahol elkanyarodik az út a sztyepp felé. A kurta kihallgatás után főbe lőtték mindkettőjüket. Csak éppen Misa Jablocsko csúszott ki az üldözők kezéből. Nyoma is vezett. Csak jó néhány nappal később állított be Froim Gracs udvarára egy napraforgómagot áruló vénasszony. A karján hozta kosarát, benne az árujával. Az egyik szemöldöke szénfekete bozontban szaladt felfelé, a másik szinte észrevétlen-vékonyan lehajlott. Froim Gracs ott trónolt az istálló előtt szétvetett lábbal, és a kisunokájával, Arkagyijjal játszott. A fiút három évvel azelőtt pottyantotta ki irdatlan hasából Bászka, a lánya. A nagypapa az ujját nyújtogatta Arkagyijnak, a kölyök elkapta, rácsimpaszkodott, és úgy himbálózott rajta, mint valami gerendán.

– Te csöppség – mondta az unokájának Froim, és nézte, nézte az egyetlen szemével.

A bozontos szemöldökű vénasszony odacsámpázott hozzájuk madzaggal átkötözött férfibakancsában.

– Te Froim – szólalt meg a banya –, én mondom neked, nincs ezekben egy szikrányi emberség sem. A szavuk pedig nyavalyát sem ér. Megnyuvasztanak bennünket a pincékben, mint kutját a veremben. Mukkanni sem hagynak a halálunk előtt. . . A tíz körmünkkel kellene szétmarcangolni őket, kiharapni a szívüket. . . Hallgatsz, Froim – folytatta Misa Jablocsko –, pedig a fiúk azt várják, mikor szólalsz meg végre. . .

Misa felállt, egyik kezéből a másikba vette a kosarat, és elkocogott, felvonva fekete szemöldökét. Három befont varkocsú süldőlány éppen szembe jött vele az Alekszej téren, a templom előtt. Egymás derekát átfogva korzóztak.

– Szép kisasszonyok – szólította meg őket Misa Jablocsko –, hadd vendégeljelek meg egy kis napraforgómaggal.

Teleszórta a ruhájuk zsebét, aztán eltűnt a templom sarkánál.

Froim Gracs magára maradt az udvarán. Ült moccanatlanul, egyetlen szemét a távolba mereszelve. A gyarmati csapatoktól zsákmányolt öszvérek jóízűen ropogtatták a szénát odabent az istállóban. Jóllakott kancák legelésztek csikóikkal hátul a fűvön. A gesztenyefa árnyékában kocsisok kártyáztak, és cseréppoharakból kortyolták a bort. Meleg szellők simogatták a meszelt falakat, vakító kékségben úszott a nap az udvar fölött. Froim felállt, és elindult az utca felé. Átvágott a Prohor téren, ahol olcsó füstjükkal piszkolták a konyhák az eget, keresztülhaladt az ócskapiacon, ahol függönyökbe és

drapériákban bugyolált emberek kínálták a gönceiket egymásnak. Elment a Jekatyerina utcáig, a cárné szobránál befordult, és belépett a Cseka épületébe.

– Froim vagyok – mondta az őrségparancsnoknak –, a főnökkel kell beszélnem.

Akkoriban Vlagyiszlav Szimjon volt a Cseka elnöke, egy Moszkvából jött ember. Amikor jelentették neki, hogy Froim keresi, behívatta Borovoj nyomozót, hogy kifaggassa a látogatójáról.

– Óriási fickó – közölte Borovoj. – Most aztán megismerkedhet az egész Odesszával. . .

Az őrségparancsnok vitorlavászon köpenyes öregembert kísért be a szobába. Az öregember hatalmas volt, mint egy ház, vörös haja bekötött fél-szemére hullott, a képe éktelenül el volt torzítva.

– Főnök – kezdte a jövevény –, kit pusztítasz? Sasokat pusztítasz. Ki marad végül, főnök? A moslékkal akarsz majd élni? . . .

Szimjon egy hirtelen mozdulattal kihúzta az asztal fiókját.

– Fegyvertelenül jöttem – mondta erre Froim –, a kezemben sincs fegyver, a csizmám szárában sincsen, odakint se hagytam őrköt. . . Ereszd ki a fiúkat, főnök, mondd meg, milyen árat kérsz.

Az öreget leültették egy karosszékre, konyakot hoztak neki. Borovoj kiment, és dolgozószobájában maga köré gyűjtötte a Moszkvából jött nyomozókat és komisszárokat.

– Mutatok én nektek egy fickót, eposzt lehetne írni róla, ilyen még egyet nem találtok. . .

És Borovoj elmesélte, hogy nem Benya Krik volt

a negyvenezer odesszai tolvaj igazi vezére, hanem a félszemű Froim. A háttérben maradt az öreg, de minden az ő tervei szerint történt Odesszában: a gyárak és a kincstár felgyújtvása, az önkéntesek meg a szövetséges csapatok lerochanása. Borovoj várta, hogy az öreg kijöjjön, szeretett volna beszélni vele. De Froim csak nem jött. A nyomozó elunta a várakozást, és a keresésére indult. Bejárta az egész épületet, végül kinézett a hátsó udvarra is. Froim Gracs ott hevert a repkénnyel befuttatott fal tövében, egy ponyvával leterítve. Két vöröskatona a maga sordorta cigarettáját szívta a holttest mellett.

– Mint a medve – mondta az idősebb, amikor megpillantotta Borovojt –, irtóztató ereje volt... Az efféle öreget agyonütni se lehet, soha el nem nyűvődött volna... Tíz golyó volt benne, még akkor is mászott...

A vöröskatona egészen kipirult, szeme csillogott, sapkája félrecsúszott.

– Mit fecsegsz összevissza? – torkolta le a társa. – Meghalt, és kész, mind egyforma...

– Már hogy volna egyforma – támadt rá az idősebb –, az egyik kér, könyörög, a másik meg se nyikkan... Hogy mondhatsz olyat, hogy mind egyforma...

– Nekem mind egyforma – ismételte makacsul a fiatalabbik vöröskatona. Még a képük is egyforma. Egyik olyan, mint a másik...

Borovoj lehajolt, és félrehajtotta a ponyvát. Az utolsó mozdulat torz fintora rákövült az öreg arcára.

A nyomozó visszament a szobájába. Az atlással tapétázott kör alakú teremben éppen értekezlet folyt az ügyintézés új szabályzatáról. Szimjon beszámolt azokról a rendellenességekről, amelyeket tapasztalt: a formai hibáktól hemzsegő ítéletekről, a hebehurgyán vezetett kihallgatási jegyzőkönyvekről. Szimjon azt követelte, hogy a nyomozók kisebb csoportokra osztva tartsanak rendszeres foglalkozásokat a jogászok vezetésével, az ügyeket pedig intézzék a moszkvai Cseka-központ által rendszeresített formáknak és szabályoknak megfelelően.

Borovoj a maga zugába húzódva hallgatta a beszédet. Egyedül ült, távol a többiektől. A gyűlés után Szimjon odament hozzá, és megfogta a kezét.

– Tudom, hogy haragszol rám – mondta –, de hát, Szása, mi a hatalom vagyunk, az államhatalom, ezt egy pillanatra sem szabad elfelejtenünk...

– Nem haragszom én – felelte Borovoj, és elfordult –, maga nem odesszai, maga ezt nem értheti, hosszú história ez ezzel az öreggel...

Ültek egymás mellett, a huszonhárom éves Cseka-elnök meg a beosztottja. Szimjon a kezében tartotta Borovoj kezét, és most megszorította.

– Felelj nekem, mint csekista – mondta hosszú hallgatás után –, felelj nekem, mint forradalmár, hát szükség van az ilyen emberre a jövő társadalmában?

– Nem tudom – mondta Borovoj, és nem mozdult, csak maga elé meredt: – bizonyára nincs szükség...

Kínlódva elhessegette magától az emlékeket. Az

tán amikor felélénkült egy kissé, megint mesélni kezdett a Moszkvából jött csekistáknak arról, hogyan élt Froim Gracs, micsoda furfangjai voltak, milyen sebezhetetlen volt, mint fűtyült a felebarátaira – sorolta a sok furcsa históriát, amely most már a múlté . . .

Snejvejsz Ljubka háza ott állott a Dalnyickaja és a Balkovszkaja utca sarkán, a Moldovankán. A házban borospince, vendégfogadó, zab- és takarmánybolt, no meg galambdúc száz pár krjukovi és nyikolajevi galambbal. A bolt meg a többi és még az odesszai kőbányák negyvenhatos számú telepe Ljubka Snejvejsz, más néven a Kozák Ljubka tulajdona, csak a galambdúc Jevzelé, az érdemdús obsitos katonáé, a vendégfogadó portásáé, galambostul. Vasárnaponként Jevzel kiáll a vadászsorra, ott árulja galambjait a városi hivatalnokoknak meg a környékbeli gyerkőcöknek. A portáson kívül Ljubka házában lakik még Peszja-Mindl, egy személyben szakácsnő és kerítőnő, meg Cudecskisz üzletvezető, apró kis zsidó, termetre meg szakállra a moldovankai rabbira, Ben-Zharjára hasonlít. Cudecskiszről sok történetet ismerek. Az első közülük arról szól, hogyan lett Cudecskisz üzletvezető Ljubka Snejvejsz, más néven Kozák Ljubka vendégfogadójában.

Vagy jó tíz éve annak, hogy Cudecskisz, aki akkoriban ügynökösködött, egy lóhajtásos cséplőgépet közvetített egy vidéki földbirtokosnak, s este elvitte Ljubkához, hogy megigyák az áldomást. A vevőnek hosszú bajsza meg kis pamacsszakállja

volt, lábán lakkcsizma. Peszja-Mindl zsidós halat szolgált fel, majd egy jóképű lányt szerzett, aki Nasztya névre hallgatott. A földbirtokos ott töltötte az éjszakát. Cudecskiszt, aki ott aludt összekuporodva Ljubka küszöbe előtt, Jevzel rázta fel reggel.

– Tegnap itt azzal dicsekedett, hogy a földbirtokos cséplőgépet vett magától – kezdte Jevzel a mondókáját. – Hát vegye tudomásul, a maga üzletfele a reggelt be sem várva kereket oldott, mint valami utolsó csirkefogó. Így hát szurkoljon most le két rubelt a vacsoráért, négy rubelt meg a leányzóért. Látszik, maga is dörzsölt vénember lehet.

Cudecskisz azonban nem fizetett. Erre Jevzel betuszkolta Ljubka szobájába, és rázárta az ajtót.

– Itt maradsz – szólt a portás –, amíg Ljubka meg nem jön a kőbányából, és Isten segítségével ki nem tapossa a lelked. Ámen.

– Haramia – kiáltott Cudecskisz az obsitos katonának, és körülnézett az új szobában. – Máshoz sem értesz, csak a galambjaidhoz, te haramia, én pedig hiszek Istenben, kivezet engem innen, mint ahogy a zsidókat kivezette először Egyiptomból, aztán meg a pusztából.

A kis ügynök még sok mindent mondott volna az obsitosnak, de az zsebre vágta a kulcsot, és csizmájával kopogva ment a dolga után. Cudecskisz megfordult, és az ablaknál Peszja-Mindlt pillantotta meg, aki a *Baal-Sem csodái és szíve* című könyvet olvasta. Ott olvasta az aranyszegélyű zsidó könyvet, míg lábával a tölgyfa bölcsőt ringatta. Ebben a bölcsőben feküdt Ljubka fia, Davidka, és sírdogált.

– Látom, szép kis rend van ezen a fegyenctelepen – fordult Cudecskisz Peszja-Mindlhez –, itt fekszik ez a gyerek, majd megszakad a sírástól, szinte szána-lom nézni, s maga kövér asszony, itt üldögél, meg se moccan, akár egy mohalepte kő a rengetegben, és nem tudja megszoptatni. . .

– Szoptassa meg maga – válaszolta Peszja-Mindl, anélkül, hogy szemét felemelte volna a könyvről –, ha elfogadja a maga mellét, vén szélhámos. Nagy fiú már ez, de csak az anyja tejét akarja, anyukája pedig egész nap ott lovagol a kőbányában, zsidókkal teázgat a Medve kocsmában, csempészáru után szaladgál a kikötőben, s annyit sem törődik a fiával, mint a tavalyi hóval.

– Igen – folytatta magában motyogva a kis ügy-nök –, itt aztán a fáraó kezébe kerültél, Cudecskisz. – Odalépett a keletre néző falhoz, elmormolta az egész reggeli imádságot, sőt még meg is toldta, aztán kezére vette a síró gyereket. Davidka értetlenül nézett rá, kalimpálni kezdett csecsemőverejtékben úszó, piros kis lábával, az öreg meg fel s alá járt a szobában, testét himbálva, mint valami imádkozó rabbi, s egy végtelen nótát dudorászott.

– A-a-a – dalolta. – Minden gyereknek cucli, a mi Davidkáknak pedig kalács, hogy éjjel-nappal aludjon. A-a-a, minden gyereknek ököl. . .

Cudecskisz megmutatta szürke szőrrel benőtt ök-lét Ljubka fiának, s addig ismételte a cucliról meg a kalácsról szóló dalt, amíg a gyerek el nem aludt, s amíg a nap fel nem hágott a ragyogó ég delelőjére. Felhágott az ég közepére, megremegett,

mint a rekkenő hőségtől elernyedtt légy. Nyerebajszkból és Tatarkából való vad parasztok, akik ott tanyáztak Ljubka vendégfogadójának udvarán, szekerek alá másztak, és mély, önfeledt álomba merültek, egy részeg mesterember kiment a kapu elé, eldobta gyaluját meg fűrészét, lehuppant a földre, lehuppant, s horkolásba fogott ott ország-világ előtt az aranyos legyekkel és kék villámokkal teli júliusi napon. Nem messze tőle, a hűvösön, ráncos, német telepesek üldögéltek; ezek bort szállítottak Ljubkának a besszarábiai határról. Pipára gyújtottak, s görbe csibukjuk füstje egybeolvadt borotválatlan, öreges orcájuk ezüstös borostájával. A nap úgy függött az égen, mint a szomjas kutya rózsaszín nyelve, az óriási tenger ott hömpölygött a Pereszipen túl a messzeségben, s távoli hajók árbocai ringtak az odesszai öböl smaragdszínű vizén. A nap díszes bástyatoronyban ült, majd az este felé suhant ringatózva. Ljubka estefelé, jóval négy óra után tért meg a városból. Kehes, nagy hasú, bozontos sörényű kis lovon érkezett. Egy vastag lábú, kartoninges szolgalegény nyitott neki kaput, Jevzel megfogta a ló zabláját, és ekkor Cudecskisz odakiáltott Ljubkának tömlöcéből:

– Mély tisztelem, madame Snejveysz, és jó napot, lám, három évig odajárt üzleti ügyben, és itt hagyta karomon az éhes gyereket.

– Pofa be – vetette oda Ljubka az öregnek, s leszállt a nyeregből. – Ki az, aki ott a száját tátogatja az ablakomban?

– Cudecskisz, ez a minden hájjal megkent öreg-

ember – válaszolt az érdemdús obsitos katona a gazdasszonynak, s elmondta az egész történetet a földbirtokossal, de nem tudta befejezni, mert az ügynök félbeszakította, és torkaszakadtából kiabált:

– Micsoda pimaszság – üvöltötte, s bojtos sapkáját a földhöz csapta –, micsoda pimaszság egy idegen embernek odadobni a saját gyerekét, s aztán három évre eltűnni. Jöjjön, adja már neki a cicit.

– Megyek már, megyek, te szélhámos – mormogta Ljubka, s a lépcsőhöz futott. Belépett a szobába, s poros blúzából elővette mellét.

A gyerek feléje nyúlt, bekapta szörnyű nagy mellbimbóját, de tejet nem tudott szívni belőle. Az anya homlokán kidagadtak az erek. Cudecskisz pedig bojtos sapkáját rázva így szólt hozzá:

– Mindent magának akar megkaparintani, maga mohó Ljubka, csak úgy húzza magához az egész világot, akár a gyerekek a kenyérmorzsával teli abroszt; magának akarja az elsőnek learatott búzát és az elsőnek leszüretelt szőlőt; napsugárban sütött fehér kenyeret akar, közben pedig a kis gyermeke, ez a gyermek, aki olyan szép, mint egy csillag, itt fonnyadoz tej nélkül.

– Kinek jár a tej a fejében – kiáltott fel Ljubka, s megnyomogatta mellét –, amikor a Plutarkhosz ma kötött ki az öbölben, s nekem tizenöt versztát kellett lovagolnom ebben a hőségben? De ne kerítsen olyan nagy feneket a dolognak, maga vén zsidó, inkább adja meg a hat rubelt.

De Cudecskisz ismét megtagadta a fizetést. Fel-

gyúrte kabátja ujját, s pőre, mocskos könyökét Ljubka szájába tuszkolta.

- Fulladj meg, te fegyháztöltelék – mondotta, s a sarokba köpött.

Ljubka egy darabig a szájába fogta az idegen könyököt, aztán kivette, kulcsra zárta az ajtót, és kiment az udvarra. Ott már várt rá mister Trottriburn, aki egy vörös húsból faragott oszlopra hasonlított. Mister Trottriburn a Plutarkhosz első gépésze volt. Két matrózzal jött el Ljubkához, egyikük angol volt, a másik maláji. Így hármásban cipelték az udvarra a Port-Saidból szállított csempészárut. Ládájuk nehéz volt, a földre ejtették. Japán selyembe bugyolált szivarok gurultak ki belőle. Egy csomó lány szaladt össze a láda köré, két ringó testű cigánylány karperecét csörgetve egészen közel somfordált.

- El innét, nyavalyások! – kiáltott rájuk Ljubka, s a tengerészeket az akácfa árnyékába vezette. Ott asztalhoz ültek, Jevzel bort szolgált fel, és mister Trottriburn kiteregette áruját. A bálákból szivart, finom selymet, kokaint, reszelőket, Virginia állambeli szűzdohányt és Hiosz szigetéről származó fekete bort szedett elő. Minden egyes árunak megvolt a maga ára, minden egyes megállapodásra napsugár- és poloskaszagú besszarábiai borral ittak áldomást. Az alkonyat beszökött az udvarra, s úgy suhant végig rajta, mint esti hullám a széles folyón. Az elámult részeg maláji ujjával megérintette Ljubka mellét. Előbb csak egy ujjal, aztán egymás után mindegyik ujjával.

Sárga, gyengéd szeme úgy függött az asztal felett, mint a papírlampionok a kínai utcán; alig hallható dalba kezdett, s aztán, alighogy Ljubka ökle megérintette, a földre esett.

– Ennek sincs jobb dolga – mondta Ljubka mister Trotturnnek –, az utolsó csepp tejem is elvész ettől a malájitól. Az a zsidó meg ott szinte majd megevett a tejem miatt.

Cudecskisz felé mutatott, aki ott állt az ablakban, és zokniját mosta. Egy apró kis lámpa füstölgött Cudecskisz mellett a szobában, az öreg ügynök kihajolt az ablakon, mint aki érzi, hogy róla van szó, és elkeseredve kiáltozott.

– Hé, emberek, segítség! – kiáltotta, és integetett.

– Pofa be! – kacagott fel Ljubka. – Csitt!

Egy követ dobott az öreg felé, de nem találta el. Erre egy jókora borospalackot kapott fel, de mister Trotturn, az első gépész, kivette kezéből az üveget, célzott, és betalált a nyitott ablakba.

– Miss Ljubka – kezdte az első gépész, felállt és rendbe szedte maga alatt imbolygó lábait –, igen sok arra érdemes ember keres fel, miss Ljubka, mind áruért jön, de senkinek sem adom, se mister Kuninzonnak, se mister Batyának, se mister Kupcsiknak, senkinek magán kívül, mivelhogy magával kellemes elbeszélgetni, miss Ljubka.

S miután már elég erősnek érezte magát lábain, vállon ragadta matrózait, az angolt meg a malájit, és táncra perdült velük a hűvösödő udvaron. A Plutarkhosz fedélzetéről jövő matrózok mély értelmű csendben táncoltak. A láthatár peremére gör-

dülő narancsszínű csillag tágra nyílt szemmel nézte őket. Aztán pénzt kaptak, utána kart karba öltve megindultak az utcára, imbolyogva, akárcsak a függőlámpa a hajón. Az utcáról látták a tengert, az odesszai öböl fekete vizét, az elmerülő árbocok apró, játékszerű lobogóit, s a végtelen távlatokban felcsillanó, átható tüzeket. Ljubka egész az utca kereszteződéséig kísérte táncoló vendégeit. Aztán ott maradt egyedül a néptelen utcán, felnevetett saját gondolataira, s hazatért. Az álmos szemű, kartoninges legény bezárta mögötte a kaput. Jevzel átadta a gazdasszonynak a napi bevételt, s Ljubka megindult szobájába, hogy lefeküdjék. Ott bóbiskolt Peszja-Mindl, a kerítőnő, s Cudecskisz meztelen lábával ringatta a tölgyfa bölcsőt.

– Így meggyötörni bennünket, Ljubka, nincs magában egy szemernyi tisztesség – mondta, s kiemelte a gyermeket a bölcsőből. – Nos, tanuljon tőlem, elvetemült anya.

Egy apró kis fésűt tett Ljubka mellére, s fiát melléje fektette az ágyba, a gyermek az anyjához húzódott, de megszúrta magát a fésűvel, és sírva fakadt. Erre az öreg egy cuclit adott a szájába, de Davidka elfordult a cuclitól.

– Mit bűbájoskodik itt velem, vén kujon? – dünnyögte Ljubka már félig álomban.

– Hallgasson, elvetemült anya! – válaszolt neki Cudecskisz – hallgasson és tanuljon, hogy a fene vinné el magát.

A gyerek megint megszúrta magát a fésűvel, této-vázva kapta be a cuclit, és szopni kezdett.

– Lám – mondta Cudecskisz, és felnevetett –, elválasztottam a gyerekét, tőlem tanulhat, hogy a fene vinné el.

Davidka ott feküdt a bölcsőben, szívta a cuclit, és boldogan csurgatta nyálát. Ljubka felébredt, kinyitotta a szemét, majd ismét lezárta. Meglátta fiát és a szobája ablakán besurranó holdat. A hold úgy ugrált a fekete fellegek közt, mint egy eltévedt boci.

– No, jól van – mondta Ljubka –, nyisd ki az ajtót Cudecskisznek, Peszja-Mindl, holnap meg csak jöjjön el, kap egy font amerikai dohányt.

Másnap Cudecskisz el is jött az egy font virginiai szűzdohányért, meg is kapta, kapott még ráadásul egy negyed font teát is. S egy hét múlva, amikor eljöttem Jevzelhez, hogy galambot vegyek, Ljubka udvarán megpillantottam az új üzletvezetőt. Éppoly szelíd volt, akár Ben-Zharja, a mi rabbink. Cudecskisz volt az új üzletvezető. Tizenöt évet töltött el ebben az állásban, és ez alatt az idő alatt sok históriát tudtam meg róla, s ha lehet, szép sorjában el is mondom őket, mivelhogy ezek igen érdekes históriák.

1924

TRAINLON

A zbrucsi átkelés	7
A novogradi templom	10
A levél	14
A tartalék lóállomány parancsnoka	20
Pan Apolek	26
Itália napja	37
Gedali	44
Az első libám	49
Rabbi	57
Útban Brodi felé	61
Egynéhány szó a tacsankáról	64
Dolgusov halála	69
A 2. dandár parancsnoka	74
Krisztus-Szaska	79
Pavlicsenko Matvej Rogyionics élete	87
Priscsepa	97
Egy ló története	99
Konkin	105
Beresztecsko	110
A só	117
Este	123
Afonyka Bida	127
Szent Valentnál	136

Trunov századparancsnok	144
A két Iván	155
Egy ló történetének folytatása	167
Az özvegy	169
Zamosztye	175
Az árulás	181
Csesznyiki	190
Ütközet után	196
Nótaszó	202
A rabbi fia	206
Argamak	210

ODESSZAI TÖRTÉNETEK

A király (<i>Wessely László</i>)	221
Odesszában ezt így csinálták (<i>Wessely László</i>)	233
Atya (<i>Wessely László</i>)	247
Froim Gracs (<i>Elbert János</i>)	262
Kozák Ljubka (<i>Wessely László</i>)	269

A SZEDÉS KÉSZULT

A NYOMDAIPARI FÉNYSZEDŐ ÜZEMBEN,

GARAMOND BETŰTÍPUSBÓL

A NYOMÁST A DABASI NYOMDA,

BUDAPEST-DABAS,

A KOTÉST AZ ALFOLDI NYOMDA, DEBRECEN

VEGEZTE